

Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - IOAF

Εισαγωγικό Σημείωμα

Ομάδες στο διαδίκτυο
Σοφία Μαρία Μωραΐτου

Η κλινική εποπτεία ως μέσον πρόληψης της επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout)
Κώστας Κωνσταντόπουλος

Anti-group – Η επιθετικότητα εντός των ομάδων και το δημιουργικό της δυναμικό από την αρχαιότητα έως σήμερα
Μαρτίνα Μπρίτσα

Η Μήτρα στην Ομαδική Ανάλυση
Μαριάννα Σπηλιωτάκη

Ομαδική Ανάλυση: Ιστορική Αναδρομή
Αμαλία Σταματάκη, Λένα Τελειώνη,
Κώστας Κωνσταντόπουλος

Νουάρ, Ψυχανάλυση και Ομαδική Ανάλυση:
Η περίπτωση του Ντάσιελ Χάμετ
Νίκος Λαμνίδης

Ανοικτές Εισηγήσεις στο Εισαγωγικό Σεμινάριο
13/2/2021. Κατερίνα Μάτσα. Το πλαίσιο της απεξάρτησης. Οι ομάδες του 18άνω
14/4/2021. Ειρηναίος Γιαρμενίτης. Η ονειρική σκηνή στην ομαδική ανάλυση

Η πανδημία και η προσπάθεια αντιμετώπισής της συνεχίζεται. Μαζί με αυτήν και η προσπάθεια να συνεχιστεί η ζωή και οι δράσεις της εμπειρέχοντας τις νέες συνθήκες. Στο δεύτερο δελτίο δεν μπορούμε παρά να τις εμπειρέξουμε και εμείς. Η συνέχιση της ομαδικής ανάλυσης μέσω διαδικτυακών συνδέσεων είναι μία νέα αναγκασία συνθήκη για να μην διακοπεί το έργο της. Εγείρει προβληματισμούς και μελετάται, όπως μας παρουσιάζει η Σοφία Μαρία Μωραΐτου στην εργασία της «Ομάδες στο διαδίκτυο».

Η επαγγελματική εξουθένωση (burnout), ιδιαίτερα σήμερα στις ειδικές εξωτερικές συνθήκες αλλά και γενικότερα σε εργασίες που απαιτούν επανειλημμένη έκθεση σε συναισθηματικά φορτισμένες διαπροσωπικές σχέσεις, απαιτεί εξειδικευμένη αντιμετώπιση. Ο Κώστας Κωνσταντόπουλος στην εισήγησή του «Η κλινική εποπτεία ως μέσον πρόληψης της επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout) αναλύει την έννοια της, τους τρόπους αντιμετώπισής της και τον βοηθητικό ρόλο της κλινικής εποπτείας.

Οι επιθέσεις στην ζωή υφίστανται με πολλές εκφάνσεις. Ισχύει και στις αναλυτικές ομάδες. Η Μαρτίνα Μπρίτσα με την εισήγησή της «Anti-group – Η επιθετικότητα εντός των ομάδων και το δημιουργικό της δυναμικό από την αρχαιότητα έως σήμερα» μας αναπτύσσει την έννοια του anti-group και πως η κατανόηση αυτού του φαινομένου με τα καταστροφικά δυναμικά μπορεί, αντί να μας διαλύσει να μας ενδυναμώσει.

Εν τέλει όλοι, κατά τον Foulkes, ανήκουμε σε μια θεμελιώδη μήτρα και εξελισσόμεθα σε μία δυναμική μήτρα, έννοια που την λειτουργία της στην ομαδική ανάλυση μας παρουσιάζει η Μαριάννα Σπηλιωτάκη στην εκπαιδευτική εργασία της «Η Μήτρα στην Ομαδική Ανάλυση». Και εν τέλει, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν υπάρχει άτομο χωρίς ομάδα και ομάδα χωρίς άτομα. Το άτομο διαμορφώνεται από το κοινωνικό και ταυτοχρόνως συνδιαμορφώνει το κοινωνικό, όπως μας παρουσιάζουν, η Αμαλία Σταματάκη, η Λένα Τελειώνη και ο Κώστας Κωνσταντόπουλος στην ομαδική εργασία τους «Ομαδική Ανάλυση: Ιστορική Αναδρομή», που μας εισάγει στην δημιουργία και τον θεραπευτικό τρόπο λειτουργίας της ομαδικής ανάλυσης.

Η Τέχνη πάντα αποτελεί ένα μέσον μετουσίωσης, κάθαρσης, ψυχαγωγίας και παιδείας, αλλά και αντικείμενο προς ανάλυση. Ο Νίκος Λαμνίδης στο άρθρο του «Νουάρ, Ψυχανάλυση και Ομαδική Ανάλυση: Η περίπτωση του Ντάσιελ Χάμετ» μας αναλύει, μέσω του έργου του Ντάσιελ Χάμετ, πώς το Νουάρ συναντάται με την ψυχανάλυση και την ομαδική ανάλυση.

Και το Εισαγωγικό Σεμινάριο μας προτείνει την διαδικτυακή παρακολούθηση δύο σημαντικών ανοικτών εισηγήσεων

Κατερίνα Μήλιου

Ομάδες στο διαδίκτυο

Η πανδημία και ο κίνδυνος που αποτελούν για τις ανθρώπινες επαφές, έπληξαν σοβαρά τις θεραπευτικές ομάδες και συγκεκριμένα το πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν. Ο χώρος της ομάδας, με την ασφάλεια και ιδιωτικότητα που προσφέρει, έγινε αβέβαιος και ανασφαλής. Ο κίνδυνος της μόλυνσης έγινε μία επίθεση στο πλαίσιο και κατά συνέπεια επηρέασε τη matrix των ομάδων.

Η σχεδόν αναγκαστική μετάβαση σε διαδικτυακές συνεδρίες, «επιβλήθηκαν» στον θεραπευτή και στους ασθενείς. Αυτή ήταν μία αλλαγή στο πλαίσιο και τη matrix, προσφέροντας μία δάνεια χωροταξική μήτρα για να μην «χαθεί το έμβρυο».

Ο υπολογιστής έγινε ένα μεταβατικό αντικείμενο που είναι και δεν είναι η ομάδα. Ως προσωπικό αντικείμενο, ο υπολογιστής μεσολαβεί στη σχέση του ατόμου με τους άλλους της ομάδας. Δεν είναι το ίδιο το άτομο «εκεί» αλλά η εικόνα του.

Η προσπάθεια και η αίσθηση καθήκοντος «να μην αφήσουμε ακάλυπτους τους ασθενείς μας σε δύσκολες ώρες», δημιούργησε, εν τάχει, νέα δεδομένα και νέες θεωρητικές αναζητήσεις, ώστε η νέα κατάσταση να προσομοιάζει όσο το δυνατόν περισσότερο με την διαζώσης συνάντηση στον αναλυτικό χώρο.

Συχνά μιλάμε για την έλλειψη του σώματος στις διαδικτυακές συνεδρίες, αλλά το ερώτημα πρέπει να είναι στο πώς αλλάζει η αναλυτική διαδικασία στο διαδίκτυο, πώς αντιλαμβανόμαστε τη μεταβίβαση, την αντιμεταβίβαση, την αντίσταση. Διαφέρει η αναλυτική εργασία με αυτή τη διαφοροποίηση του πλαισίου;

Αν δεχτούμε, σύμφωνα με την αντίληψη για το acting out, ότι οι υπόρρητοι παράγοντες είναι κεντρικής σημασίας στην αναλυτική εργασία,

τότε στις διαδικτυακές συνεδρίες, που τα βασικά στοιχεία του πλαισίου έχουν αλλάξει (τη σημερινή εποχή με βίαιο τρόπο) μπορεί και αυτό να είναι μία εκδραμάτιση;

Τι παραμένει από το πρότερο πλαίσιο και πώς αυτό επιδρά στη διαδικασία, στο σχετίζεσθαι, στη συμμετοχή και στην αντίληψη;

Πόσο σημαντικά είναι τα στοιχεία της φυσικής παρουσίας του αναλυτή και των μελών;

Η οπτική επαφή με το σώμα και τη στάση του σώματος του άλλου προσλαμβάνεται με το σύνολο των αισθήσεων (όχι μόνο το βλέμμα), με τις μυρωδιές, τις ανάσες, τις ανεπαίσθητες κινήσεις που έχουν ως αποτέλεσμα οι αισθητηριακοί-κινητικοί και νευρωνικοί μηχανισμοί να στηρίζουν την έννοια μιας υπόρρητης σχεσιακής γνώσης - implicit relational knowledge (Lyons-Ruth, K. 1999). Πόση σημασία έχει η κιναισθητική αντίληψη του σώματος;

Είναι σίγουρο ότι κάτι χάνουμε, τόσο εμείς όσο και οι ασθενείς μας, αλλά μπορούμε να εκφράσουμε τι είναι αυτό που χάνουμε ή πώς χάνεται; Επηρεάζει την ικανότητά μας να συμμετάσχουμε πλήρως στην αναλυτική διαδικασία και σε αυτό που θεωρούμε απαραίτητο για αυτή τη διαδικασία; Ίσως, όπως η ιδέα του Aron (1996) μιας «συνάντησης δύο ψυχικών κόσμων, «a meeting of minds», θα μπορούσαμε επίσης να σκεφτούμε για μια συνάντηση των σωμάτων που ευνοχίζεται, και τι την αντικαθιστά; Πώς αλλάζει η «συνάντηση των ψυχικών κόσμων» των μελών μιας ομάδας με αυτόν τον τρόπο;

Η αίσθηση της φυσικής παρουσίας του άλλου έχει μια ανείπωτη ποιότητα, που διαισθητικά γνωρίζουμε, και συμφωνούμε, ότι η συναισθηματική δέσμευση και η ενέργεια που προσφέρει η φυσική παρουσία είναι διαφορετική από ό, τι μπορεί να βιώσει κανείς με τη χρήση της τεχνολογίας. Αν και η βίαιη απώλεια του άλλου στο διαδικτυακό αποτρέπεται, διατηρώντας μία

επαφή πρόσωπο με πρόσωπο, η έμφαση και προσοχή είναι μόνο στο πρόσωπο δημιουργώντας έτσι μία αίσθηση «πανταχού παρών» όπου κανείς δεν μπορεί να κρυφτεί από τη λεπτομερή παρατήρηση του άλλου, του θεραπευτή συμπεριλαμβανομένου.

Στις διαδικτυακές συνεδρίες διαμορφώνεται μία κατάσταση όπου όλοι είμαστε με ένα διαφορετικό τρόπο πιο ορατοί, ενώ συγχρόνως είμαστε όλοι μόνοι στα σπίτια μας. Αφ' ενός με την απουσία του σώματος, και αφετέρου με την ενίσχυση, τη μεγέθυνση του πορτραίτου, που τα μάτια δεν συναντιούνται, αλλά και που δεν μπορεί κανείς να τραβήξει το βλέμμα του από το πρόσωπο των άλλων, είμαστε μαζί και μόνοι. Πού στηρίζεται αυτό το μαζί; Και πώς βιώνεται η εξίσωση του θεραπευτή με τους θεραπευόμενους όταν είμαστε όλοι μικρά τετραγωνάκια;

Το lockdown συνδέεται με τη μεταφορά μας στο διαδίκτυο. Το Skype είναι «αναγκαστικό» δεν είναι επιλογή και απόφαση του ασθενούς ή του θεραπευτή. Η συναίνεση των ασθενών εξαναγκάζεται από τις μεταβιβάσεις προς την ομάδα, τη θεραπεία και τον θεραπευτή.

Φράσεις όπως :

«... βαρύ και μελαγχολικό, σαν κάτι να με σφίγγει και να μην μπορώ να κουνηθώ ...σαν επιβεβαίωση της μοναξιάς μου...»

«...είμαι αναγκασμένος να κάνω κάτι που όλο μου το είναι επαναστατεί...»

«...τουλάχιστον δεν χρειάζεται να χάσω τη θεραπεία μου...»

Όμως και τα όρια του πλαισίου πρέπει να επαναπροσδιοριστούν για κάποια μέλη που πήραν τον καφέ και τα τσιγάρα τους στις συνεδρίες. Χρειάζεται να νοηματοδοτήσουμε ξανά τη σημασία του πλαισίου, με πολλές συζητήσεις, ως προς το γιατί, ενώ είναι στον ατομικό χώρο τους, δεν μπορούν να καπνίζουν εστιάζοντας στην αναλυτική διαδικασία, που όμως δεν ήταν στον χώρο του θεραπευτή, αλλά «κάπου στο cloud».

Η απώλεια του γραφείου ως «container» θα μπορούσε δυνητικά να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητα της θεραπείας. Προκειμένου να

αποφευχθούν τέτοιες συνέπειες, θεραπευτής και ασθενείς πρέπει, στην πραγματικότητα, ψυχολογικά να ανακατασκευάσουν το αναλυτικό πεδίο χωρίς το φυσικό γραφείο, αλλά συμπεριλαμβανομένου του διαδικτύου ως σύνδεση. Ορισμένες ψυχολογικές λειτουργίες του γραφείου πρέπει να διατηρηθούν και να εσωτερικευθούν από τον ασθενή, και άλλες να αντικατασταθούν από τη διαδικτυακή σύνδεση και άλλες, ακόμα, να υποβληθούν στην διαφορετική ποιότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ μελών και θεραπευτή.

Η διαδικτυακή θεραπεία παράγει ένα τραύμα, τόσο από τον αισθητηριακό υποσιτισμό, όσο και από την αποπλάνηση σε σχέση με τη διακοπή των συνήθων κανόνων. Οι συνέπειες είναι δύσκολο να προβλεφθούν και ίσως μπορεί να αξιολογηθούν μόνο εκ των υστέρων. Παρόλα αυτά μπορούμε να εκτιμήσουμε ότι παραμένει δυνατή η θεραπεία, ότι η ασυμμετρία δεν εξαφανίζεται και η διαταραχή που δημιουργεί η απόσταση μπορεί να προσφέρει χρήσιμα αποτελέσματα. (Miermont - Schilton, D. & Richard, F. 2020). Ίσως σε ορισμένους ασθενείς που δυσκολεύονται με την οικειότητα/κοντινότητα, η απόσταση να επιδρά επικουρικά, να μπορεί, δηλαδή, να παρέχει μια ανεκτή είσοδο στην θεραπευτική εμπλοκή. Στα 2/3 των ομάδων μου, υπήρξαν άτομα που η συμμετοχή τους στη διαδικτυακή συνεδρία ήταν σαφώς αυξημένη και πιο παραγωγική, επιβεβαιώνοντας την παρατήρηση μου με φράσεις όπως: «όταν είμαι στην ομάδα και σας κοιτάω αισθάνομαι ότι δεν μπορώ να βρω τα λόγια να πω αυτό που θέλω».

Όμως αυτός ο φυσικός διαχωρισμός μεταξύ θεραπευτή και ασθενούς μπορεί να χρησιμοποιηθεί και αμυντικά. Ο L. Cararrotta, προτείνει ότι το διαδίκτυο έχει τη δυνατότητα να προσφέρει μεν συνέχεια σε θεραπείες που διαφορετικά θα μπορούσαν να διαταραχθούν, αλλά προειδοποιεί ότι επειδή δεν είναι μόνο ένας τρόπος επικοινωνίας, αλλά και ένα αντικείμενο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για τους ασθενείς, μπορεί συγχρόνως να προσφέρει δυνατότητες για να χρησιμοποιηθεί η κατάσταση αμυντικά. Μιλάει, για θεραπευτές που η πλειονότητα ήταν ενήλι-

κες πριν από την ίδρυση του Διαδικτύου, και προειδοποιεί για την αντιμεταβίβαση που προκαλείται από την έλλειψη γνώσης, ιδίως όταν εργάζεται κανείς με ασθενείς που μιλούν «άπταιστα» τη γλώσσα της ψηφιακής τεχνολογίας. Τονίζει την ανάγκη για εξάσκηση, όχι μόνο στη χρήση της τεχνολογίας, αλλά και στη διαχείριση των παύσεων και της βλεμματικής επαφής (Cararrotta, L. 2013). Ο Lindon (1988) δηλώνει ότι «συχνά είναι πιο δύσκολο για τους θεραπευτές να προσαρμοστούν σε διαδικτυακές συνεδρίες από ό,τι είναι για τους θεραπευόμενους». Ίσως επειδή είναι προσκολλημένοι στις αναλυτικές παραδόσεις με τις οποίες εκπαιδεύτηκαν.

Στην ίδια κατεύθυνση, της αμυντικής λειτουργίας ο John Woods (2013), περιγράφοντας την ομαδική θεραπεία ασθενών που χρησιμοποιούν καταναγκαστικά την πορνογραφία στο διαδίκτυο σε ένα περιβάλλον θεραπείας του NHS, αναπτύσσει το θέμα της πιθανής χρήσης του διαδικτύου για να διασφαλιστεί η απόσταση και ο έλεγχος, αντί να διευκολύνεται η επικοινωνία. Ο Woods αντιπαραθέτει την κουλτούρα μιας ομάδας θεραπείας, που προωθεί τη μη σεξουαλική οικειότητα και την εμπειρία της πραγματικότητας, με την κουλτούρα του σεξ στο διαδίκτυο. Εφιστά την προσοχή στις παντοδύναμες φαντασιώσεις που μπορούν να διατηρήσουν μια επένδυση, όπως πχ. η ψευδαίσθηση ότι στο διαδίκτυο «μπορείτε να έχετε οποιοδήποτε πρόσωπο θέλετε, με το οποίο να κάνετε ό,τι θέλετε».

Αναρωτιόμαστε, είναι η φυσική εγγύτητα του αναλυτή και του ασθενούς πράγματι απαραίτητη για ένα επαρκές αναλυτικό πλαίσιο; Μία θεραπευόμενη είπε: «Ντύθηκα όπως αν ερχόμουν στην ομάδα, όχι με φόρμες και τέτοια». Είναι εσωτερικευμένο πλαίσιο αυτό ή είναι διάψευση της αλλαγής και της απώλειας του φυσικού αναλυτικού χώρου; Ο Hanly (2013) διαπίστωσε στην εμπειρία του, ότι η διαδικτυακή ανάλυση μπορεί να προσφέρει ένα περιβάλλον 'holding', δεν εμποδίζει την ερμηνευτική λειτουργία του θεραπευτή, επιτρέπει τις συνδέσεις

και δεν θέτει σε κίνδυνο τις εκφράσεις των μητρικών και πατρικών μεταβιβάσεων (σελ.36).

Όμως αντίθετα οι Argentieri και Mehler (2003) αν και αναγνωρίζουν ότι περιστασιακά το διαδίκτυο είναι ένα χρήσιμο θεραπευτικό εργαλείο, εντούτοις καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι δεν είναι συμβατό με μια ψυχαναλυτική διαδικασία και είναι τραυματικό και για τον αναλυτή και για τον ασθενή. Η ανησυχία τους είναι ότι η προσφορά διαδικτυακών συναντήσεων αρνείται το χωρισμό και την απώλεια, και συγχρόνως δημιουργεί τη στέρηση του ασθενούς της σωματικής παρουσίας του αναλυτή και επομένως μιας καλής αίσθησης «containment». Οι Harris και Youngren (2011) υποστηρίζουν ότι οι διαδικτυακές συνεδρίες αντενδείκνυται με τις διαγνώσεις του Άξονα II (προσωπικότητα και αναπτυξιακές διαταραχές), σοβαρή κατάθλιψη (ιδιαίτερα αυτοκτονικότητα) και εκείνων με ασταθείς προσωπικές σχέσεις.

Το θέμα όμως είναι, επεξεργάζεται με διαφορετικό τρόπο ο θεραπευτής τις προβολές στη μεταβίβαση κατά τη χρήση της τεχνολογίας; Η συνοπτική απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι πως δεν υπάρχει διαφορά στον τρόπο που λειτουργούν οι ομάδες στα δύο πλαίσια. Ο Neumann (2013), επισημαίνει ότι οι ερευνητές, που αναλύουν τα πρακτικά από συνεδρίες σε ερευνητικά προγράμματα, δεν μπορούν να διακρίνουν διαφορές των διαδικτυακών συνεδριών σε σύγκριση με τις συνεδρίες εκτός διαδικτύου, και κατάληγει στο συμπέρασμα, ότι η φυσική εγγύτητα του αναλυτή και του ασθενούς δεν είναι προφανώς απαραίτητη.

Η συνέχεια μίας θεραπευτικής εργασίας μέσω του διαδικτύου, ιδίως όταν οι καταστάσεις δεν επιτρέπουν τη φυσική επαφή, κάτι που αλλιώς θα επέφερε τη διακοπή της θεραπείας, αντιπροσωπεύει ένα περιβάλλον «κρατήματος» (holding environment). Η μεταβίβαση, η σύνδεση, διατηρείται με τον θεραπευτή και τα άλλα μέλη που είναι συναισθηματικά παρόντες, συμβάλλοντας στη σταθερότητα των αντικειμένων, ιδίως για άτομα που έχουν υποφέρει από απώλειες στην ψυχική τους ιστορία. Με διάφορους

τρόπους η συνέχεια της θεραπείας που εξασφαλίζει το διαδίκτυο, εστιάζει και συμπυκνώνει βασικά αναλυτικά ζητήματα όπως ο αποχωρισμός, η απώλεια, η διαθεσιμότητα, οι ανάγκες τόσο του ασθενούς όσο και του αναλυτή, καθώς και το αναλυτικό πλαίσιο και τις αποκλίσεις από αυτό.

Σε αντίθεση με τον παραδοσιακό τρόπο, όπου ο αναλυτής παρέχει και ελέγχει το πλαίσιο, στη διαδικτυακή θεραπεία, θεραπευτής και θεραπευόμενος αναλύουν και σκέφτονται μεν από κοινού, για το πώς θα εξασφαλιστεί το πλαίσιο, αλλά οι θεραπευόμενοι και μόνο είναι υπεύθυνοι για τις εξωτερικές ρυθμίσεις, για την εξασφάλιση της εμπιστευτικότητας στο σπίτι ή στο γραφείο όπου πραγματοποιείται η θεραπεία. Δεν υπάρχει πια κοινόχρηστος χώρος που ελέγχει ο θεραπευτής.

Έτσι, για τις διαδικτυακές συνεδρίες χρειάζεται ασφάλεια και εμπιστευτικότητα των δεδομένων (κάτι που συχνά αμφισβητείται για τις γνωστές πλατφόρμες), χρήση ιδιωτικού/εμπιστευτικού χώρου στη διάρκεια της θεραπευτικής ώρας, συναίνεση και ενημέρωση, τρόπο αντιμετώπι-

σης των τεχνολογικών δυσκολιών, ρυθμίσεις χρέωσης, καθώς και μεθόδους αντιμετώπισης των σιωπών. Πιστεύω, λέει ο Zalusky (1998) ότι στην επικοινωνία μεταξύ θεραπευτών και θεραπευόμενων υπάρχει μία συνειδητή ή ασυνειδητή αίσθηση για το τι κερδίζει και τι χάνει ο καθένας κάνοντας θεραπεία μέσω διαδικτύου. Μεταβιβαστικά και αντιμεταβιβαστικά συναισθήματα που προκαλούνται από αυτή τη διαφορά, ανάμεσα στο δια ζώσης και το διαδικτυακό, όταν αναλύονται, συχνά αποδίδουν καλή εικόνα του εσωτερικού κόσμου της αναλυτικής διαδικασίας.

Εν κατακλείδι φαίνεται ότι οι διαδικτυακές συνεδρίες, αρχής γενομένης από την ανάγκη της παρούσας πανδημίας, και ανεξάρτητα από τη διαμάχη που τις περιβάλλει, άνοιξαν μία δυνατότητα στην ομαδική ψυχοθεραπεία που ίσως επεκταθεί και εδραιωθεί πέραν των συγκυριών του παρόντος. Αν αυτή η παρουσία του διαδικτύου στη θεραπευτική εργασία καθιερωθεί επιβάλλεται η ανάγκη συστηματικής έρευνας στο πεδίο αυτό.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Argentieri, S. & Mehler, J.A.** (2003). 'Telephone "analysis": "Hello, who's speaking?"'. *Insight*, 12, 17-19.
- Aron, L.** (1996) *A meeting of minds* ed., Northvale, NJ: The Analytic Press
- Bayles, M.** (2012). Is Physical Proximity Essential to the Psychoanalytic Process? An Exploration Through the Lens of Skype? *Psychoanal. Dial.*, 22(5):569-585
- Caparrotta, L.** (2013). Digital technology is here to stay and the psychoanalytic community should grapple with it. *Psychoanal. Psychother.*, 27(4):296-305
- Hanly, C.** (2013) Case Material from a Telephone Analysis. In *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*, ed. J. Scharff. London: Karnac Books. Pp. 133-136.
- Harris, E. & Younggren, J.N.** (2011). 'Risk management in the digital world'. *Professional Psychology: Research and Practice*, 42, 6, 412-18.
- Leffert, M.** (2003). Analysis and Psychotherapy by Telephone: Twenty years of Clinical Experience. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 51(1):101-130
- Lemma, A.** (2014). 'Introduction'. In *Psychoanalysis in the Technoculture Era*, eds. A. Lemma & L. Caparrotta. New York: Routledge.
- Lindon, J.A.** (1988). Psychoanalysis by telephone. *Bulletin of the Menninger Clinic* 52: 521-528.
- Lyons-Ruth, K.** (1999). The Two-Person Unconscious. *Psychoanal. Inq.*, 19(4):576-617
- Miermont-Schilton, D. and Richard, F.** (2020) The current sociosanitary coronavirus crisis: remote psychoanalysis by Skype or telephone. *International Journal of Psycho-Analysis*, 101(3):572-579

- Merchant, J.** (2016). The Use of Skype in Analysis and Training: A Research and Literature Review. *J. Anal. Psychol.*, 61(3):309-328
- Neumann, D.** (2013). 'The frame for psychoanalysis in cyberspace'. In *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*, ed. J. Scharff. London: Karnac Books.
- Scharff, J.** (ed.) (2013). *Psychoanalysis Online: Mental Health, Teletherapy, and Training*. London: Karnac Books.
- Woods, J.** (2013). Group analytic therapy for compulsive users of internet pornography. *Psychoanal. Psychother.*, 27(4):306-318
- Zalusky, S.** (1998). Telephone Analysis: Out of Sight, But not out of Mind. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 46(4):1221-1242

Σοφία Μαρία Μωραΐτου

Παρουσίαση στην Ομάδα Μελέτης του ΙΟΑΦ (Οκτώβριος 2020)

Η Κλινική Εποπτεία ως μέσον πρόληψης της επαγγελματικής εξουθένωσης (Burn-out)

Ο όρος Burn-out ή «επαγγελματική εξουθένωση» εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην βιβλιογραφία το 1974, όπου ο Freudenbergler περιέγραψε ένα σύνολο συμπτωμάτων υπερκόπωσης σε επαγγελματίες που εργάζονταν σε χώρους ψυχικής υγείας. Η Maslach, το 1982, αναφέρει ως “επαγγελματική εξουθένωση” το σύνδρομο σωματικής και ψυχικής εξάντλησης που παρουσιάζεται σε άτομα που έχουν επαγγελματική σχέση με άλλους ανθρώπους. Σχετίζεται δηλαδή, με τα συναισθήματα που βιώνουν οι άνθρωποι, των οποίων οι εργασίες απαιτούν επανειλημμένη έκθεση σε συναισθηματικά φορτισμένες διαπροσωπικές σχέσεις.

Συνήθως παρουσιάζεται σε επαγγέλματα που συνδέονται με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, όπως εκπαιδευτικοί, νοσηλευτές, κοινωνικοί λειτουργοί, γιατροί, νομικοί, ψυχολόγοι, τα οποία είναι πιο πιθανό να εκθέτουν τους εργαζόμενους σε χρόνιες και υψηλές συναισθηματικές απαιτήσεις, αφού η διαπροσωπική επαφή για την επίλυση των προβλημάτων συνεπάγεται έντονο συναισθηματικό άγχος.

Οι Edelwich και Brodsky, το 1980, επισημαίνουν ότι η εξουθένωση αφορά μια προοδευτική διεργασία απο-ιδανικοποίησης της πραγματικότητας που δεν ανταποκρίνεται στους υψηλούς στόχους ή στα ιδανικά του επαγγελματία. Περιγράφουν την ανάπτυξη της επαγγελματικής εξουθένωσης με τα εξής διαδοχικά στάδια:

- α) το στάδιο του ενθουσιασμού,
- β) το στάδιο της αμφιβολίας και αδράνειας,
- γ) το στάδιο της απογοήτευσης και ματαίωσης,
- δ) το στάδιο της απάθειας.

Και χωρίζουν τα συμπτώματα της επαγγελματικής εξουθένωσης σε τρεις κατηγορίες:

- α) τα οργανικά συμπτώματα
- β) τα ψυχικά συμπτώματα
- γ) τα κοινωνικά συμπτώματα

Όσον αφορά τα ψυχικά συμπτώματα θα αναφέρουμε ότι πρόκειται για:

Τη συναισθηματική εξάντληση του θεραπευτή που αφορά στην αίσθηση ότι έχει καταναλώσει τα συναισθηματικά του αποθέματα, καθώς εμπλέκεται συναισθηματικά σε υπερβολικό βαθμό, φτάνει τον εαυτό του στα άκρα και νοιώθει να κατακλύζεται από τις συναισθηματικές απαιτήσεις των άλλων. Την αποπροσωποποίηση που αφορά στην ανάπτυξη αρνητικών και κυνικών στάσεων προς τους αποδέκτες των υπηρεσιών. Όταν ο επαγγελματίας προκειμένου να δείξει ότι ενδιαφέρεται αλλά ταυτόχρονα μένει αποστασιοποιημένος, καταλήγει να νοιώθει συναισθηματικά εξαντλημένος και πλέον δεν προσφέρει τις υπηρεσίες του στους άλλους και

Την απουσία κινήτρου για προσωπική επίτευξη που αφορά την τάση να ερμηνεύει αρνητικά την δουλειά του ως προς τους αποδέκτες των υπηρεσιών. Χάνει την ικανότητα για ενσυναίσθηση προς τους ασθενείς, τους οποίους κατηγορεί για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Κάτι που οδηγεί σε ενοχές και σύγχυση, το οποίο βιώνει ως προσωπική ανικανότητα να ανταπεξέλθει επαρκώς στη δουλειά του και ως αποτυχία.

Στον ελληνικό χώρο, η έρευνα της Συργκάνης Χριστίνας, Κοινωνικής Λειτουργού, το 2015, για την επαγγελματική εξουθένωση του θεραπευτικού προσωπικού των μονάδων υποκατάστασης, έδειξε ότι το 75,4% αναφέρει συναισθηματική εξάντληση, το 68,2% υψηλή αποπροσωποποίηση και το 24,6% δηλώνει απουσία κινήτρου για προσωπικά επιτεύγματα. Και ότι, η συναισθηματική εξάντληση συσχετίζεται σημαντικά με το φύλο, τα συνολικά έτη προϋπηρεσίας, την προϋπηρεσία στον ΟΚΑΝΑ, τη μείωση των αποδοχών, τον απαιτητικό χαρακτήρα του χώρου εργασίας, τη δυνατότητα καθορισμού εκτέλεσης καθηκόντων από το ίδιο το προσωπικό και το πλαίσιο λειτουργίας του Οργανισμού. Η αποπροσωποποίηση με τη μείωση του προσωπικού, τη δυνατότητα καθορισμού εκτέλεσης καθηκόντων από το ίδιο το προσωπικό και το πλαίσιο λειτουργίας του Οργανισμού. Και η προσωπική ολοκλήρωση με την οικογενειακή κατάσταση των θεραπευτών (τον αριθμό παιδιών), και το πλαίσιο λειτουργία του Οργανισμού. Επίσης, η έρευνα του Παντελέου Μιχαήλ, το 2007, στο ψυχιατρείο Τρίπολης, έδειξε ότι οι εργαζόμενοι σε χώρους ψυχικής υγείας λόγω της φύσης της δουλειάς και ερχόμενοι καθημερινά σε επαφή με τον ανθρώπινο πόνο χρησιμοποιούν την αποστασιοποίηση από την εργασία τους ως μηχανισμό άμυνας για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και τα προβλήματα των ασθενών τους μειώνοντας κατά αυτό τον τρόπο τη συναισθηματική και ψυχική τους φόρτιση.

Η επαγγελματική εξουθένωση πηγάζει από πολλούς παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να είναι είτε ατομικοί, είτε οργανωτικοί, είτε παράγοντες προσωπικότητας. Όπως αναφέρουν οι Edelwich και Brodsky αιτία της επαγγελματικής εξουθένωσης εντοπίζονται τόσο στις συνθήκες εργασίας, όσο και σε ατομικούς ψυχικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οπότε, τα μέτρα πρόληψης αφορούν τόσο σε ατομικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο οργανισμών.

Μέτρα πρόληψης του Burn – out σε ατομικό επίπεδο

Ως μέτρα πρόληψης αναφέρονται από τον Παντελέου Μιχαήλ σε διπλωματική του εργασία, το 2007:

1. Η έγκαιρη αναγνώριση των συμπτωμάτων
2. Η επανεκτίμηση των προσωπικών στόχων και προσδοκιών που έχει ο επαγγελματίας από τον εαυτό του, τους αρρώστους που φροντίζει, από τη σχέση με συναδέλφους και προϊσταμένους και την δουλειά του γενικότερα.
3. Η αναγνώριση και η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των τρόπων με τους οποίους αντιμετωπίζει ο επαγγελματίας τα συναισθήματα που προκύπτουν στον χώρο εργασίας και ο εντοπισμός αυτών που δυσχεραίνουν την προσαρμογή του, αυξάνοντας το στρες που βιώνει.
4. Η αναζήτηση υποστήριξης τόσο από φίλους και συνεργάτες, όσο και από επαγγελματίες της ψυχικής υγείας,

5. Η ενασχόληση με ενδιαφέροντα και δραστηριότητες που του παρέχουν την δυνατότητα να δημιουργήσει, να εκτονωθεί, να ξεφύγει από την καθημερινή ρουτίνα.

6. Η σωστή διατροφή και άσκηση καθώς και η επαρκής ανάπαυση.

7. Η προσωπική επιλογή της συγκεκριμένης θέσης εργασίας ή η αλλαγή χώρου εργασίας, η οποία αυξάνει την αίσθηση του προσωπικού ελέγχου και θεωρείται ως μια εναλλακτική μέθοδος αντιμετώπισης της επαγγελματικής εξουθένωσης, όταν δεν αποτελεί αντίδραση φυγής και δεν είναι το αποτέλεσμα παρορμητικής απόφασης.

Καθώς και ότι είναι σημαντικό τα παραπάνω να συνοδεύονται από την απαραίτητη αυτογνωσία, που βοηθά το άτομο να κατανοήσει τις πραγματικές και συχνά ασυνείδητες αιτίες που του δημιουργούν άγχος, καθώς και τις μεθόδους αντιμετώπισης που εφαρμόζει.

Μέτρα πρόληψης του Burn – out σε επίπεδο οργανισμών

Σε επίπεδο οργανισμών, μέτρα πρόληψης κατά του Burn – out μπορεί να είναι βοηθητικά:

1. Η τοποθέτηση του κατάλληλου επαγγελματία στην κατάλληλη θέση, καθώς έτσι αυξάνονται οι πιθανότητες βέλτιστης απόδοσης και παροχής ποιοτικής φροντίδας.

2. Η συνεκτίμηση για την καταλληλότητα, πέρα από τις γνώσεις και την πείρα του επαγγελματία της υγείας, των διαφόρων ψυχολογικών και κοινωνικών παραγόντων (π.χ. προσωπικά κίνητρα, ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου, κ.λ.π.), καθώς αυτά επίσης επηρεάζουν την προσαρμογή και την απόδοση σ' ένα συγκεκριμένο χώρο εργασίας.

3. Η αποσαφήνιση του ρόλου και των καθηκόντων και η συμμετοχή του επαγγελματία στη λήψη αποφάσεων που τον αφορούν, καθώς αυτά αυξάνουν τον αυτοέλεγχο, την υπευθυνότητα και την ανθεκτικότητά του στις στρεσογόνες συνθήκες εργασίας.

4. Η δημοκρατική διοίκηση, η οποία, καθώς μέσα σ' αυτήν αναπτύσσονται σχέσεις αμοιβαίου σεβασμού, αναγνωρίζεται ο ρόλος του καθενός και προωθείται η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη του προσωπικού υγείας, συμβάλλει στην πρόληψη και την αντιμετώπιση της επαγγελματικής εξουθένωσης.

5. Η πολυμορφία στην εργασία, η οποία είναι απαραίτητη κυρίως σε τμήματα όπου το αντικείμενο εργασίας είναι ιδιαίτερα βαρύ και επηρεάζει ψυχολογικά τους εργαζόμενους. Έτσι, η ενασχόληση με αρρώστους καλής πρόγνωσης, η συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα, η παρακολούθηση επιμορφωτικών σεμιναρίων, η διδασκαλία και η ανάληψη γραφειοκρατικών ευθυνών, συμβάλλουν στην πολυμορφία της εργασίας του επαγγελματία από την οποία αντλεί πολλαπλές ικανοποιήσεις που τον αναζωογονούν.

6. Η δυνατότητα “διαλειμμάτων” και “ειδικών αδειών”, μετ' αποδοχών, δίνουν την ευκαιρία στον επαγγελματία να απομακρυνθεί για λίγο από τον χώρο εργασίας, πριν εκδηλώσει ή κατά την στιγμή που εμφα-νίζει τις πρώτες ενδείξεις επαγγελματικής εξουθένωσης.

7. Οι δυνατότητες επαγγελματικής εξέλιξης αποτελούν σημαντικό κίνητρο και πηγή για τους εργαζόμενους που δεν νοιώθουν ακινητοποιημένοι ή / και παγιδευμένοι σε ένα συγκεκριμένο ρόλο και σε καθήκοντα που με την πάροδο του χρόνου ασκούνται μηχανικά.

8. Η λειτουργία ομάδων ψυχολογικής υποστήριξης δίνει την ευκαιρία στα μέλη του προσωπικού υγείας: α) να μοιράζονται τα συναισθήματα και τις αντιλήψεις τους για την αρρώστεια, την αναπηρία, το θάνατο και την ζωή, β) να κατανοούν τις αντιδράσεις τους και να επεξεργάζονται οδυνηρές εμπειρίες που βιώνουν στο χώρο εργασίας, γ) να αναζητούν εναλλακτικούς τρόπους αντιμετώπισης δύσκολων περιπτώσεων και δ) να συζητούν τις επιτυχείς παρεμβάσεις που ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους.

9. Η συμβουλευτική εποπτεία είτε σε έναν εργαζόμενο είτε σε μια ομάδα επαγγελματιών όπου με την υποστήριξη ειδικού συμβούλου, αναγνωρίζονται και αξιοποιούνται δημιουργικά οι ικανότητες των θεραπευτών για την επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν στον χώρο εργασίας.

10. Η δυνατότητα συνεχιζόμενης επιμόρφωσης και εκπαίδευσης συμβάλλουν στην απόκτηση εξειδικευμένων γνώσεων και ιατρονοσηλευτικών και ψυχολογικών δεξιοτήτων.

11. Η διεπιστημονική συνεργασία ανάμεσα στα μέλη του προσωπικού υγείας (γιατρών, νοσηλευτών/τριών, ψυχολόγων, ψυχιάτρων, κοινωνικών λειτουργών, κ.λ.π.), έχει θετικό αντίκτυπο στην σχέση που διαμορφώνει το προσωπικό με τον άρρωστο και ενισχύει την σιγουριά που νοιώθει ο ασθενής κοντά στους ειδικούς που αποφασίζουν.

Κλινική Εποπτεία

Η κλινική εποπτεία, επιλέγοντας τον ορισμό των Grant, Schofield Crawford, 2012 «είναι μια βασική μέθοδος για τη βελτίωση των επαγγελματικών δεξιοτήτων, για την ενίσχυση της επαγγελματικής ανάπτυξης και για τη διαφύλαξη της δημόσιας αξιοπιστίας του επαγγέλματος». Εφ' όσον όμως η εποπτεία αποσκοπεί στην ενίσχυση των δεξιοτήτων των εποπτευόμενων και στην αύξηση της ποιότητας του θεραπευτικού έργου ο τελικός αποδέκτης του αποτελέσματος της εποπτείας είναι ο ασθενής, οπότε, κύριος σκοπός της εποπτείας είναι να οφηληθούν οι ασθενείς με την καταλληλότερη και αποτελεσματικότερη παροχή βοήθειας. Αν και από την εποπτική διαδικασία όλοι οι συμμετέχοντες οφελούνται.

Οι Hawkins και Shohet, το 1989 έχουν προσδιορίσει τρεις κύριες λειτουργίες της εποπτείας: α) την εκπαιδευτική που έχει στόχο να δώσει στο θεραπευτή μια ευκαιρία για να έχει ανατροφοδότηση, να αυξήσει την κατανόησή του και να πάρει πληροφορίες, β) την υποστηρικτική, μέσα από την οποία ο θεραπευτής μοιράζεται τα διλήμματά του, επιβεβαιώνει τις επιδόσεις της εργασίας του, αντιμετωπίζει τις προσωπικές του αγωνίες ή την αντιμεταβίβαση που του προκαλούν οι ασθενείς και γ) την διαχειριστική διάσταση, που διασφαλίζει την ποιότητα της εργασίας του και βοηθά το θεραπευτή να σχεδιάσει την εργασία του και να αξιοποιήσει τα μέσα που διαθέτει.

Υπάρχουν πολλές διαφορετικές μορφές εποπτείας, η ατομική, η ομαδική, η ομάδα συζήτησης, η συναισθηματική εποπτεία. Στην ομαδική εποπτεία μια ομάδα από εποπτευόμενους συναντάται μ' έναν επόπτη και δίνεται η δυνατότητα όλοι οι θεραπευτές να μάθουν από πραγματικές περιπτώσεις και από συγκεκριμένα θέματα που παρουσιάζουν οι συνάδελφοί τους. Ορισμένα όμως προβλήματα που δημιουργούνται είναι η τήρηση της εχεμύθειας και η αντιμετώπιση των ομαδικών δυναμικών.

Οι Hawkins και Shohet, το 1989, 2000 αναφέρονται σ' ένα μοντέλο έξι επιπέδων, τα οποία εκτυλίσσονται σε κάθε χρονικό σημείο της εποπτείας: α) το στοχασμό πάνω στο περιεχόμενο της συμβουλευτικής συνεδρίας, το οποίο αφορά σε όσα λέγονται για τον ασθενή, β) τη διερεύνηση των θεραπευτικών μεθόδων που χρησιμοποιεί ο θεραπευτής, γ) τη διερεύνηση της θεραπευτικής σχέσης του θεραπευτού με τον ασθενή, δ) τα συναισθήματα του θεραπευτή απέναντι στον ασθενή, την αντιμεταβίβασή του δηλαδή, ε) τη διερεύνηση στο "εδώ και τώρα" τι συμβαίνει ανάμεσα στον εποπτευόμενα και τον εποπτευόμενο, στ) την αντιμεταβίβαση του επόπτη απέναντι στον/στους εποπτευόμενο/ους.

Οι Page και Wosket, το 2001 υποστηρίζουν ότι το έργο της εποπτείας μπορεί να επιμεριστεί σε πέντε στάδια, ως ένα "κυκλικό μοντέλο", δηλαδή ότι η σειρά αυτών των σταδίων είναι κυκλική, με ιδιαίτερη σημασία στη διάπλαση ενός "στοχαστικού χώρου", μέσα στον οποίο ο εποπτευόμενος θα μπορεί να εξετάσει τα διλήμματα που προκύπτουν από την εργασία του. Τα πέντε αυτά στάδια είναι: α) η συνομολόγηση μιας συμφωνίας του θεραπευτή με τον επόπτη για τους βασικούς κανόνες, τα όρια, την ευθύνη, τις αμοιβαίες προσδοκίες και τη φύση της μεταξύ τους σχέσης, β) η συνομολόγηση της επικέντρωσης του ενδιαφέροντος, για τους στόχους και τις προτεραιότητες, γ) η διάνοιξη ενός χώρου και μιας διαδικασίας, στοχασμού, διερεύνησης, κατανόησης και ενόρασης γύρω από τα θέματα που τίθενται, δ) η γέφυρα – σύναψη δεσμών ανάμεσα στην εποπτεία και την πρακτική και το πώς οι καρποί της εποπτείας θα μεταφυτευθούν στο πεδίο της θεραπευτικής πρακτικής, ε) η ανασκόπηση και αξιολόγηση, όπου επόπτης και

εποπτευόμενος/οι σταθμίζουν τη χρησιμότητα του έργου που έχει συντελεστεί και εισέρχονται σε μια φάση επαναδιαπραγμάτευσης.

Η κλινική εποπτεία ως μέσο πρόληψης του burn - out

Ειδικά, σε φορείς ψυχοκοινωνικής υγείας, όπου οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα σύνθετες και επιβαρυνμένες περιπτώσεις ανθρώπων (ψυχοπαθολογία, τοξικοεξάρτηση, παραβατικότητα, ανεργία κ.α.), η κλινική εποπτεία μπορεί να συμβάλει όχι μόνο στην ενίσχυση των δεξιοτήτων των εργαζομένων, αλλά και στη μείωση του κινδύνου της ψυχικής επιβάρυνσης των εργαζομένων. Η κλινική εποπτεία μπορεί να λειτουργεί ως ένα σύστημα αναφοράς και στήριξης και να βοηθά στην πρόληψη για την επαγγελματική εξουθένωση. Σύμφωνα με τη Μάρω Βασσάρα, το 2016, στη μεταπτυχιακή διπλωματική της εργασία, η κλινική εποπτεία βοηθά στην πρόληψη της επαγγελματικής εξουθένωσης με την ανακούφιση που νιώθουν οι εποπτευόμενοι έχοντας ένα πλαίσιο και ένα εξειδικευμένο άτομο στο οποίο μπορεί να απευθυνθούν, να αποφορτιστούν και να λάβουν υποστήριξη.

Η ομαδική κλινική εποπτεία ως μέσο πρόληψης του burn- out

Η ομαδική κλινική εποπτεία εφαρμόζεται στους φορείς ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, εν μέρει για λόγους οικονομίας χρόνου και κυρίως για τα πλεονεκτήματα αυτής: την αντίληψη της εργασιακής δομής ως ολότητα, την προώθηση και ανάπτυξη της συνεργασίας και των διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ των επαγγελματιών ομάδων.

Η ομαδική κλινική εποπτεία στους φορείς ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης παρουσιάζει την ιδιαιτερότητα οι συμμετέχοντες να προέρχονται, ανάλογα με την εκάστοτε δομή, από διαφορετικές και πολλαπλές ειδικότητες, όπως ψυχίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, νοσηλευτές, εργασιο-θεραπευτές, επισκέπτες υγείας, δραματοθεραπευτές, γυμναστές, επαγγελματίες γενικών καθηκόντων, λήπτες υπηρεσιών ψυχικής υγείας κ.α. Γι αυτό το λόγο, ο τρόπος λειτουργίας των ομάδων Balint, οι οποίες κατά πολλούς ερευνητές αποτελούν την αρχή και το πρότυπο της ομαδικής κλινικής εποπτείας, παρέχει χρήσιμες βασικές έννοιες ως προς τη θεωρία και τους στόχους μιας τέτοιας ομάδας.

Ο Michael Balint, ψυχίατρος-ψυχαναλυτής συγγραφικής καταγωγής και μετανάστης στην Αγγλία από το 1939, δημιούργησε τις ομόνυμες ομάδες Balint, ως μία μέθοδο εκπαίδευσης των γενικών γιατρών στην Ψυχιατρική. Σ' αυτές τις ομάδες συζητιόταν αυθόρμητα η συναισθηματική πλευρά της σχέσης ασθενούς – γιατρού – θεραπευτή και στη συνέχεια αναλυόταν οι συναισθηματικές σχέσεις που αναπτυσσόταν κατά την εξάσκηση του επαγγέλματος και αναζητούνταν τρόποι επίλυσής τους.

Ορισμένες από τις βασικές έννοιες αυτών των ομάδων είναι χρήσιμες και αποτελούν ζητήματα διαπραγμάτευσης μέσα στις ομάδες εποπτείας, ειδικά σε μια δομή ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, όπως:

1. Η αντίληψη του θεραπευτή ως φάρμακο, δηλαδή ότι η προσωπικότητα του θεραπευτή μπορεί να επηρεάζει την εξέλιξη των νοσημάτων των ασθενών. Ο θεραπευτής ο ίδιος μπορεί να ασκεί απευθείας θεραπευτική δράση αλλά και να δημιουργεί ανεπιθύμητες ενέργειες.
2. Η διαφοροποίηση της «εστιακής» διάγνωσης από την « εν τω βάθει διάγνωση». Η εστιακή διάγνωση εστιάζεται στα παράπονα ή στο νόσημα του ασθενούς. Η εν τω βάθει διάγνωση συμπεριλαμβάνει στοιχεία από το ιστορικό του ασθενούς, της οικογένειάς του και συχνά της σχέσης που ο ασθενής δημιούργησε με το θεραπευτή του.
3. Τα συμπτώματα ως «προσφορά» του ασθενούς (κάτι που προσφέρει ο ασθενής) και τη θεραπεία ως απάντηση των θεραπευτών σε αυτή την «προσφορά». Με τη σχέση θεραπευτού-ασθενούς ως ένα συμβιβασμό ανάμεσα στις «προσφορές» και απαιτήσεις του ασθενούς και την «απάντηση» - θεραπεία του θεραπευτού, δηλαδή, μια ασθένεια που «προτείνεται» από τον ασθενή μπορεί να γίνει αποδεκτή ή όχι από

τον γιατρό. Αλλά και η θεραπεία μπορεί να είναι μία απάντηση προσαρμοσμένη ή όχι στην «προσφορά» του ασθενούς.

4. Η «σύγχυση των γλωσσών», καθώς ο θεραπευτής συχνά δεν δίνει αρκετή σημασία σε αυτό που ο ασθενής θέλει, συχνά, με έμμεσο τρόπο, να του πει. Η συχνότερη περίπτωση αφορά την απάντηση του θεραπευτού (συχνά καθησυχαστική) « δεν έχετε τίποτε», που αν και τεχνικά σωστή, προσλαμβάνεται από τον ασθενή ως απόρριψη ή αδυναμία κατανόησης του προβλήματός του.

5. Η «αποστολική λειτουργία», όπου ο θεραπευτής δεν διστάζει να πείσει τους ασθενείς να αλλάξουν συμπεριφορά υιοθετώντας την «πίστη» του: «θα πρέπει να κόψεις το αλκοόλ, εγώ ποτέ δεν πίνω».

6. Η σχέση του ασθενούς με την ασθένειά του, η οποία προϋπάρχει της σχέσης του με τον θεραπευτή και άρα η σχέση θεραπευτού-ασθενούς πρέπει να γίνει κατανοητή ως σχέση θεραπευτού – ασθενούς - ασθένειας.

7. Η αμοιβαία επένδυση, όπου θεραπευτές και ασθενείς μοιράζονται περιόδους υγείας και ασθένειας, οι-κογενειακά ή επαγγελματικά γεγονότα. Αυτή η σχέση έχει πλεονεκτήματα αλλά και μειονεκτήματα, όπως η μετατροπή ασθενών σε χρόνιων αρρώστων και η εξάρτησή τους από μία σχέση θεραπευτού - ασθενή που κανένα από τα δύο μέρη δεν θέλει να αμφισβητήσει.

Επίσης, οι γενικοί στόχοι των ομάδων Balint στην εκπαίδευση των θεραπευτών, εν δυνάμει, αποτελούν στόχους και των ομάδων εποπτείας και μπορεί να είναι βοηθητικοί στην πρόληψη του burn – out, όπως:

1. Η βοήθεια στο θεραπευτή να εργάζεται ελεύθερα, φυσικά, να είναι αυθόρμητος και υπεύθυνος, δηλαδή «να είναι ικανός να είναι παρόν».

2. Η βοήθεια στο θεραπευτή να γίνει πιο ευαίσθητος στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους ασθενείς, ώστε να γίνει αποτελεσματικότερος σ' αυτές.

3. Η βοήθεια στο θεραπευτή να γίνει ικανός να αντιλαμβάνεται το ασθενή ως μία ολότητα: το άτομο ως ασθενή, την ασθένεια και, πάνω απ' όλα τη σχέση θεραπευτή – ασθενή.

4. Η βοήθεια στο θεραπευτή να γίνει ικανός να προσαρμόζει τα θεραπευτικά μέσα στο μέτρο των απαιτήσεων του ασθενούς, δηλαδή «να είναι ικανός να πράττει».

Η συμβολή των ομαδικών δυναμικών στις ομάδες εποπτείας και στην πρόληψη του Burn – out

Οι ομάδες κλινικής εποπτείας τόσο άμεσα όσο και έμμεσα βοηθάνε στη μείωση της επαγγελματικής εξουθένωσης αντιμετωπίζοντας τους παράγοντές της, τη συναισθηματική εξάντληση, την αποπροσωποποίηση και τη μείωση κινήτρου για προσωπικά επιτεύγματα, μέσω των θεραπευτικών παραγόντων που λειτουργούν σε κάθε ομάδα, σε κάθε θεραπευτική κοινότητα ή θεσμό. Αυτοί οι θεραπευτικοί παράγοντες είναι: η ενεργός ανάμειξη, η δημιουργία σχέσεων, η συμμετοχή, η ταύτιση με τις αξίες του θεσμού, η σύνδεση με το θεσμό συνολικά ως ένα σημαντικό αμορφοποίητο αντικείμενο, η αντιπαράθεση, αλλά και η παρουσία του ίδιου του θεσμού ως εμπεριέχουσα ή ως συγκρατούσα δομή. Επίσης, ορισμένοι επιπλέον θεραπευτικοί παράγοντες είναι η αμοιβαία ταύτιση ή αμοιβαία μίμηση των μελών, η μάθηση μέσω της διαπροσωπικής δράσης, η εισροή, εκροή, η κατανόηση του εαυτού, η αυτοαποκάλυψη και η ενστάλαξη της ελπίδας. Αυτοί συμβάλλουν στο να μαθαίνει το ένα μέλος από το άλλο, για παράδειγμα από το πώς αντιμετωπίζει κάποιος ένα περιστατικό, πώς λειτουργεί στους ασθενείς του κ.α. Και έτσι, το κάθε μέλος της ομάδας να συνεισφέρει τόσο στη δική του εποπτεία και βελτίωση όσο και στην εποπτεία και βελτίωση των άλλων μελών.

Σημαντικό όμως μέρος μιας ομάδας εποπτείας, για να λειτουργήσει απρόσκοπτα και αποτελεσματικά στο έργο της, είναι το να λαμβάνει υπ' όψιν τα δυναμικά που αναπτύσσονται σε αυτήν, όπως, άλλωστε,

και σε κάθε άλλη ομάδα. Δυναμικά τα οποία αναγνωρίζουμε μέσα από τις θεωρήσεις του Bion και του Foulkes

Από την θεωρία του **Bion**, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τότε μία ομάδα λειτουργεί με βάση ορισμένες πρώιμες νοητικές καταστάσεις (πρωταρχικές φαντασιώσεις και συναισθήματα) και τότε ως ομάδα εργασίας.

Στην πρώτη περίπτωση οι πρωταρχικές φαντασιώσεις αποτελούν εμπόδιο στην κριτική ικανότητα των μελών και μπορούν αρκετά εύκολα να δημιουργηθούν όταν ορισμένα άτομα ενώνονται σε μία ομάδα. Αυτές, βάσει των τριών βασικών υποθέσεων του Bion αντιστοιχούν στα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης:

α) της εξάρτησης, πρόκειται για τη φάση εκείνη κατά την οποία η ομάδα περιμένει τα πάντα από τον αρχηγό και ο αρχηγός θεωρείται ως «μάγος» ή «θεότητα» και είναι αποδέκτης της προβλητικής ταύτισης.
β) της μάχης φυγής, όταν η ομάδα ή αποφεύγει ή εμπλέκεται σ' έναν καυγά με αντιπάλους εκτός ομάδας.

γ) του ζευγαρώματος, όταν τα μέλη ασυνείδητα επιδιώκουν να ζευγαρώσουν μεταξύ τους και να δημιουργήσουν ένα παιδί, ή μια ιδέα που θα τους σώσει, εκεί υπάρχει μία μεσσιανική ελπίδα που διακινεί την ομάδα και όσο διαρκεί αυτή η ελπίδα η ομάδα κατευθύνει τις προσπάθειές της στην ανάδειξη μιας ουτοπίας, η οποία όταν εξαφανίζεται εμφανίζονται καταστροφικά συναισθήματα που βασίζονται στο μίσος.

Στην δεύτερη περίπτωση, όταν η ομάδα λειτουργεί ως ομάδα εργασίας, αναγνωρίζει την εγκυρότητα της μάθησης μέσα από την εμπειρία, φοβάται την εξάρτηση που δημιουργεί η πίστη στην παντοδυναμία και στην παντογνωσία της εξαρτημένης ομάδας.

Από την θεωρία του **Foulkes**, τα ομαδικά δυναμικά που εμφανίζονται όχι μόνο σε μια θεραπευτική ομάδα, αλλά και σε μια ομάδα κλινικής εποπτείας, είναι: η κοινωνικοποίηση, το καθρέφτισμα, το φαινόμενο του πυκνωτή, τα φαινόμενα της αλυσίδας ή συνήχησης. Αλλά και η ομάδα ως στήριγμα και η επικοινωνία. Σε μια ομάδα, κατά τον Foulkes, που έχει επιτύχει να λειτουργεί ώριμα, αναδεικνύονται συγκεκριμένοι θεραπευτικοί παράγοντες, όπως: η κάθαρση, η επεξεργασία (working through), η ενσυναίσθηση, η ανάλυση των αμυντικών μηχανισμών και το να γίνεται συνειδητό κάτι που ήταν ασυνείδητο.

Σημαντικό, ακόμη, να αναφερθεί είναι το φαινόμενο anti-group, όπως ορίζεται από τον Nitsun, η μη αντιμετώπιση του οποίου μπορεί να οδηγήσει σε καταστροφικές συνέπειες για την ομάδα εποπτείας. Η δημιουργία υπό-ομάδων μέσα στην ομάδα εποπτείας, ειδικά όταν αυτή αποτελείται από εκπροσώπους διαφόρων ειδικοτήτων της ψυχικής υγείας μπορεί σε ένα βαθμό να είναι αναπόφευκτο, γίνεται όμως γόνιμο έδαφος για λανθάνοντες ανταγωνισμούς και σχίσματα μέσα στην ομάδα. Ειδικά δε, όταν αυτοί οι λανθάνοντες ανταγωνισμοί υποκινούνται από πρώιμες φαντασιώσεις μπορεί να οδηγήσουν σε φαινόμενα αποδιοπομπαίων τράγων και anti-group με καταστροφικές συνέπειες. Όπως μπορεί να γίνει όταν μια σημαντική ανάγκη προστασίας ενός παντοδύναμου εσωτερικού αντικειμένου, για παράδειγμα μόνο οι ψυχολόγοι ή μόνο οι ψυχίατροι είναι παντοδύναμοι θεραπευτικά, κατέχουν την θεραπευτική αλήθεια, οδηγεί σε άρνηση της πραγματικότητας που είναι η αλληλοεξάρτηση και αλληλοεπίδραση, δηλαδή ότι όλες οι ειδικότητες με το διαφορετικό έργο τους συμβάλλουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και στην θεραπεία.

Πιο συγκεκριμένα, ας φανταστούμε ότι σε μια ομάδα εποπτείας, τα περιστατικά που απασχολούν τους συμμετέχοντες και έρχονται προς συζήτηση μπορεί να είναι τόσο παλινδρομημένοι εξαρτημένοι ασθενείς (στο στοματικό στάδιο, εξάρτησης) που τα θέλουν, άμεσα, όλα δικά τους. Όσο και ασθενείς που δεν είναι σίγουροι για το τί θέλουν και που τότε αναπτύσσουν αισθήματα οικειότητας προς το θεραπευτή και τότε απομάκρυνσης (στο πρωκτικό στάδιο) Ή ασθενείς που επιτίθενται στο πλαίσιο με καταστρε-

πτικό τρόπο (στο πρωκτικό-σαδιστικό στάδιο). Ή και κάποιοι που είναι πιο ώριμοι, αλλά και διεκδικητικοί συνάμα (στο οιδιπόδειο στάδιο). Οπότε τα συναισθήματα που προκύπτουν από αυτές τις διαφορετικές ανάγκες και συμπεριφορές των ασθενών ασκούν πολύ έντονες πιέσεις στο θεραπευτικό προσωπικό και μπορεί να το οδηγούν σε αισθήματα επαγγελματικής εξουθένωσης. Η ομάδα εποπτείας μπορεί να είναι καθοριστικό μέσον βοήθειας. Με την εμπειρία όλων των πιέσεων, την έκφραση των συναισθημάτων, την ανθεκτικότητά της σ' αυτά, την επεξεργασία πρώιμων φαντασιώσεων και το προχώρημα απ' αυτές σε τρόπους λειτουργίας ομάδας εργασίας, με ενεργό συμμετοχή όλων των μελών της για την ανάπτυξη τρόπων επίλυσης τόσο ενδοπροσωπικών θεμάτων των θεραπευτών όσο και διαπροσωπικών θεμάτων των θεραπευτών μεταξύ τους και με τους ασθενείς τους.

Τα μέλη του προσωπικού λοιπόν μέσα στην ομάδα εποπτείας θα πρέπει να εργάζονται προς την κατεύθυνση να εμπεριέξουν τις προβληματικές όψεις των ασθενών, παρά να αντιδράσουν σ' αυτές. Τα έντονα συναισθήματα απέναντι στον ασθενή θα πρέπει να θεωρούνται ως χρήσιμο υλικό για συζήτηση και εποπτεία, παρά ως απαγορευμένες αντιδράσεις που θα πρέπει να κρύβονται όχι μόνο από τους επόπτες και τα άλλα μέλη, αλλά ορισμένες φορές και από τον ίδιο τον εαυτό. Θα πρέπει να βοηθηθούν να αντιληφθούν ότι στη δουλειά τους αναλαμβάνουν δύο διαφορετικά καθήκοντα: το ένα περιλαμβάνει την ειδική θεραπευτική αποστολή που έχουν με τη συγκεκριμένη ειδικότητά τους και το άλλο περιλαμβάνει την επίγνωση ότι στην εργασία τους χρησιμεύουν ως αντικείμενα μεταβίβασης ή ως δοχεία προβολών. Και ότι σχόλια και παρατηρήσεις και από τους δύο αυτούς χώρους θα είναι πολύ βοηθητικό να έρχονται στις συναντήσεις της ομάδας εποπτείας και να μοιράζονται μέσα σ' αυτήν.

Πολλά άρθρα υποστηρίζουν ότι η αποτελεσματική κλινική εποπτεία μειώνει τα επίπεδα της εργασιακής εξουθένωσης. Συγκεκριμένα, σε μία μελέτη μελών μιας ομάδας κλινικής εποπτείας βρέθηκε ότι τα μέλη βίωναν την ομάδα εποπτείας ως ένα αποτελεσματικό μέσον για να διερευνήσουν θέματα που αφορούν την επαγγελματική πρακτική και για να διευκολυνθούν στη μάθηση του ενός από τον άλλον, να πάρουν υποστήριξη, αναγνώριση του πώς βλέπουν οι άλλοι και εκτιμούν το επαγγελματικό τους έργο και να μειώσουν τις ανησυχίες και τα άγχη που αφορούσαν την εργασία τους. Καθώς, και ότι ως πιο σημαντικούς βοηθητικούς παράγοντες μέσα στην ομάδα κλινικής εποπτείας ανέφεραν, τη συλλογική – διαπροσωπική μάθηση (εκροή), την ταύτιση, την κάθαρση, την επανάληψη της πρωταρχικής οικογένειας, την ομαδική συνοχή και την αυτο-κατανόηση. Ενώ, ως μικρότερης σημασίας αξιολογήθηκαν οι υπαρξιακοί παράγοντες, η καθοδήγηση, η οικουμενικότητα, η ενστάλαξη της ελπίδας και ο αλτρουισμός.

Τέλος, πολύ σημαντικός παράγοντας για την αποφυγή της επαγγελματικής εξουθένωσης αποτελεί επίσης, το γενικότερο πλαίσιο και η λειτουργία του εκάστοτε οργανισμού (ο κανονισμός λειτουργίας, το ωράριο, η νομοθεσία, οι συνεδρίες) γιατί το πλαίσιο, όπως αναφέρει και ο Bleger στηρίζει και υποστηρίζει, είναι από μόνο του συγκροτητικό και θεραπευτικό. Κάθε ρήξη στο πλαίσιο προκαλεί έντονο άγχος, καθώς αυτό που έχει κατατεθεί μέσα στο πλαίσιο είναι πια χωρίς όρια και κατακυριεύει ολόκληρο τον ψυχικό χώρο. Στην ακραία του μορφή, αυτό το άγχος μπορεί να προκαλέσει την προσφυγή σε αρχαϊκούς μηχανισμούς άμυνας, όπως την προβολή, τη διχοτόμηση και την ακινητοποίηση.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Freudenberg, H.J. 1974.** "Staff burn-out". *Journal of social issues*, 30, 159-165.
- Lee, R.T. & Ashforth, B.E. 1990.** On the meaning of Maslach's three dimensions of burnout. *Journal of Applied Psychology*, 75(6), 743-747.
- Edelwich, J., Brodsky, A. 1980.** *Burn-out – Stages of Disillusionment in the Helping Professions*. Human Sciences Press. New York.

Παντελέου, Μ. 2007. «Επαγγελματική Εξουθένωση στον χώρο της Ψυχικής Υγείας». Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καλαμάτας. Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας. Τμήμα Διοίκησης Μονάδων Υγείας και Πρόνοιας. Καλαμάτα.

Συργκάνη, Χ. 2015. Το σύνδρομο επαγγελματικής εξουθένωσης στο προσωπικό υπηρεσιών αντιμετώπισης της τοξικοεξάρτησης. Διπλωματική Εργασία. Σχολή Επιστημών Υγείας Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Λάρισα.

Grant, J., Schofield, M.J., Crawford, S. 2012. Managing difficulties in supervision: Supervisor's perspectives. *Journal of Counseling Psychology*. 59(4): 528-541.

Hawkins, P., Shohet, R. 1989. Supervision in the Helping Professions: An Individual, Group and Organizational Approach. Open University Press.

Page, S., Wosket, V. 2001. Supervising the Counsellor: A Cyclical Model. Psychology Press.

Balint, M., Balint, E. 1961. Psychotherapeutic Techniques in Medicine. Tavistock Publications.

Pines, M. 1985. Bion and Group Psychotherapy. Routledge and Kegan Paul.

S.H. Foulkes. 1984. Therapeutic Group Analysis. Karnac Books.

Nitsun, M. (2015). "The Anti-Group: Destructive forces in the group and their creative potential" East Sussex, Routledge

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Ελαφρά τροποποιημένη εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο, 2016 της ΠΕΨΑΕΕ-20 Χρόνια. Ψυχοκοινωνική Αποκατάσταση και Επαγγελματική Επανάταξη: Διαδρομές και Προοπτικές

Anti-group – Η επιθετικότητα εντός των ομάδων και το δημιουργικό της δυναμικό από την αρχαιότητα έως σήμερα

Το anti-group (αντι-ομάδα) δεν είναι παρά η επιθετικότητα στην ομάδα η οποία προέρχεται είτε από άτομα, είτε από υποομάδες, είτε από την ομάδα συνολικά. Λέγοντας επιθετικότητα εννοούμε τον ανταγωνισμό, φθόνο, επιβολή εξουσίας, κριτική, απόρριψη, φόβο. Όταν η επιθετικότητα δεν γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας είτε για λόγους ψυχικής οικονομίας, ή παθολογίας, ή συντονισμού, τότε τίθεται σε κίνδυνο η ακεραιότητα, η συνοχή και η θεραπευτική εξέλιξη της ομάδας. Το anti-group υπάρχει σε συμπληρωματική και δυναμική σχέση με τις δημιουργικές και μετασηματιστικές ιδιότητες ομάδας. Την ονομασία του φαινομένου έδωσε ο Βρετανός θεραπευτής Morris Nitsun 1996. Δεν είναι ένα στατικό φαινόμενο που συμβαίνει με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ομάδες, αλλά είναι μία κατασκευή που περιλαμβάνει τάσεις και παρορμήσεις, συνειδητές και ασυνείδητες που εμφανίζονται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε ομάδα.

Και φυσικά αντικατοπτρίζεται στις ευρύτερες κοινωνικο-πολιτιστικές και πολιτικές μας δομές.

Στην αρχαία ελληνική γραμματεία τόσο στον Όμηρο όσο και στον Ησίοδο είναι αξιοσημείωτη η εννοιολογική υπόσταση της λέξης «έρις» (όρνημα, ορμή βιαίως εναντίον τινός, επιτίθεμαι) τονίζοντας τη διαχρονική της αξία. Έχει την έννοια της φιλονικίας, αλλά συναντάται και ως διένεξη, αντιπαλότητα, εντάσεις και προστριβές μεταξύ των μελών ενός συνόλου, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που χρησιμοποιείται με ηπιότερη σημασία ως ανταγωνισμός, άμιλλα. Εξ ου και η διπλή ερμηνεία της απ' τον Ησίοδο σε καλή και κακή, η γενεαλογία των οποίων αποκαλύπτει την φύση τους: Η μεν πρώτη είναι αποτέλεσμα της ερωτικής συνεύρεσης της Νύχτας με τον Δία ωθώντας τους ανθρώπους στη δημιουργική πλευρά της ζωής, ενώ η δεύτερη είναι κόρη της Νύχτας χωρίς την παρουσία αρσενικού κι έτσι

στερούμενη τον Έρωτα, συνδέεται με τη φιλονικία (την αγάπη του νείκους, τη διχόνοια). Στην Ιλιάδα φαίνεται να μην είναι τυχαία η επιλογή του Απόλλωνα από τον Όμηρο ως υποκινητή της έριδας ανάμεσα στους δύο σημαντικούς άνδρες των Αχαιών καθώς οι δύο συμπληρωματικές έννοιες του ονόματός του (απόλλυμι: καταστρέφω, και λούω: εξαγνίζω, καθαρίζω) βρίσκονται σε ένα κυκλικό σχηματισμό με τον οποίο αρχίζει και τελειώνει το Ομηρικό έπος. Ο ποιητής μέσω της διπλής ερμηνείας του ονόματος υποδεικνύει στον άνθρωπο της εποχής ότι ο δρόμος για την ολοκλήρωση περνάει μέσα από την ένωση των αντιθέτων και τη συνεργασία των αντιπάλων

Στον Ομηρικό κόσμο επικρατούσαν θεοκεντρικές αντιλήψεις. Αντίθετα ο Ησίοδος καθιστώντας υπεύθυνο τον ίδιο τον άνθρωπο για τη εξέλιξή του, θεωρούσε ότι «εμείς θα φροντίσουμε για τις λεπτομέρειες της καταστροφής μας», ενώ ταυτόχρονα συνέλαβε πιο άμεσα τον τρόπο που μπορεί να ωφεληθεί κανείς απ' το ίδιο του το μειονέκτημα: αντί να το αποφύγει να συμπλιλωθεί μαζί του μετατρέποντας το σε πλεονέκτημα μετασηματίζοντας την φιλονικία και τον πόλεμο σε φιλονικία με νόμο, ευγενή άμιλλα, εργασία και αγώνα. Παρά την χρονική απόσταση η Ησιόδεια οπτική είναι τόσο οικεία στην ομαδικοαναλυτική σκέψη. Ιδιαίτερα στη δυναμική του anti-group (των διασπαστικών δυναμικών εντός της ομάδας) όπου ανάλογα καταστροφικά και δημιουργικά δυναμικά συνυπάρχουν, αλληλεπιδρούν με κύριο μέλημα του θεραπευτή να μετασηματίσει τα «μειονεκτήματα σε πλεονεκτήματα».

Σε διάφορες εκδοχές του Ελληνικού πολιτισμού διαχρονικά επιβεβαιωμένο χαρακτηριστικό και συνδετικό στοιχείο, παραμένει η έριδα με την εμφάνιση συχνά της κακής εκδοχής της θέτοντας την αγωνιστική διάθεση της ελληνικής ιδιοσυγκρασίας στην υπηρεσία της ιδιοτέλειας μετατρέποντας το αγωνιστικό ιδεώδες σε εμπαιχτικό πνεύμα διχασμού, και εξοντωτικού ανταγωνισμού.

Η ζωή όμως δεν είναι μία συνεχής άμυνα απέναντι σε εχθρικές επιθέσεις, αλλά μία απόπειρα κατανόησης του Άλλου, ακόμη και σε περίπτωση

που δρα επιθετικά. Αυτή τη δυναμική θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε στη συνέχεια: πώς εκφράζεται στην ομαδική αναλυτική θεραπεία και πώς μπορούμε τις έριδες και τα αρνητικά δυναμικά να τα κατανοήσουμε και να τα μετασηματίσουμε σε δημιουργικότητα

Κλινικό παράδειγμα

Είναι η αρχή μιας αναλυτικής ομάδα 8 ατόμων. Γρήγορα υπήρξε εξοικείωση μεταξύ των μελών και δεν άργησε να εκδηλώνεται η αυτοαποκάλυψη σε ένα κλίμα συνεργατικό, δίνοντας την εικόνα «μιας καλής, συμβατής ομάδας». Η εικόνα αυτή έκρυβε σημαντικές συναισθηματικές αγωνίες ορισμένων μελών που είχαν αποξενωθεί από τις οικογένειές τους, λόγω βαθιάς δυσaréσκειας προς αυτές. Με την είσοδο ενός νέου μέλους η Ρ. άρχισε να απουσιάζει συχνά, ειδοποιώντας μεν αλλά χωρίς φαινομενικά σοβαρούς λόγους. Οι απουσίες της προκάλεσαν θυμό στα υπόλοιπα μέλη, γεγονός που άλλαξε την δυναμική, μετατρέποντας το συνεργατικό κλίμα σε καχυποψία και θυμό προς την ομάδα συνολικά, αμφισβητώντας την ομαδική εργασία. Σε μία επόμενη συνεδρία η Ρ. προέβαλε μεγάλο θυμό στη θεραπεύτρια λέγοντας «δεν έχω ανάγκη ούτε την καταπληκτική σας ομάδα ούτε εσάς, δεν θέλω να έχω καμία εξάρτηση από κανένα θεραπευτή και καμία ομάδα». Η αμφισβήτηση της θεραπευτικής εργασίας εκφράστηκε στην ομάδα από δύο ακόμη μέλη αντιπροσωπεύοντας το «ζευγάρι» μία εκ των βασικών υποθέσεων του Βιον, προκαλώντας την ανησυχία των υπόλοιπων για την ακεραιότητα της ομάδας και τη συνέχεια της θεραπείας. Η θεραπεύτρια παρενέβη λέγοντας ότι η επιθετικότητα αφορά την ομάδα συνολικά και όχι μεμονωμένα μέλη της και είναι καιρός να διερευνηθεί τι σημαίνει αυτό για τον καθένα ξεχωριστά αλλά και την ομάδα ως όλον.

Στην επόμενη συνεδρία ενώ η Ρ. ήρθε αποφασισμένη να διακόψει την θεραπεία. Τα υπόλοιπα μέλη την ενθάρρυναν να μείνει λέγοντας της ότι είναι σημαντική έχοντας διακριτό ρόλο στην ομάδα. Η Ρ. παρέμεινε. Όλα τα μέλη φοβήθηκαν για τις επιπτώσεις της προηγηθείσης συγκρουσιακής εμπειρίας, όμως στην πορεία η κατανό-

ηση της προβολής των αρνητικών τους μεταβιβάσεων που σχετίζονταν με την ανάλογη δυναμική της πρωταρχικής τους οικογένειας και η δυνατότητα της ομάδας να το αντέξει να το εμπειρέξει και να το μετασχηματίσει προς όφελος της θεραπείας λειτούργησε πολύ δημιουργικά («δημιουργική καταστροφή» κατά Winnicott).

Είναι σημαντικό να πούμε ότι η P. είναι το πρώτο παιδί μιας πολυμελούς οικογένειας. Η ζωή της αποκαλύπτει βίαιες διακοπές της γονεϊκής φροντίδας, λόγω συνεχούς απουσίας του πατέρα. Μεγάλωσε με μία απορριπτική μητέρα νιώθοντας ότι προσπαθούσε να την ικανοποιήσει χωρίς επιτυχία εξ ου και η αμφιθυμική της σχέση με την θεραπεύτρια και την ομάδα. Το ενδιαφέρον της μητέρας της ήταν στραμμένο στο γιο της οικογένειας, ο οποίος παρουσιάζει πολύ σοβαρή ψυχοπαθολογία. Η P. ήταν αναγκασμένη και απ' τους δύο γονείς να έχει μητρικό ρόλο απέναντι στον αδελφό της και οποιαδήποτε αντίρρηση επ' αυτού τιμωρούνταν. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η είσοδος του νέου μέλους της ομάδας (συμβολίζοντας τον μικρό αδερφό) αναπαρήγαγε την δυναμική της οικογένειάς της ωθώντας την στην επιθυμία της βίαιης αποχώρησης. Μόνο που η ομάδα δεν επέτρεψε αυτή την φορά στη P. να πάρει το ρόλο του αποδιοπομπαίου κάτι που συνέβαινε πολύ συχνά στην οικογένειά της.

Η δυναμική αυτής της ομάδας μπορεί να ειπωθεί υπό το πρίσμα μιας ισχυρής, λανθάνουσας, καταπιεσμένης τάσης anti-group στη «θεμελιώδη ομαδική μήτρα», όρο που χρησιμοποίησε ο Foulkes για την υποκείμενη δυναμική της ομάδας στην αρχή της δημιουργίας της. Στοιχεία που υποστηρίζουν αυτή την υπόθεση είναι η υποκείμενη οργή για την οικογένεια που ήταν παρούσα σε όλους τους συμμετέχοντες, προεξάρχουσας της P. Η έκρηξη της που είχε να κάνει με την πολύ αμφίθυμη σχέση με την εξουσία έφερε στο φώς τις κρυμμένες τάσεις anti-group και των υπολοίπων μελών. Αυτή η δυναμική έδωσε την δυνατότητα στην ομάδα εμπειρόχοντάς και μετασχηματίζοντας την επιθετικότητα να ενισχυθεί να εμβαθύνει και να εξελιχθεί δημιουργικά. Επίσης με το παράδειγμα αυτό διαπιστώνουμε ότι η πρώιμα καλή συμμετοχή και συνεργασία στην ομάδα δεν είναι απαραίτητα

ευνοϊκό στοιχείο για την εξέλιξή της και επισημαίνεται το δύσκολο, αλλά σημαντικό έργο της αναγνώρισης μιας δυναμικής με ενδείξεις λανθάνουσας τάσης anti-group.

Πώς δημιουργείται το anti-group

Η εξέλιξη μιας αναλυτικής ομάδας καθορίζεται και από τα μέλη της, εφόσον η ομάδα ως αντικείμενο είναι προϊόν δημιουργικών και κατάστροφικών προβολών των μελών της συμπεριλαμβανομένου και του θεραπευτή καθώς η αντιμεταβιβαστική του ικανότητα και η θεραπευτική του matrix θα καθορίσουν το θεραπευτικό αποτέλεσμα. Επίσης κάποια χαρακτηριστικά των αναλυτικών ομάδων κινητοποιούν επιθετικές και δυνητικά καταστροφικές ενορμήσεις απειλητικές για την ακεραιότητα και τη συνοχή τους, όπως η έλλειψη συγκεκριμένης δομής και οδηγίων συμπεριφοράς για τα μέλη της, το γεγονός ότι είναι πολυπληθείς οντότητες, η δημιουργία διαπροσωπικών εντάσεων, η άγνοια, το άγχος επιβίωσης, η αποτυχία στην επικοινωνία είναι καταστάσεις που δημιουργούν αμφιθυμία και επιθετικότητα συμβάλλοντας στην εμφάνιση του φαινομένου. Με βάση τη δυναμική αυτή η ομάδα ως αντικείμενο διαποτίζεται με εχθρικές προβολές των μελών της που ανακύπτουν από απογοητεύσεις, συγκρούσεις και θυμό, της τρέχουσας εμπειρίας στην ομάδα η οποία δυσκολεύεται να εμπειρέξει και να μετασχηματίσει τα αρνητικά δυναμικά σε δημιουργική επανορθωτική εμπειρία για τα τραυματισμένα μέλη της, αναπαριστώντας τα αποτυχημένα πρότυπα του αρχικού υποστηρικτικού περιβάλλοντός τους - της οικογένειας. Το anti-group είναι μία αμυντική λειτουργία (αντίσταση) που επιτρέπει στα μέλη των ομάδων, προκειμένου να αποφύγουν την οδύνη της ψυχολογικής τους εξέλιξης που συνιστά αποδοχή και επεξεργασία των αρνητικών τους συναισθημάτων, αποποιούνται την ευθύνη της δυσκολίας τους και στρέφονται επιθετικά είτε προς τα άλλα μέλη της ομάδας είτε προς τον συντονιστή ή προς την ομάδα συνολικά. Οι συνέπειες αυτών των διεργασιών μπορεί να ποικίλουν απ' τον μετασχηματισμό τους σε

δημιουργική εξέλιξη μέχρι τη διάλυση της ομάδας.

Πώς αντιμετωπίζεται το anti-group

Η ισορροπία μεταξύ των προαναφερθέντων δυναμικών είναι λεπτή. Επομένως θα πρέπει να εξετάσουμε πώς μπορούμε να μεγιστοποιήσουμε τη δημιουργική δυναμική και να ελαχιστοποιήσουμε τις καταστροφικές τάσεις. Η έκφραση του anti-group, και η συγκεκριμένη μορφή που παίρνει, εξαρτάται από μια σειρά παράγοντες, όπως τη φύση της ομάδας, τη σύνθεση των μελών της, το αναπτυξιακό της επίπεδο και τη σχέση ανάμεσα στην ομάδα και το θεραπευτή (την μεταβίβαση και την αντιμεταβίβαση)

Η επιλογή των μελών θα καθορίσει τον εποικοδομητικό ή καταστροφικό χαρακτήρα των ομάδων (εξαιρετικά επιθετικά άτομα-άτομα με σοβαρά πρώιμα τραύματα). Η προετοιμασία των μελών για την ομάδα. Η δημιουργία υποστηρικτικού περιβάλλοντος (χώρος διεξαγωγής και οργάνωσης) της ομάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baslez, M.F. (2014).** Πολιτική Ιστορία του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου, μτφ. Στεφάνου Μ. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη
- Bury, J.B. & Meiggs R. (1998).** Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, τ. Γ' Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα
- Foulkes, S. H. (1964).** Therapeutic Group Analysis. London: George Allen & Unwin.
- Foulkes, S. H. (1971).** The Group Matrix of the Individual's Mental Life. Στο Foulkes, S. H. (1990). Selected Papers: Psychoanalysis and Group Analysis. London: Karnac.
- Lamberton, R. (2005).** ΗΣΙΟΔΟΣ Ο Ποιητής και το Έργο του, μτφ. Τσάτσου Μ. Αθήνα: τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος
- Μαρωνίτης, Δ. (2009).** Εκλογές από τον Ησίοδο. Θεογονία. Έργα & Ηοίαι. Μετάφραση – Επιλεγόμενα. Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα
- Nitsun, M. (2015).** "The Anti-Group: Destructive forces in the group and their creative potential" East Sussex, Routledge
- Winnicott, W. D. (1965).** The Maturational Process and the Facilitating Environment. London: The Hogarth Press.

Ο συντονιστής επιβάλλεται να είναι πιο ενεργός, σε ένα πολύ απαιτητικό ρόλο όπου οι αντιμεταβαστικές του αντιδράσεις μπορεί να επηρεαστούν απ' τα δυναμικά του anti-group. Ο ρόλος του είναι να ενώνει την εποικοδομητική και καταστροφική δυναμική αυτής της διαδικασίας αρκεί να μπορεί να εμπεριέξει την επιθετικότητα για να μπορέσει να διευκολύνει την επίλυσή της. Η θετική αξία της επιθετικότητας πολλές φορές υποτιμάται παρ' ότι είναι ένα από τα πιο σημαντικά θεραπευτικά μέσα. Η έκφραση του θυμού επιφέρει αλλαγές μέσω της ενθάρρυνσης για δημιουργία πραγματικών σχέσεων. Ο διάλογος διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται αναδύοντας παράλληλα δημιουργικά και καταστροφικά δυναμικά. Έτσι επιτυγχάνεται η κατανόηση, η επίγνωση, η αλλαγή.

«Όλως παραδόξως η αναγνώριση των δυνάμεων της αυτοκαταστροφής και των φορέων τους μας βοηθά και μας κάνει πιο ισχυρούς θεραπευτικά» (S.H.Foulkes, 1964, σελ.145).

Μαρτίνα Μπρίτσα

Εισήγηση στο 2^ο Ομαδικό-Αναλυτικό Συμπόσιο της Αρχαίας Δωδώνης (Σεπτέμβριος 2019)

Η Μήτρα στην Ομαδική Ανάλυση

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να ασχοληθεί με την έννοια της μήτρας στην ομαδική ανάλυση, και να παρακολουθήσει εν συντομία την διαδρομή της από τη στιγμή που την εισήγαγε ο ιδρυτής της ομαδικής ανάλυσης, Foulkes, το 1964, έως σήμερα. Η μήτρα είναι η φουξιανή θεωρητική έννοια που ενέχει την αναγνώριση της βαθιάς κοινωνικής φύσης της ανθρώπινης προσωπικότητας (Brown & Zinkin, 1994) χωρίς όμως να αρνείται ή να υποβαθμίζει τη μοναδικότητα της ατομικής υποκειμενικότητας, ειδωμένης από την ψυχαναλυτική σκοπιά. Ορίζεται ως το διυποκειμενικό πεδίο εντός του οποίου λειτουργούν οι ομάδες. Ως «φαινόμενο πεδίου» είναι κατά κύριο λόγο ασυνείδητη και διασυνδέει όλους τους ανθρώπους σε ένα δίκτυο (Horper και Weinberg, 2017), μέσα στο οποίο «συναντιόμαστε, επικοινωνούμε και αλληλεπιδρούμε» (Foulkes & Anthony, 2003). Η ομαδική μήτρα περιλαμβάνει όλες τις επικοινωνίες, συνειδητές και ασυνείδητες, εσωτερικές και εξωτερικές, παρελθούσες και παρούσες (Foulkes, 1973).

Ο Foulkes, ψυχαναλυτής που αργότερα έγινε ο πρώτος αναλυτής ομάδας, κατάφερε να αναπτύξει μια προσέγγιση, ώστε να διαμορφώσει εκ νέου την έως τότε διχοτόμηση ατομικού/ συλλογικού (Elias, 1939, Freud, 1921, Le Bon, 1895 στο Μυλινα και συν. 2018). Η ριζοσπαστική καινοτομία του Foulkes (1948) ήταν ότι δημιούργησε ένα νέο περιβάλλον όπου μπορεί να εφαρμοστεί η «ψυχαναλυτική προσέγγιση» που μπορούσε να εμποτίσει τόσο την ψυχανάλυση, όσο και την ομαδική θεραπεία με νέες προοπτικές (Μυλινα και συν. 2018). Αφού ασχοληθούμε με τη μήτρα, όπως τη συνέλαβε ο Foulkes το 1964, θα διερευνήσουμε επιλεκτικά κάποιες σύγχρονες ομαδικοαναλυτικές θεωρήσεις που προσεγγίζουν την κατανόηση του όρου από διαφορετικές οπτικές. Κύριος στόχος θα είναι να διερευνήσουμε πώς κινείται η σύγχρονη ομαδικο-αναλυτική σκέψη στην προσπάθειά της να ενσωματώσει την έννοια της μήτρας, μέσα σε μια πληθώρα από σημαντικές παραλλαγές στις παραδοχές, τις emphases και τις διατυπώσεις διαφορετικών προσεγγίσεων, που όλες θα αυτοπροσδιορίζονται ως ομαδικο-αναλυτικές. Είναι σημαντικό να διαπιστωθεί εάν κινούμαστε προς μια ομαδικο-αναλυτική θεωρία, που λαμβάνει υπόψη τους πολλούς συστατικούς παράγοντες των ασυνείδητων διαδικασιών και βρίσκεται σε επαφή με την βασική ιδέα του Foulkes, ότι: η μελέτη του ατόμου και της ομάδας μπορεί να επιτευχθεί μόνο στο πλαίσιο μιας «συνολικής κατάστασης» και δεν μπορεί να γίνει κατανοητή σε απομόνωση του ενός από το άλλο (Nitzgen, 2011).

Ιστορικό πλαίσιο - από τον Freud στον Foulkes - η σύλληψη της έννοιας της μήτρας

Στις αρχές του 20ου αιώνα, ο Freud γράφει τρία σημαντικά κείμενα: “Τοτέμ και Ταμπού” (1913), “Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ” (1921) και “Η Δυσφορία μέσα στον πολιτισμό” (1929), με τα οποία προτείνει τρία σχήματα της ψυχικής διαδικασίας ομαδοποίησης, τα οποία δεν θα αναπτύξουμε περαιτέρω εδώ. Θα σταθούμε όμως σ’ ένα σχόλιο του Freud εκείνης της περιόδου, σε μια επιστολή που γράφτηκε για τα εβδομηκοστά γενέθλιά του στη Βιέννη, για τον εβραϊκό «ξενώνα». Ο Freud προσπαθεί να καταλάβει τι ήταν αυτό που τον έκανε να νιώθει οικεία εκεί. Απορρίπτοντας την πιθανότητα να έχει σχέση με θρησκευτικές πεποιθήσεις, σχολιάζει:

...πολλά άλλα πράγματα έμειναν που κάνουν την έλξη των Εβραίων και του εβραϊκού λαού ακαταμάχητη - πολλές σκοτεινές συναισθηματικές δυνάμεις, οι οποίες όσο πιο ισχυρές, τόσο δυσκολότερα μπαίνουν σε λόγια, καθώς και μια καθαρή συνείδηση εσωτερικής ταυτότητας, μια ασφαλής ιδιωτικότητα μιας κοινής ψυχικής κατασκευής. (Freud, 1926, σελ.273-4)

Η «ασφαλής ιδιωτικότητα μιας κοινής ψυχικής κατασκευής» είναι μια ωραία φράση όταν συνδέεται με την έννοια της ομαδικής μήτρας, επειδή συνδέει τον «εσωτερικό» κόσμο με τον εξωτερικό, τοποθετώντας το άτομο σε μια σχέση με τους άλλους. Ο Freud περιγράφει κάτι αυτόματο, οικείο και «ασφαλές» που προέρχεται από μια κοινή «ψυχική κατασκευή», ένα συνειδητό ή ασυνείδητο πλαίσιο, το οποίο επιτρέπει την άμεση κατανόηση του ενός για το άλλο (Freud στο Frosh, 2011).

Την ίδια περίοδο φαίνεται ότι συνολικά οι ψυχαναλυτές (Klein, Bion, Winnicott, Fairbairn, Bowlby, Kohut) αρχίζουν να βλέπουν ότι ήταν πολύ περιοριστικό να επικεντρώνονται πλήρως στο «άτομο» και το σώμα του ως τη μόνη, ή ακόμα και την κύρια πηγή ασυνείδητων και προ-συνειδητών φαινομένων. Ήταν απαραίτητο να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην επίδραση της ανθρώπινης αλληλοσυσχέτισης στην πορεία της ζωής του ανθρώπου, στο πλαίσιο της κοινωνίας και του πολιτισμού (Hopper 2018 sel 26).

Ταυτόχρονα οι δεκαετίες 1920 -1930, θεωρούνται η κλασική περίοδος άνθισης της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Το κοινωνικοπολιτικό κλίμα αυτής της εποχής σηματοδοτείται από δύο Παγκοσμίους πολέμους και κυριαρχείται από τον έντονο προβληματισμό γύρω από την σχέση μεταξύ ατομικού και συλλογικού.

Βασισμένη και ενσωματωμένη σ' αυτές τις ιστορικές εξελίξεις του πρώτου μισού του 20ου αιώνα λοιπόν, η σκέψη του Foulkes, επηρεασμένη από την εκπαίδευσή του στην ψυχανάλυση, τη νευρολογία του Goldstein και την επαφή του με τη σχολή της Φρανκφούρτης (Elias, Horkheimer, 1921-1933) τον οδηγεί στην ιδέα της ομαδικής ανάλυσης. Η βασική ιδέα ήταν ότι το άτομο και η κοινωνία δεν διαχωρίζονται, αλλά συνιστούν διαφορετικά επίπεδα του ίδιου πεδίου παρατήρησης. Ο Foulkes προσπάθησε πάντα να αποδώσει στο έργο του την αλληλεπίδραση των ψυχαναλυτικών θεωριών με τις κοινωνιολογικές θεωρίες. Όπως γράφει ο Nitzgen (2011), βασικό θέμα στο έργο του Foulkes είναι «Το άτομο ως όλον σε μια συνολική κατάσταση». Αυτό που συμβαίνει μέσα στο άτομο καθορίζεται από τη «συνολική του κατάσταση», δηλαδή από το άτομο και από το περιβάλλον κοινωνικό του δίκτυο, ταυτόχρονα. Οι ψυχικές διαταραχές έπρεπε να εντοπίζονται σε ένα δυναμικό, συνολικό πεδίο αλληλεπίδρασης, τη μήτρα της ομάδας (Nitzgen, 2011).

Το 1940, τοποθέτησε τους ασθενείς του στην πρώτη του κανονική ομάδα στο ιδιωτικό του γραφείο, στο Exeter. Περιγράφει πως μ' έναν αποκαλυπτικό τρόπο έκανε ένα κρίσιμο βήμα προς την καλύτερη κατανόηση των ασυνείδητων διεργασιών, καθώς διαπίστωσε ότι οι ψυχισμοί των μελών της ομάδας συνδέονταν σε ένα δίκτυο σχέσεων, μέσα στο οποίο έρεε ασυνείδητο υλικό : το ασυνείδητο δεν φαινόταν πια να είναι κάτι μόνο μέσα σε ένα άτομο, αλλά και κάτι περισσότερο ανάμεσα στα άτομα (Scholz, 2011). Φάνηκε λοιπόν, ότι το ομαδικό setting δεν ήταν απλώς μια «συλλογή» από πολλές ατομικές «α-συνειδητότητες» αλλά ένα σύνολο κοινών ασυνείδητων νοημάτων υπο κατασκευή, μέσω της επικοινωνίας. Σε μια πρώτη απόπειρα περιγραφής, ο Foulkes το τοποθετεί ως εξής:

. . . η ομαδικο-αναλυτική κατάσταση, ενώ ασχολείται με το ασυνείδητο με τη φροϋδική έννοια, φέρνει στην επιφάνεια μια λειτουργία, μια εντελώς διαφορετική περιοχή, η οποία είναι άγνωστη στο άτομο. Αυτές οι κολοσσιαίες δυνάμεις επιβάλλονται και διαμορφώνουν το άτομο, όπως και το δικό του ασυνείδητο κι εκείνο υπερασπίζεται τον εαυτό του ενάντια στην αναγνώρισή τους, χωρίς να το γνωρίζει, με διαφορετικές εκδοχές και τρόπους [Foulkes 1964, σελ. 52].

Η θεωρητική επεξεργασία των ευρημάτων του, τον οδήγησε στην κατασκευή της έννοιας της «μήτρας»:

Η μήτρα είναι το υποθετικό δίκτυο της επικοινωνίας και των σχέσεων σε μια δεδομένη ομάδα. Είναι το κοινό διαμοιραζόμενο έδαφος που τελικά καθορίζει το νόημα και τη σημασία όλων των γεγονότων και πάνω στο οποίο βασίζονται όλες οι επικοινωνίες και ερμηνείες, λεκτικές και μη λεκτικές. [Foulkes, σελ. 292]

Επεξεργαζόμενος τον όρο για τα επόμενα 11 χρόνια (1964-1975), ο Foulkes περιέγραψε τη μήτρα με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους, όπως:

- το δίκτυο όλων των ατομικών ψυχικών διεργασιών, το ψυχικό μέσο στο οποίο αυτές συναντιούνται, επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν (Foulkes και Anthony 1965).
- το γενικό πλαίσιο της ομάδας που αποτελεί το φόντο στο οποίο το άτομο είναι η φιγούρα,
- ένα συνολικό, ενοποιημένο πεδίο ψυχικών συμβάντων, του οποίου το άτομο είναι μέρος,
- οι διαπροσωπικές διαδικασίες που πηγαινούν κατευθείαν στα άτομα, σαν ακτίνες Χ, αλλά τις οποίες τα άτομα μπορούν να τροποποιήσουν, να επεξεργαστούν και να επηρεάσουν με το δικό τους τρόπο
- οι ψυχικές διαδικασίες αλληλεπίδρασης που υπερβαίνουν το άτομο (Foulkes στο Stacey 2001).

Ενώ αρχικά ο Foulkes απέδωσε την ομαδική μήτρα ως «ομαδικό ψυχισμό», στη συνέχεια απέρριψε αυτόν τον όρο και μίλησε για «τον ψυχισμό» ως μία διαπροσωπική διαδικασία αλληλεπίδρασης ή ως ένα πολυπροσωπικό φαινόμενο. Υποστήριξε δηλαδή, ότι ο ατομικός ψυχισμός είναι οι διαπροσωπικές διαδικασίες που τον διαπερνούν εντελώς μέχρι τον πυρήνα του, έτσι ώστε να είναι ένα πολυπροσωπικό φαινόμενο (Stacey, 2001). Αυτή η δυναμικού τύπου κατανόηση, προτείνει μια αιτιότητα στην αλληλεπίδραση, που λέει ότι, όταν οι άνθρωποι συναντιούνται, δημιουργούν καινούρια φαινόμενα υπερπροσωπικών συστημάτων (Stacey, 2001).

Μέρος αυτού του ψυχικού υπερσυστήματος αποτελείται από τη **θεμελιώδη μήτρα**, η οποία περιγράφεται ως το κοινό έδαφος που απαραίτητα υπάρχει, πριν λάβει χώρα οποιαδήποτε πραγματική επικοινωνία και στο οποίο αυτή βασίζεται (Foulkes, 1990):

Έχω αποδεχθεί από την αρχή ότι ακόμη και μια ομάδα εντελώς ξένων, που ανήκουν στο ίδιο είδος ή πιο συγκεκριμένα στον ίδιο πολιτισμό, μοιράζονται μια θεμελιώδη ψυχική μήτρα (θεμελιώδη μήτρα) (Foulkes, 1990).

Η έννοια της θεμελιώδους μήτρας αναφέρεται στην αλληλεπίδραση ψυχικών διαδικασιών που κατά κάποιον τρόπο καθορίζονται από τα ένστικτα, τους ιδιοσυγκρασιακούς παράγοντες, τη γλώσσα, τον πολιτισμό και την κοινωνική τάξη που κάθε άτομο φέρει μαζί του στην ομάδα. Σε αυτή τη βασική μήτρα έρχεται να προστεθεί, διαμέσου της αυξανόμενης οικειότητας και των στενών ανταλλαγών με τα άλλα μέλη, μία τρέχουσα, συνεχώς κινούμενη και διαρκώς εξελισσόμενη **δυναμική μήτρα**, η οποία είναι υπό-κατασκευή σε μια αναλυτική ομάδα (Foulkes, 1990).

Σύγχρονες θεωρήσεις της ομαδικής μήτρας

Καθώς η ομαδική ανάλυση αγγίζει το ενδο-ψυχικό, το διαπροσωπικό και το κοινωνικό, πολλοί ομαδικοί αναλυτές έχουν προσπαθήσει από τότε να κατανοήσουν την έννοια της ομαδικής μήτρας, δίνοντας διαφορετική επικέντρωση κάθε φορά στο καθένα και χρησιμοποιώντας αναφορές και αναλογίες από άλλα επιστημονικά πεδία, πέρα από την ψυχανάλυση και την κοινωνιολογία, όπως από τις νευροεπιστήμες, τις φυσικές επιστήμες την θεωρία των πολύπλοκων συστημάτων, τη φιλοσοφία και την κοινωνική ψυχολογία. Αφού διερευνήσουμε επιλεκτικά κάποιες εξ' αυτών, θα επικεντρωθούμε στις προσπάθειες εκείνες που εστιάζουν στη βασική παραδοχή ότι η μελέτη του ατόμου και της ομάδας μπορεί να επιτευχθεί μόνο στο πλαίσιο μιας συνολικής κατάστασης και δεν μπορεί να γίνει κατανοητή σε απομόνωση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προσεγγίσεις των Scholz (2003) και Shermer (2018) για τη θεμελιώδη μήτρα, μέσα από την κοινωνιολογία του Bourdieu (1982) και την φιλοσοφία, την οποία χρησιμοποιεί ο Shermer (2018) για να προβεί σε μια ατομική οργανική κατανόηση της θεμελιώδους μήτρας. Η Scholz (σελ. 265) κατανοεί το άτομο και την κοινωνία ως ενότητες συνεχώς υπό κατασκευή με βάση την επικοινωνία και αναγνωρίζει τον Foulkes σαν θεωρητικό της κοινωνικής διάστασης του ατόμου. Επι-

κεντρώνεται λοιπόν στα σημεία του έργου του που αναδεικνύουν αυτήν την επικέντρωση στο κοινωνικό:

Αυτό που εμείς παραδοσιακά βλέπουμε ως τον εσώτερο εαυτό μας, το ενδοψυχικό ενάντια στον εξωτερικό κόσμο, δεν είναι μόνο δυνατό να διαμοιραστεί, αλλά στην πραγματικότητα είναι ήδη διαμοιρασμένο (Foulkes, 1975).

Διαπιστώνει έτσι μια επαναστατική στροφή στη σκέψη: όπως λέει, το «εσωτερικό», το πιο ιδιωτικό, είναι ήδη κοινό, βασίζεται σε κοινό έδαφος. Ένα κοινό έδαφος που γίνεται κατανοητό μέσω της έννοιας του Habitus του Bourdieu. Όπως λέει, το Habitus είναι οι εν-σώματες κοινωνικές αξίες που αναπόφευκτα αποκτώνται μέσω των πρώιμων αλληλεπιδράσεων κοντά στο σώμα, σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο, δημιουργώντας έτσι τη βάση για περαιτέρω αντίληψη. Το σώμα εδώ είναι πρωτίστως κοινωνικό και ενεργεί ως μνήμη. Για τον Bourdieu, τα άτομα αποκτούν τα πιο βασικά μοτίβα και τις θεμελιώδεις κατηγοριοποιήσεις τους (όπως π.χ. τις σχέσεις φύλου, έννοιες όπως κυριαρχία και υποταγή, κοινωνική τάξη και άλλους ομαδικούς δείκτες, οικειότητα και απόσταση) μέσω της δράσης και της αλληλεπίδρασης. Έτσι, λέει η Scholz, η έννοια του «Habitus» μας δίνει τη δυνατότητα να αρθρώσουμε σε κοινωνιολογικό επίπεδο τις μορφές αλληλεπιδράσεων, τα επικοινωνιακά πρότυπα, τα συναισθήματα, κ.λπ. που εννοούμε με τον όρο θεμελιώδης μήτρα.

Από την άλλη πλευρά ο Shermer (2018) εμπνεόμενος από τη φιλοσοφία, εντοπίζει μέσα στη θεμελιώδη μήτρα τέσσερις τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι επικοινωνούν ο ένας στον άλλον, την εμπειρία του εαυτού. Όπως προτείνει, οι άνθρωποι το κάνουν αυτό μέσω του νου (Kant, Descartes), του σώματος (Merlau - Ponty), του βλέμματος (Sartre, Foucault) και του προσώπου τους (Levinas). Ο Νους σκέφτεται, το σώμα αισθάνεται, το βλέμμα εκφράζει δύναμη και έλεγχο και το πρόσωπο απαιτεί αναγνώριση και φροντίδα. Κατανοούμε το διαπροσωπικό περιβάλλον μας χρησιμοποιώντας αυτά τα τέσσερα κανάλια επικοινωνίας τα οποία είναι μέρος της θεμελιώδους μήτρας, του φόντου των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων στις ομάδες (Shermer, 2018).

Τριμερής μήτρα – Η μήτρα στην ομαδική ανάλυση από την άποψη της «συνολικής κατάστασης»

Βασικό πρόβλημα των παραπάνω προσεγγίσεων θεωρούμε ότι είναι η κάπως ετεροβαρής επικέντρωση στο κοινωνικό και στο ατομικό αντίστοιχα. Εν ολίγοις, όπως εξηγεί ο Knauss, όταν ο Foulkes έγραψε ότι το άτομο είναι «κοινωνικό πέρα για πέρα», εννοούσε ότι ο ασυνείδητος ψυχισμός του είναι πάντα ένας κοινωνικά ασυνείδητος ψυχισμός, ως προς την προέλευση, το περιεχόμενο, και την ανάπτυξή του, ο οποίος, όμως, δεν αρνείται τη σημασία των διαρκώς αναπαριστώμενων βιολογικών αναγκών, των ενορμήσεων και των ενστίκτων (Knauss, 2006).

Αντιστοίχως για τον Shermer, ο Hopper απαντάει αντιπαραθέτοντας το τριμερές μοντέλο του για τη μήτρα. Όπως γράφει, ούτε η λίστα των τεσσάρων τρόπων εμπειρίας είναι ολοκληρωμένη, ούτε αυτά τα επιλεγμένα γεγονότα, πραγματικά διακριτά το ένα από το άλλο. Ωστόσο το σημαντικό είναι ότι από την προσέγγισή του λείπουν εντελώς οι κοινωνικοί παράγοντες και οι κοινωνικές δυνάμεις (Hopper, 2018), ενώ στην περίπτωση της Scholz –θα προσθέταμε– υπερτερούν σε βάρος του ατομικού.

Είναι σημαντικό λέει ο Hopper, επαναφέροντας την επικέντρωση στη συνολική κατάσταση, να αναγνωρίσουμε ότι η μήτρα ενός κοινωνικού συστήματος αποτελείται από τρεις αλληλοεπικαλυπτόμενες μητρες, τη θεμελιώδη μήτρα της ευρύτερης κοινωνίας, τη δυναμική μήτρα μιας συγκεκριμένης ομάδας και τις προσωπικές μητρες των μελών. Για οποιαδήποτε κοινωνική οντότητα, κάθε τομέας της τριμερούς μήτρας μπορεί να θεωρηθεί ως σύστημα ή υποσύστημα του συνόλου. Αυτό είναι θέμα επικέντρωσης. Υπάρχει πάντα μια διεπαφή ανάμεσα στις περιοχές της τριμερούς μήτρας. Τα όρια μεταξύ τους σπάνια

είναι σταθερά και στατικά, αλλά χαρακτηρίζονται από αναταραχή, αστάθεια, και σύγκρουση. Κάθε μια αλλά και όλες οι περιοχές της τριμερούς μήτρας μπορούν να ειδωθούν κάτω από μια σειρά διαστάσεων: τα μοτίβα αλληλεπίδρασης (διαπροσωπικές σχέσεις), τα μοτίβα κανονικοποίησης (αξίες, κανόνες), τα μοτίβα επικοινωνίας (λεκτικά και μη-λεκτικά), το ύφος της σκέψης και του συναίσθηματος και τις μορφές ηγεσίας/υπακοής (Hopper, 2018).

Ο Bhurruth (2008) στη γραμμή του Hopper, προτείνει μια αναλογία με την ψυχανάλυση. Με βάση το τριμερές σύστημα, εννοιολογεί ένα ομαδικό μοντέλο του ψυχισμού, που το θεωρεί συγκρίσιμο με το δομικό μοντέλο του Freud: Id, Ego και Super Ego. Με παρόμοιο τρόπο, κάθε μήτρα έχει τη δική της εκπροσώπηση και σφαίρα επιρροής στην οικοδόμηση του ψυχισμού. Η μήτρα είναι μια δυαδικότητα εξωτερικής εμπειρίας και εσωτερικής δομής του ψυχισμού που περιλαμβάνει τρεις ξεχωριστούς τομείς ομαδικών σχέσεων (προσωπική, δυναμική, κοινωνική) (Bhurruth, 2008).

Ο Knauss (2006) υποστηρίζει πως κάθε ανθρώπινη αλληλεπίδραση είναι μια ομαδική αλληλεπίδραση σε ασυνείδητο επίπεδο. Το ατομικό ασυνείδητο δεν διαχωρίζεται από το κοινωνικό και η ασυνείδητη ζωή κάθε ατόμου σχηματίζει μια δυναμική ομαδική μήτρα (Knauss, 2006). Η διαδικασία αυτή εκδηλώνεται ως μια εν εξελίξει ρητή ή άρρητη συνομιλία με φανταστικές ή πραγματικές ομάδες (Stacey 2001 στο Knauss, 2006).

Ως βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη σχέσεων αλλά και μιας μοναδικής ατομικότητας, θεωρείται η ικανότητα του κάθε ατόμου να έχει πρόσβαση στο δικό του εσωτερικό διάλογο μεταξύ εσωτερικευμένων, αντιφατικών, υποστηρικτικών ή τραυματικών ομαδικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον Knauss λοιπόν, το ασυνείδητο κάθε ατόμου είναι ομαδικό. Όπως λέει, **ομάδες και άτομο γεφυρώνονται από την εσωτερικευμένη ομαδική μήτρα σε κάθε άτομο και θεωρούνται ως διαρκώς αλληλοεπιδρούσες διεργασίες** (Knauss, 2006).

Από την πλευρά του ο Stacey κατανοεί τις σχέσεις ατόμου και ομάδας σαν διεργασίες μιας παράδοξης ποιότητας, όπου τα άτομα διαμορφώνουν ομάδες και διαμορφώνονται απ' αυτές ταυτόχρονα (Stacey, 2001). Κανένα άτομο δεν μπορεί να οργανώσει την εμπειρία του σε απομόνωση, επειδή όλοι ταυτόχρονα προκαλούν και εγείρουν αποκρίσεις ο ένας στον άλλον (Stacey, 2001).

Η ομαδική μήτρα λοιπόν για τον Stacey, μπορεί να οριστεί ως **η διεργασία που συνεχώς αντιγράφει και εν δυνάμει τροποποιεί πρότυπα διύποκειμενικών αφηγηματικών μοτίβων (themes) που οργανώνουν την εμπειρία του μαζί**. Αυτά τα μοτίβα αναδύονται σε σταθερούς ή μεταβλητούς σχηματισμούς, μέσα από την αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας, καθώς σχηματίζουν αυτήν την ίδια την αλληλεπίδραση (Stacey, 2001). Ωστόσο αυτές οι διεργασίες είναι εν-σώματες. Αν και τα μοτίβα που σχηματοποιούν την εμπειρία τους μαζί, αναδύονται στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στους ανθρώπους και δεν μπορούν να εντοπιστούν «μέσα» σε κανένα άτομο, η εμπειρία που οργανώνεται είναι πάντα μια σωματική εμπειρία (Stacey, 2001).

Επίλογος

Συνοψίζοντας όλες τις παραπάνω θεωρήσεις, η μήτρα της αναλυτικής ομάδας είναι μια συνεχής «ψυχοφυσική» διεργασία, τόσο προϋπάρχουσα όσο και δυναμικά εξελισσόμενη μέσω των διυποκειμενικών διεργασιών της ομάδας (Dick, 1993, Powell, 1994). Θα πρέπει κανείς, αναλογιζόμενος την έννοια τόσο θεωρητικά όσο και κλινικά, να λαμβάνει συνολικά υπ' όψιν του πως μέσα στη μήτρα διαπλέκονται δυναμικά όλες οι «επικοινωνιακές/διυποκειμενικές, αναδιάρθρωτικές/μεταλλακτικές και αναπαραστασιακές/συμβολικές διεργασίες» (Mylonas και συν. 2018).

Το άτομο μέσα σ' αυτήν την προσεχτικά σχεδιασμένη θεραπευτική κατάσταση, επεξεργαζόμενο τις διϋποκειμενικές εμπειρίες, ωφελείται από μια διεργασία αλληλοδιαμόρφωσης, στην οποία η πραγματικότητα και η αμεσότητα εντείνονται μέσω των πολλαπλών εμπειριών μεταβίβασης. Η κατανόηση που προκύπτει απ' αυτές τις εμπειρίες τελικά θα τροποποιηθεί, θα συμβολοποιηθεί και θα χρησιμοποιηθεί σε μια προσαρμοσμένη στην πραγματικότητα, νέα εμπειρία του εαυτού, σε σχέση με τους άλλους. Με αυτόν τον τρόπο η αναλυτική ομάδα, μέσω της μήτρας, μπορεί να επαναπλαισιώσει το άτομο σε μια νέα σχέση με την κοινωνία, παρέχοντάς του ένα «βασικό περιβάλλον» (Winnicott) υγιούς ανάπτυξης (Behr&Hearst, 2005).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Behr, H., & Hearst, L. (2005).** *Group-Analytic Psychotherapy: A Meeting of Minds*. London: Whurr Publishers Ltd.
- Bhurruth, M. (2008).** Matriculating the matrix. *Group Analysis*, 352–365.
- Foulkes, S. H. (1990).** *Selected Papers: Psychoanalysis and Group Analysis*. London: Karnac.
- Foulkes, S. H. (1975).** A Short Outline of the Therapeutic Processes in Groupanalytic Psychotherapy. *Group Analysis*, 59-63.
- Foulkes, S. H. (1948).** *Introduction to Group Analytic Psychotherapy*. London: Heinemann.
- Foulkes, S. H. (1964).** *Therapeutic Group Analysis*. London: George Allen & Unwin.
- Foulkes, S. H., & Anthony, E. J. (1965).** *Group Psychotherapy*. Harmondsworth: Penguin.
- Frosh, S. (2011).** Identity after Psychoanalysis. In A. Elliott, *The Routledge Handbook of Identity Studies*. London: Routledge.
- Hopper, E. (2018).** The development of the concept of the Tripartite Matrix: A response to 'Four modalities of the experience of others in groups by Shermer. *group analysis*, 197-206.
- Hopper, E., & Weinberg, H. (2011).** *The social unconscious in persons, groups and societies*. London: Karnac.
- Hopper, E., & Weinberg, H. (2017).** *The Social Unconscious in Persons, Groups, and Societies: Volume 3: The Foundation Matrix Extended and Re-configured*. London: Karnac.
- Knauss, W. (2006).** The Group in the Unconscious. *group analysis*, 159-170.
- Mylona, D., Lamnidis, N., & Moraitou, S. M. (2018).** On the genealogy of group analysis: Our version of the greek context. *Group Analysis*, 1-14.
- Nitzgen, D. (2011).** The concept of the social unconscious in the work of S.H. Foulkes. In E. Hopper, & H. Weinberg, *The social unconscious in persons, groups and societies* (pp. 3-22). London: Karnac.
- Roberts, J. (1982).** Foulkes' Concept of the Matrix. *Group Analysis*, 111-126.
- Rouchy, J. (1995).** Identification and Groups of Belonging. *Group Analysis*, 129-141.
- Scholz, R. (2003).** The Foundation Matrix - A Useful Fiction. *Group Analysis*, 548-554.
- Shermer, V. L. (2018).** Four modalities of the experience of others in groups. *Group Analysis*, 175-196.
- Stacey, R. (2001).** Complexity and the group Matrix. *Group Analysis*, 221-239.

Μαριάννα Σπηλιωτάκη

Εργασία 3^{ου} έτους. Εκπαίδευση στην Ομαδική Ανάλυση. Απρίλιος 2020

Ομαδική Ανάλυση: Ιστορική Αναδρομή

Εισαγωγή – Ιστορικά στοιχεία

Η παρούσα εισήγηση είναι μία αδρή παρουσίαση της ιστορίας της ομαδικής ψυχοθεραπείας και της Ομαδικής Ανάλυσης. Θα αναφερθούμε επιγραμματικά στους θεμελιωτές της ομαδικής θεραπείας και στους κυριότερους εκπρόσωπους της ομαδικής ψυχοθεραπείας με ψυχαναλυτικές καταβολές. Θα αναφερθούμε επίσης σύντομα, στις προσεγγίσεις του S. Freud για την ομαδικότητα. Στη συνέχεια θα εστιάσουμε στο έργο του S. H. Foulkes, πατέρα της Ομαδικής Ανάλυσης και τις βασικές θεωρητικές συλλήψεις του που θεμελίωσαν την ομαδική αναλυτική ψυχοθεραπεία. Προσεγγίζοντας βασικές έννοιες - κλειδιά, όπως η Matrix, η Επικοινωνία, «Η εκπαίδευση του Εγώ εν Δράσει» καθώς και ορισμένα ειδικά ομαδικά φαινόμενα, θα επιχειρήσουμε μια πρώτη προσέγγιση στο ερώτημα πώς και γιατί η ομάδα μπορεί να είναι θεραπευτική.

Αν και η ομαδική εμπειρία, είναι παλιά όσο και η ζωή και παρ' όλο που σύμφωνα με τον Φρόυντ, (1921), η ομαδική ψυχολογία είναι η αρχαιότερη ανθρώπινη ψυχολογία, η ομάδα χρησιμοποιήθηκε θεραπευτικά μόλις τον 20^ο αιώνα και η θεωρητική ενασχόληση με την ψυχολογία των ομάδων, είναι πολύ πρόσφατη σχετικά. Ίσως αυτή η καθυστέρηση να σχετίζεται με αυτό που αναφέρει ο Βιον: πως **οι άνθρωποι είμαστε ομαδικά όντα σε συνεχή πόλεμο με την ομαδικότητά μας**. Υπάρχει μια πολύ ειδική αντίσταση στην παραδοχή πως **τα ψυχικά φαινόμενα είναι στην ουσία πολυπρόσωπες διεργασίες**. Αυτή η παραδοχή συνεπάγεται/ επιφέρει πολύ προσωπικές καθώς και ευρύτερες συνέπειες, συγκρίσιμες με τις επιπτώσεις που επιφέρει η αποδοχή της σημασίας του ασυνειδήτου για την ψυχική μας ζωή και τις ενέργειές μας, μας λέει ο Foulkes (Foulkes/Maratos: p.18). { Τέλη 19^{ου}/ αρχή 20^{ου} δύο σοβαρά πλήγματα στον Ναρ-

κισσισμό μας: Darwin: Καταγωγή των Ειδών , Freud:Σημασία του Ασυνειδήτου}.

Σύμφωνα με τον Norbert Elias, κοινωνιολόγο, θεωρητικό, προπάτορα της Ομαδικής Ανάλυσης και συγγραφέα του μνημειώδους έργου «η Διαδικασία του Πολιτισμού», υπάρχει μισοσυνειδητά, μισοασυνείδητα ως φαντασίωση σε όλους μας, ο μύθος του μακρινού πρώτου ανθρώπου ως ενηλίκου άνδρα. Ο Αδάμ ή ο πρωτόγονος άνθρωπος, είναι βαθιά ριζωμένη φαντασίωση στον Δυτικό πολιτισμό, στη θρησκευτική και στην επιστημονική μυθολογία. Μόνο που αυτό το πλάσμα δεν υπήρξε ποτέ, γιατί κάθε ενήλικος άνδρας ήταν πρώτα το μωρό μιας γυναίκας που ήλθε σε επαφή με έναν άνδρα, τράφηκε ως έμβρυο από το αίμα της και μετά από το στήθος της και για να μεγαλώσει, έζησε τα πρώτα του χρόνια τουλάχιστον, ανάμεσα σε ανθρώπους που με κάποιο τρόπο σχετίζονταν μαζί του. Με άλλα λόγια, το ερώτημα τι προηγείται οντολογικά ή χρονολογικά, το άτομο ή η ομάδα, σύμφωνα με τον Elias είναι παραπλανητικό, γιατί δεν υπάρχει άτομο χωρίς ομάδα και ομάδα χωρίς άτομα. Οι διαδικασίες εξατομίκευσης και κοινωνικοποίησης εξελίσσονται ταυτοχρόνως. Το άτομο διαμορφώνεται από το κοινωνικό και ταυτοχρόνως συνδιαμορφώνει το κοινωνικό. Η έννοια της ομάδας, όπως και η έννοια του ατόμου είναι μια αφαίρεση. Η ειρωνεία δε είναι, σύμφωνα πάντα με τον Elias, πως η προ-σκόλληση στη φαντασίωση που αναφέρθηκε παραπάνω, και ο διαχωρισμός του ατομικού από το κοινωνικό, εμποδίζει την κατανόηση της πολιτισμικής μας εξέλιξης, ενώ η βαθύτερη κατανόηση της πολιτισμικής εξέλιξης θα μπορούσε να αποκαλύψει τους λόγους αυτής της προσκόλλησης !!

Οι πρώτες ομάδες για θεραπευτικούς σκοπούς
Οι πρώτες καταγεγραμμένες ομάδες που χρησιμοποιήθηκαν για θεραπευτικούς σκοπούς, ήταν ομάδες φυματικών ασθενών στο Νοσοκομείο της Βοστώνης το 1906, και εμπνευστής

τους ήταν ο **Joseph H. Pratt**, γενικός γιατρός. Ο Pratt είχε παρατηρήσει πως οι ασθενείς από λάμβαναν τις συζητήσεις στην αίθουσα αναμονής και η διάθεσή τους βελτιωνόταν σημαντικά. Επειδή λοιπόν είχε φόρτο εργασίας, απόφασισε να ομαδοποιήσει τους ασθενείς σε «τάξεις» των 15-20 ατόμων και παρατήρησε πως αυτό είχε θετική επίδραση στην εξέλιξη της νόσου. Τους ενθάρρυνε να σημειώνουν την πορεία της και να παίρνουν πρωτοβουλίες. Ο Pratt επεδείκνυε πολύ ενδιαφέρον για τους ασθενείς του, ήταν μεθοδικός και ακούραστος επιστήμονας και χρησιμοποίησε την ομάδα για πολλές άλλες σωματικές παθήσεις αφήνοντας μας λεπτομερείς καταγραφές. Ακόμα και σήμερα πολύ συχνά ακούμε τους θεραπευόμενούς μας να αναφέρονται στην ομάδα ως «τάξη» και στη συνεδρία ως «μάθημα». Μπορούμε λοιπόν να φανταστούμε πόσο σημαντική ήταν η ιδέα του Pratt εκτός των άλλων, για την αποσιγματοποίηση των ασθενών με τη φοβερή, για την εποχή, φυματίωση.

Ο **Edward Lazell**, στην Ουάσινγκτον, το 1919, ψυχίατρος, φροϋδικής και κατόπιν γιουνγκιανής προσέγγισης, χρησιμοποίησε την ομάδα σε νοσοκομειακό πλαίσιο για ψυχιατρικούς ασθενείς, συνδυάζοντας τη μέθοδο του Pratt με ανάγνωση κειμένων ψυχαναλυτικής έμπνευσης, κατάλληλα για την εισαγωγή στην ψυχανάλυση ενός ευρύτερου, μη ειδικού κοινού. Παρ'όλο που δυσκολεύεται κανείς να φανταστεί την ανταπόκριση βαρύτατα διαταραγμένων ασθενών σε διαλέξεις με τίτλο «Ο φόβος του Θανάτου», «η Επανεργοποίηση των Συναισθημάτων», «Το Αίσθημα Κατωτερότητας», φαίνεται πως ανταποκρίνονταν θετικά στην ομαδική κατάσταση, αφού σύμφωνα με τα γραπτά του Lazell, οι ασθενείς μπορούσαν να συγκεντρωθούν, να αφομοιώσουν βασικές έννοιες και να νοιώσουν ανακουφισμένοι με την ιδέα πως «δεν είναι και τόσο άσχημα αφού και τόσοι άλλοι είναι στην ίδια κατάσταση». Αυτό το αίσθημα φαίνεται πως τους βοηθούσε να συγκροτηθούν {universality}.

Όσον αφορά τις θεωρητικές αναζητήσεις, το πρώτο βιβλίο για την ψυχολογία του πλήθους, «Η Ψυχολογία του Όχλου» του **Gustav Le Bon**

γράφτηκε το 1895, αλλά έγινε ευρύτερα γνωστό τη δεκαετία του 1920, όταν ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος είχε θέσει αμείλικτα ερωτήματα για την ανθρώπινη συνύπαρξη. Στο βιβλίο αυτό αναφέρεται και ο Freud, στο κείμενό του η «Ψυχολογία των Μαζών και η Ανάλυση του Εγώ» (1921). Ο **Freud** σε αυτό το έργο, έγραψε ότι «η ψυχολογία των μαζών είναι η αρχαιότερη ψυχολογία». Και με τα τρία σημαντικά κείμενα «Τοτέμ και Ταμπού» (1913), «Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ» (1921) και «Η Δυσφορία μέσα στον πολιτισμό» (1929) προτείνει τρία διαδοχικά ερμηνευτικά σχήματα της ψυχικής διαδικασίας ομαδοποίησης: Το πρώτο, πάνω στο οποίο θεμελιώνεται η ομαδικότητα, το αναπτύσσει στο «Τοτέμ και Ταμπού» και αφορά το φόνο του πατέρα από τους γιους της «πρωτόγονης ορδής», το μοίρασμα και την κανιβαλική ενσωμάτωση μέσω της στοματικής ταύτισης της εξουσίας και της δύναμής του από αυτούς καθώς και την ενοχή που τους δεσμεύει σε αμοιβαία αποσιώπηση του φόνου. Το δεύτερο, το αναπτύσσει στην «Ψυχολογία των Μαζών και Ανάλυση του Εγώ» και αφορά το Ιδεώδες του Εγώ, στη σχέση με την εξουσία. Η κατ' αρχήν προβολή αυτού του Ιδεώδους Εγώ στον ηγέτη και η στη συνέχεια ταύτιση με αυτόν, κάτι που συνενώνει τα μέλη της ομάδας, δημιουργεί τη φανταστική βάση της συλλογικής εμπειρίας και άρα το θεμέλιο του ομαδικού δεσμού. Και το τρίτο, το αναπτύσσει στη «Δυσφορία μέσα στον πολιτισμό». Ο Freud εδώ προτείνει ένα τρίτο πρότυπο που βασίζεται στην αρχή της αμοιβαίας παραίτησης από την άμεση ικανοποίηση των ενορμητικών στόχων που καθιστά δυνατή την αγάπη και την ανάπτυξη έργων πολιτισμού. Η κοινότητα δε, που προκύπτει απ' αυτό το συμβόλαιο θεμελιώνεται πάνω στο δίκαιο, εγγυάται την προστασία και τις υποχρεώσεις που κατάκτηθηκαν ως αντάλλαγμα για αυτό τον περιορισμό.

Ο Freud δεν ενδιαφέρθηκε για τη θεραπευτική χρήση των ομάδων και ήταν εχθρικός προς τον πρώτο αναλυτή που ενδιαφέρθηκε γι' αυτήν (Pines, 1978). Αυτός ήταν ο **Trigant Burrow**, αναλυόμενος του Jung και πρόεδρος της Αμερι-

κάνικης Ψυχαναλυτικής Ένωσης στις αρχές του 1920.

Ο Burrow δεν είναι πολύ γνωστός στους ψυχαναλυτές. Έγραψε ένα άρθρο για την Πρωτογενή Ταύτιση (πρωτογενής ταύτιση: πρωτόγονος τρόπος συγκρότησης του υποκειμένου με πρότυπο τον άλλο. Δεν απορρέει από προσχηματισμένες σχέσεις όπου ο άλλος εκλαμβάνεται ως ανεξάρτητο αντικείμενο) δίνοντας έμφαση στη σημασία του δεσμού του παιδιού με τη μητέρα και στην ταύτισή του μαζί της). Σε αυτόν το δεσμό είδε ένα πρώιμο ενδιαφέρον προς τις αντικειμενότητες σχέσεις όταν η ψυχανάλυση βασιζόταν κυρίως στη θεωρία των ενορμήσεων. Το ενδιαφέρον του για τις ομάδες προέκυψε με έναν δραματικό τρόπο. Ένας ασθενής του, τού υπέδειξε ότι τα μεταβιβαστικά φαινόμενα που ανέλυε, δεν αναδύονταν μόνο εξαιτίας του παρελθόντος και της ψυχοπαθολογίας των ασθενών, αλλά οφείλονταν και στους κοινωνικούς ρόλους ασθενή και θεραπευτή που διαδραματίζονταν στο ψυχαναλυτικό πλαίσιο, μία διάσταση η οποία δεν είχε διερευνηθεί επαρκώς στη μεταβίβαση. Ο ασθενής τού Burrow επέμενε ότι η αντιστροφή των ρόλων θα έφερνε και τον αναλυτή, όσο καλά αναλυμένος και να ήταν, αντιμέτωπο με τις επιπτώσεις της επίδρασης αυτών των ρόλων. Ο Burrow αποδέχθηκε την πρόκληση του αναλυόμενου του, γεγονός το οποίο του στοίχησε την αποπομπή του από τη Διεθνή Ψυχαναλυτική Ένωση, αντέστρεψε τους ρόλους κι επείσθη! Έτσι ξεκίνησε να μελετά τις ομαδικές σχέσεις και τα ομαδικά φαινόμενα

Ο επόμενος αναλυτής, ο οποίος ενδιαφέρθηκε για την ομαδική ψυχοθεραπεία ήταν ο **P. Schilder** (1930). Ο Schilder παρατήρησε ότι οι ασθενείς του, μέσω της ταύτισής τους ο ένας με τον άλλον, μπορούσαν να μάθουν. Επίσης, παρατήρησε ότι τα μεταβιβαστικά φαινόμενα (**μεταβίβαση**: μία διεργασία μέσω της οποίας οι ασυνείδητες επιθυμίες επανενεργοποιούνται και απόκτούν υπόσταση επίκαιρου γεγονότος) εμφανίζονταν και στην ομάδα και ήταν δυνατό να επεξεργαστούν και εκεί.

Το 1939 ο **F.Redl** (Group Emotions and Leadership) συνεισέφερε στη θεωρία των ομάδων μελετώντας τα παιδιά στο σχολείο. Εκεί αναγνώρισε τις παρατηρήσεις του Freud για τη σχέση της ομάδας με τον αρχηγό της.

Παράλληλα, το 1930, ένας αριθμός ψυχαναλυτών, ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο, άρχισαν να πειραματίζονται, βάζοντας τους ασθενείς τους μαζί σε μία ομάδα. Στην Αμερική ο **A.Wolff**, όπως ο Schilder, εντυπωσιάστηκε από το γεγονός ότι η ψυχοπαθολογία των μεμονωμένων ασθενών αναδύονταν όταν συνδιαλέγονταν μεταξύ τους και με το θεραπευτή σε μία ομάδα, καθώς και από το γεγονός ότι η ερμηνεία της μεταβίβασης, των αμυνών και των ασυνείδητων διεργασιών ήταν εξίσου αποτελεσματικές και στην ομάδα. Μαζί με τον **P.Slavson** (1943) επηρέασαν την εξέλιξη της ομαδικής ψυχοθεραπείας στην Αμερική, η οποία θα μπορούσε να ονομαστεί: «Ψυχανάλυση στην Ομάδα». Σε αυτήν κανείς θα μπορούσε να φανταστεί μία ομάδα επικεντρωμένη στο θεραπευτή της, ο οποίος συνδιαλέγεται με το κάθε μέλος ατομικά, παρουσία των άλλων και ο οποίος χρησιμοποιεί επιπλέον ως θεραπευτικό υλικό τα φαινόμενα στην ομάδα που σχετίζονται με τον ανταγωνισμό μεταξύ των μελών, την επιθετικότητα, τα ζητήματα ανεξαρτησίας-εξάρτησης και την ιδιόποδα προβληματική.

Μετά το 1940, στην Ευρώπη, στη Μ. Βρετανία συγκεκριμένα, η ψυχαναλυτική σκέψη και πρακτική γύρω από την ομάδα, γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη, χάρις στην συμβολή δύο κυρίως ανθρώπων του **W. Bion** και του **S.H. Foulkes** που και οι δύο κλήθηκαν διαδοχικά να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στο στρατιωτικό ψυχιατρικό νοσοκομείο του Northfield, σε συνθήκες πολέμου.

Αν και ο W. Bion δεν ασχολήθηκε με την κλινική των ομάδων μετά το Northfield, οι παρατηρήσεις του σχετικά με τα ειδικά αμυντικά ομαδικά φαινόμενα τις πρωτόγονες δηλαδή, αμυντικές αντιδράσεις που παρατηρούνται αυτόματα, όταν οι άνθρωποι οργανώνονται σε ομάδες είναι εξαιρετικά σημαντικές.

Μίλησε για τρεις βασικές υποθέσεις:

-Της εξάρτησης (dependency) όπου η ομάδα περιμένει τα πάντα από τον αρχηγό.

-Της σύγκρουσης-φυγής (fight-flight) όπου η ομάδα το «σκάει» και εμπλέκεται φαντασιστικά σε μάχες με εξωτερικούς εχθρούς

-Του ζευγαρώματος (pairing) όπου η ομάδα συσπειρώνεται γύρω από μια ιδέα ή ένα «Μεσσία» για να «σωθεί»

Σημαντική ήταν η συνεισφορά του στην κατανόηση της σημασίας της εμπειρίας (containment) καθώς και οι παρατηρήσεις του για τη διαδικασία της σκέψης. Η προσέγγιση του Bion, διέφερε σημαντικά από αυτήν του Foulkes με την οποία θα ασχοληθούμε διεξοδικά σε αυτήν την παρουσίαση.

Ο Foulkes δεν ενδιαφερόταν απλά για το πώς συμπεριφέρονται τα άτομα σε μία ομάδα, κυρίως πίστευε ότι τα μέλη μιας ομάδας εκδηλώνουν μία αξιοσημείωτη κατανόηση ο ένας για τον άλλο, οπότε εξέφραζε την πεποίθηση ότι κάθε μέλος είναι σε θέση να συνεισφέρει τόσο στη δική του θεραπεία όσο και στη θεραπεία των άλλων μελών. Έτσι, έγινε ο πρωτοπόρος της προσέγγισης που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε: «Ψυχανάλυση από την Ομάδα».

Από το ενορμητικό μοντέλο στις αντικειμενοτρόπες σχέσεις

Βάσει αυτής της αναδρομής, μπορούμε να δούμε πως το ενδιαφέρον των ψυχαναλυτών για τα ομαδικά φαινόμενα αντανακλά στη ψυχαναλυτική θεωρία τη μετατόπιση της έμφασης που δίνει από το ενορμητικό μοντέλο (ενόρμηση: μία ώση που αναγκάζει τον οργανισμό να τείνει προς ένα σκοπό. Έχει την πηγή της σε μία σωματική διέγερση. Ο σκοπός της είναι να καταργήσει την κατάσταση της έντασης) σε αυτό των αντικειμενοτρόπων σχέσεων (αντικειμενοτρόπος σχέση: η σχέση του εγώ με ένα αντικείμενο στην ολότητά του). Επιπλέον, η σταδιακή προσοχή που δόθηκε στη μεταβίβαση και την αντιμεταβίβαση (το σύνολο των ασυνείδητων αντιδράσεων του αναλυτή στον αναλυόμενό του και συγκεκριμένα στη μεταβίβασή του) ανέδειξε

τη σημασία ενός πλαισίου εργασίας (το setting) και κυρίως τη σπουδαιότητα της διαπροσωπικής σχέσης ασθενούς-θεραπευτή.

S.H. Foulkes και η «Ψυχανάλυση από την Ομάδα»

Η ομαδική ανάλυση θεμελιώθηκε από τον S.H. Foulkes στη Μεγάλη Βρετανία τη δεκαετία του 1940. Ο S.H. Foulkes (1898 – 1976) ήταν Γερμανοεβραίος ψυχαναλυτής που γεννήθηκε στην Καρλσρούη της Γερμανίας. Σπούδασε νευρολογία/ψυχιατρική στη Χαϊδελβέργη και στη Φρανκφούρτη όπου μαθήτευσε δύο χρόνια κοντά στον Kurt Goldstein νευρολόγο και εμπνευστή της ολιστικής θεωρία για το νευρικό σύστημα και της έρευνας των νευρωνικών δικτύων. Ο Goldstein που ήταν ένας πολύ σημαντικός επιστήμονας της εποχής, επηρέασε τον Foulkes καθώς μετέπειτα και τον Perls, τον εμπνευστή της θεραπείας Gestalt, με τις απόψεις του για το νευρικό σύστημα και της ικανότητας του οργανισμού για ανάπλαση και προσαρμογή. Δούλεψε με πολύ μεγάλη επιτυχία με ασθενείς με βαριές εγκεφαλικές κακώσεις (κυρίως τραυματίες του πολέμου) και σχιζοφρένεια. Δάσκαλοί του ήταν ο Carl Wernicke (εγκεφαλοπάθεια Wernicke-Korsakoff, αφασία Wernicke) και ο Ludwig Edinger (οφθαλμοκινητικοί νευρώνες). Η άποψη του Goldstein για τον οργανισμό ως μία gestalt - ολότητα που επηρεάζει και προηγείται των συστατικών στοιχείων (είναι κάτι παραπάνω και κάτι διαφορετικό από το άθροισμα των μερών), ενέπνευσε τον Foulkes στη θεώρηση της ομάδας σαν ένα δίκτυο επικοινωνίας από το οποίο πηγάζουν και στο οποίο εγγράφονται όλες οι επί μέρους επικοινωνίες και ψυχικές διεργασίες.

Μετά τις ιατρικές του σπουδές και τη συνεργασία του με τον Goldstein, ο Foulkes εκπαιδεύθηκε στην ψυχανάλυση στη Βιέννη με αναλύτρια την Helen Deutsch («as if» personality, psychology of women). Επιστρέφοντας στην Φρανκφούρτη εργάσθηκε ως ψυχαναλυτής και το ψυχ/κό Ινστιτούτο στο οποίο ήταν επικεφαλής, συστεγαζόταν με τη γνωστή Σχολή της Φρανκφούρτης, (της γνωστής Κριτικής Θεωρίας) (Horkheimer, Adorno, Marcuse κ. α.). Θεωρείται πως η αναφορά του Foulkes στον συντονιστή

της Αναλυτικής Ομάδας ως “conductor”, συνηχεί με τις έρευνες του Adorno για τους αυταρχικούς και μη αυταρχικούς τρόπους ηγεσίας και το πώς το παράδειγμα του διευθυντή ορχήστρας θα μπορούσε να αποτελέσει πρότυπο μιας δημοκρατικής ηγεσίας.

Ο Foulkes εμπνεύσθηκε ακόμη, όπως ειπώθηκε ήδη στην αρχή, από τον Norbert Elias, μελετητή των κοινωνικών φαινομένων και του πολιτισμού, που αν και συνομιλούσε θεωρητικά με τις ιδέες της Σχολής της Φρανκφούρτης, δεν ταυτίζεται με αυτές. Ο Elias και ο Foulkes συνδέθηκαν στενά και στη Μεγάλη Βρετανία όπου κατέφυγαν και οι δύο για να γλιτώσουν από τον ναζισμό, ο Elias συμμετείχε στο ομαδικοαναλυτικό κίνημα και στην ίδρυση του Ο.Α. Ινστιτούτου του Λονδίνου

Ο Foulkes μετακομίζοντας στη Βρετανία αναγνώρισε τις ιατρικές του σπουδές σύμφωνα με το Βρετανικό Νόμο και υπηρέτησε στον Στρατό ως ασυρματιστής στις επικοινωνίες. Συνέχισε να εργάζεται ως ψυχαναλυτής και για πρώτη φορά αποφάσισε να δημιουργήσει μια μικρή θεραπευτική ομάδα στο γραφείο του στο Exeter, το 1940. Είπε στη γυναίκα του όταν επέστρεψε στο σπίτι μετά την 1^η συνεδρία της ομάδας, ότι «μια επανάσταση έχει συντελεστεί στην Ψυχιατρική αλλά κανείς δεν το ξέρει ακόμα».

Το 1942 κλήθηκε να αναλάβει τη διεύθυνση στο στρατιωτικό ψυχιατρικό νοσοκομείο του Northfield. Υπό την καθοδήγηση του, το νοσοκομείο οργανώθηκε ως θεραπευτική κοινότητα και οι μικρές θεραπευτικές ομάδες καθώς και η μεγάλη ομάδα δοκιμάστηκαν σε μεγάλη κλίμακα για τα επόμενα 3 χρόνια ως θεραπευτικό εργαλείο. Θεμελίωσε θεωρητικά την ομαδική ανάλυση, ως ιδιαίτερο τρόπο θεραπείας, βασιζόμενος στην ψυχαναλυτική του σκέψη αλλά και στις επιρροές από την νευρολογία του Goldstein, την κοινωνιολογία του Elias και τη θεωρία του πεδίου του Kurt Lewin, ο οποίος εισήγαγε την έννοια της δυναμικής του πεδίου στη μελέτη των ομάδων. (Ακόμα και σήμερα είναι πολύ δημοφιλής στις θεωρίες για το Management -υπάρχουν άπειρα βιντεάκια στο youtube με τις απόψεις του). Ο Foulkes, ομαδικός από τη φύση του και το χαρακτήρα του, προσέλκυσε και ενέπνευσε

πολλούς κλινικούς και θεωρητικούς της εποχής και μαζί με μερικούς από αυτούς ίδρυσαν το Ι.Ο.Α. του Λονδίνου και την G.A.S.I.

Τι είναι η Ομαδική Ανάλυση;

Η ομαδική ανάλυση, σύμφωνα με τον εμπνευστή της S.H. Foulkes, είναι μια μορφή ψυχοθεραπείας, της ομάδας από την ομάδα συμπεριλαμβανομένου και του θεραπευτή, τον οποίον όχι τυχαία ονομάζει conductor, σαν τον διευθυντή μιας ορχήστρας που κύριο μέλημά του είναι η αρμονία της μουσικής.

Για να την διαχωρίσει ως μέθοδο από τις άλλες μορφές ομαδικής ψυχοθεραπείας γράφει: «Η ομαδική ανάλυση πρέπει να διακριθεί από άλλες μορφές ομαδικής ψυχοθεραπείας με τον ίδιο τρόπο που ξεχωρίζει η ψυχανάλυση από άλλες μορφές ψυχοθεραπείας και για τους ίδιους λόγους. Η ομάδα δεν χρησιμοποιείται ως όχημα για την ανακούφιση των συμπτωμάτων, για συμβουλές, να πείσει, να υπνωτίσει ή τα παρόμοια. Ο σκοπός είναι να αναδειχθούν οι βασικές συναισθηματικές συγκρούσεις, να επιτευχθεί η αυτογνωσία (insight), να επεξεργασθούν η συμπεριφορά, τα συμπτώματα, η μεταβίβαση, η αντίσταση και τα συναφή με περαιτέρω ανάλυση και όχι να εκληφθούν ως έχουν (atfacevalue). Με αυτόν τον τρόπο ελπίζει κανείς να επιτευχθεί μια βαθύτερη (genuine) και μονιμότερη αλλαγή στην ψυχική οικονομία του ασθενούς από ότι με άλλες μορφές ομαδικής θεραπείας» ... «έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε πως ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί. Αυτά τα αποτελέσματα οφείλονται κατά τη γνώμη μου», συνεχίζει ο Foulkes, κυρίως σε δυνάμεις που είναι ιδιαίτερες και σχετίζονται με την κοινωνική δομή της ομάδας. “the social setting” και δεν μπορούν να ευοδωθούν εκτός αυτής (τ. 1990, p. 130).

Ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε μια αναλυτική ομάδα: 7-8 συνήθως ασθενείς μαζί με έναν ομαδικό αναλυτή κάθονται σε κύκλο, συχνά γύρω από ένα τραπέζακι, για 1 ώρα και 30 λεπτά. μία ή δυο φορές την εβδομάδα με προσυμφωνημένες τις διακοπές και την πληρωμή. Έχουν συμφωνήσει όλοι να τηρούν τον κανόνα της εχεμύθειας και να μην έχουν κατά κανόνα

επαφές εκτός ομάδας καθώς και ότι θα χρησιμοποιούν το λόγο για να επικοινωνούν. Επίσης έχουν συμφωνήσει να μην απουσιάζουν κατά το δυνατόν και να ειδοποιούν την ομάδα εκ των προτέρων για τυχόν απουσίες ή καθυστερήσεις. Καλούνται να επικοινωνήσουν χωρίς προκαθορισμένο θέμα, μιλώντας όσο γίνεται πιο ελεύθερα, για αυτά που τους απασχολούν και έχουν ενημερωθεί πως τα αισθήματα, οι σκέψεις και οι φαντασιώσεις που βιώνουν μέσα στη συνεδρία για τον συντονιστή και τα υπόλοιπα μέλη καθώς και όλη την ομάδα, είναι πολύτιμα και σημαντικά και ενθαρρύνονται να τα μοιραστούν. Τους έχει επίσης ειπωθεί, πως δεν θα πρέπει να περιμένουν τις απαντήσεις από τον θεραπευτή και πως είναι σημαντικό να προσπαθήσουν να επικοινωνήσουν με όλη την ομάδα.

Τι συμβαίνει σε αυτή τη διαδικασία σε φαινομενολογικό επίπεδο, ποια ιδιαίτερα ομαδικά φαινόμενα, με ποιούς θεωρητικούς όρους μπορούμε να τα κατανοήσουμε και το σημαντικότερο ίσως, πώς μπορεί να συνδεθεί η ομαδικοαναλυτική εμπειρία, με τις κατά το δυνατόν, μόνιμες ενδοψυχικές αλλαγές σε ατομικό επίπεδο που είναι και το ζητούμενο για κάθε ψυχαναλυτική θεραπεία; Επίσης ποιά καλείται να είναι η λειτουργία του συντονιστή για την ευόδωση της διαδικασίας και της θεραπείας; Θα αναφερθούμε σε μερικά φαινόμενα και θεωρητικές έννοιες που η ομαδική ανάλυση χρησιμοποιεί, επιχειρώντας να φωτίσει αυτά τα ερωτήματα

Το ομαδικοαναλυτικό πλαίσιο

Όταν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Freud εμφανίστηκε στη ψυχιατρική σκηνή, βρήκε τον ψυχιατρικό ασθενή να αντιμετωπίζεται ως ένα περίεργο κοινωνικό φετίχ ή ως μία οικογενειακή «ενόχληση». Αυτό που ο Freud έκανε, ήταν να βγάλει τον ασθενή από το κοινωνικό του πλαίσιο και να τον τοποθετήσει σε ένα θεραπευτικό πλαίσιο. Αυτή είναι η αναλυτική κατάσταση. Σε αυτήν, το αποξενωμένο άτομο μπόρεσε να βρει συμβολικά και θεραπευτικά την έκφραση και την ομιλία του (M.Kahn in Pines, 2015). Απομονώνοντας τον δυναμικά ψυχιατρικό ασθενή στο θεραπευτικό πλαίσιο, ο Freud πέ-

τυχε να δημιουργήσει μία κατάσταση, στην οποία ασθενής και αναλυτής εργάζονταν μαζί με σκοπό την κατανόηση της ασθένειας του ασθενούς, γεγονός το οποίο σταδιακά οδηγούσε στην ενσωμάτωση και αφομοίωση της ασθένειας από την προσωπικότητα του ασθενούς.

Αυτό που η ομαδική ανάλυση έκανε, ειδικά ο Foulkes, είναι να διευρύνει το θεραπευτικό πλαίσιο από τον ατομικό ασθενή και τον αναλυτή του, σε μία ομάδα ασθενών οι οποίοι αποτελούν ένα θεραπευτικό κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο, πλην των ατομικών διαδικασιών, είναι δυνατό να συμβούν, να παρατηρηθούν και να κατανοηθούν ομαδικές-κοινωνικές διαδικασίες. Σε αυτήν την κατάσταση, την ομαδική κατάσταση, δίνεται έμφαση στον πλουραλισμό δηλ. ακούγονται πολλές γνώμες. Αυτό το οποίο παρατηρούμε και προσπαθούμε να κατανοήσουμε, είναι οι διαδικασίες επικοινωνίας

Η Αναλυτική Ομάδα και η Επικοινωνία

Η επικοινωνία είναι η βασική έννοια με άξονα την οποία κατανοούμε αυτό που συμβαίνει στην ομάδα και αυτό που συνεχώς επιδιώκουμε. Δίνεται έμφαση στην συναισθηματική επικοινωνία και όλες οι μορφές της, οι μη λεκτικές καθώς και η σιωπή, νοηματοδοτούνται με αφετηρία την ομάδα και αυτό που συμβαίνει στο «εδώ και τώρα». Ο εστιασμός και η κατανόηση της ασυνείδητης πλευράς της επικοινωνίας από την πλευρά του συντονιστή, στο πως δηλαδή εκείνος αντιλαμβάνεται και καταλαβαίνει αυτά που συμβαίνουν, είναι ένας παράγοντας που καθορίζει την ομαδική κουλτούρα και προδιαγράφει το μέλλον της ομάδας και την ανάπτυξη της Matrix.

Η Matrix

«Η Matrix είναι ο υποθετικός ιστός της επικοινωνίας και των σχέσεων σε μια δεδομένη ομάδα. Είναι το κοινό, μοιρασμένο (shared) έδαφος το οποίο προσδιορίζει τη σημασία και το νόημα όλων των γεγονότων και επί του οποίου όλες οι επικοινωνίες και οι ερμηνείες, λεκτικές και μη

λεκτικές τοποθετούνται. Αυτός ο όρος συνδέεται με αυτόν της επικοινωνίας.» (1964:292)

Η διαδικασία του μοιράσματος της υποκειμενικής εμπειρίας κάθε μέλους εμπλουτίζει ένα δίκτυο που κάνει δυνατή την ανάδυση του συναισθηματικού περιεχομένου, το οποίο αλλιώς θα παρέμενε εκτός θέασης, ασυνείδητο, σε διάσχιση και μη προσβάσιμο στην αμοιβαία επεξεργασία. Είναι επίσης μία Μήτρα, που εμπιρεύει, συγκρατεί, τρέφει και μετασχηματίζει τα ψυχικά περιεχόμενα.

Η Μεταβίβαση στην Ομάδα

Ως μεταβίβαση γενικά ονομάζουμε τα συναισθήματα και τις φαντασιώσεις του θεραπευόμενου προς το πρόσωπο του θεραπευτή και εικάζουμε πως διαμορφώνονται υπό την επίδραση των δικών του εσωτερικευμένων σχέσεων.

Στην αναλυτική ομάδα οι μεταβιβάσεις είναι πολλαπλές και αφορούν τα συναισθήματα και τις φαντασιώσεις των μελών προς τον θεραπευτή, προς τα άλλα μέλη και προς την ομάδα ως όλον.

Η Ομάδα ως όλον

Με αυτόν τον όρο εννοούμε ένα φαντασιστικό αντικείμενο του ψυχισμού πέρα και πάνω από τα μέλη και τον θεραπευτή. Είναι μια ισχυρή αναπαράσταση που παραπέμπει στην Ομάδα ως Μητέρα, σύμφωνα με πολλούς θεωρητικούς και συνδέεται με αρχαϊκές και μεταγενέστερες εξελικτικά, αναπαραστάσεις της μητρικής λειτουργίας.

Η Ομάδα ως Παντοδύναμη Μεγάλη Μητέρα (Bategay) ως καταδιωκτικό αντικείμενο - κακή μητέρα (Durkin), η Ομάδα ως περιέκτης και μετασχηματιστής των πρώιμων φόβων κατακερματισμού και εκμηδένισης (Bion), ως στήθος - τουαλέτα (Anzieu), ως αρκετά καλή μητέρα (Pines) κ.ο.κ.

Η Ομάδα ως όλον, επίσης μπορεί να ειπωθεί ως μεταβατικό αντικείμενο, ως μεταβατικός χώρος όπως τον προσδιόρισε ο Winnicott, όπου το παιχνίδι ανάμεσα στο πραγματικό το φαντασικό και το συμβολικό λαμβάνει χώρα.

Ego training in action

Με τον όρο Ego training in action (εκπαίδευση του Εγώ εν Δράσει) εννοείται μια σύνθετη μαθησιακή διδασκαλία που εμπλέκει συναισθηματικούς και γνωστικούς παράγοντες και μπορεί να διαιρεθεί σε πολλά βήματα που συμπεριλαμβάνουν ιδιαίτερα ομαδικά φαινόμενα

α) επαναδραστηριοποίηση της ενδοψυχικής σύγκρουσης στην ομαδική σκηνή μέσω προβολής, προβλητικής ταύτισης και μεταβιβάσεων των μελών μεταξύ τους, στον συντονιστή και στην ομάδα ως όλου

β) Insight (αυτογνωσία-ενόραση) ή εντόπιση του τι επαναλαμβάνεται στην ομαδική σκηνή μέσω καθρεφτίσματος, διευκρινήσεων και ερμηνειών

γ) Διορθωτική συναισθηματική εμπειρία - εσωτερίκευση νέων τρόπων επικοινωνίας

Η διορθωτική συναισθηματική εμπειρία λαμβάνοντας χώρα στο ομαδικοαναλυτικό πλαίσιο και στην ομαδική matrix, είναι μια πολυσύνθετη εμπειρία που ευοδώνεται μέσω των φαινομένων επικέντρωσης ή συμπύκνωσης, της ανταλλαγής, των συνηρήσεων, του συντονισμού και των αλυσιδωτών αντιδράσεων.

Ομαδικά Φαινόμενα

Σύμφωνα με τον Foulkes (1964), όταν μία ομάδα έχει επιτύχει να λειτουργεί ώριμα, τότε σε αυτήν την ομαδική κατάσταση αναδεικνύονται συγκεκριμένοι θεραπευτικοί παράγοντες. Κάποιοι μοιάζουν με αυτούς της ψυχαναλυτικής διαδικασίας όπως: το να γίνει συνειδητό αυτό που προηγουμένως ήταν ασυνείδητο, η κάθαρση (πρόσφορη εκφόρτιση παθογόνων συναισθημάτων), η επεξεργασία (working through), η ενόραση (insight) και η ανάλυση των αμυντικών μηχανισμών. Πέρα από αυτούς όμως υπάρχουν και κάποιοι που αφορούν την ομάδα συγκεκριμένα και προκύπτουν από την ομαδική κατάσταση αυτή καθαυτή (Pines).

Ο Foulkes αναφέρθηκε σε συγκεκριμένα ομαδικά φαινόμενα, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν θεραπευτικά, όπως:

Την κοινωνικοποίηση

Διαμέσου της διαδικασίας του μοιράζεσθαι, διαμέσου της εμπειρίας της ομαδικής αποδοχής και του ανήκειν, ο ασθενής βγαίνει από την απομόνωσή του και εισέρχεται σε μία κοινωνική κατάσταση στην οποία μπορεί να αισθανθεί περισσότερο επαρκής.

Το καθρέφτισμα

Ο ασθενής μπορεί να δει πλευρές του εαυτού του να «καθρεφτίζονται» στη συμπεριφορά και τα προβλήματα των άλλων μελών της ομάδας. Διαμέσου αυτού είναι σε θέση να συγκρίνει διάφορες πλευρές της κοινωνικής, ψυχολογικής καθώς και της σωματικής του εικόνας. Το «καθρέφτισμα» γίνεται διαμέσου των «ταυτίσεων με» και των «προβολών προς» τα άλλα μέλη της ομάδας (Pines). Έτσι ένα μέλος μπορεί να πει: «μία πλευρά μου μοιάζει με μία πλευρά σου, μία άλλη πλευρά σου μου θυμίζει τη μητέρα μου ή τον πατέρα μου και η συμπεριφορά σου μου προκαλεί συναισθήματα, τα οποία αυτή τη στιγμή μπορώ να τα αντιληφθώ και να τα επεξεργαστώ» (Pines, 2015).

Ο πυκνωτής

Ο Foulkes παρατήρησε ότι ακόμα και το βαθύ ασυνείδητο υλικό μπορεί να εκφραστεί περισσότερο άμεσα και με μεγαλύτερη πληρότητα στην ομάδα εξαιτίας της χαλαρωτικής αλλά και της διεγερτικής επίδρασης του ενός μέλους προς το άλλο. Το παρατηρούμε, όταν εμφανίζεται ένα όνειρο ή κάποια συμπτώματα στην ομάδα, τα οποία μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα μέσω της συγκέντρωσης των ομαδικών συνειρμών. Είναι ως εάν ο συμβολισμός που εμφανίζεται στο όνειρο ή/και τα συμπτώματα να εκφράζει κάτι κοινό, δηλ. κάτι που αφορά όλα τα μέλη της ομάδας. (Στον ηλεκτρισμό ο πυκνωτής είναι μία διάταξη, η οποία αποθηκεύει ενέργεια και την αποδίδει όταν του ζητηθεί, ακαριαία, χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης του πυκνωτή είναι το φλας.)

Η αλυσίδα και η συνήχηση ή αντήχηση

Όταν ένα θέμα στην ομάδα προκαλεί μία «αλυσίδα» συνειρμών και αντιδράσεων οι οποίες συνδέονται με τις καθηλώσεις και το αναπτυξιακό επίπεδο των μελών. Για παράδειγμα: ας πούμε ότι μία ομάδα συζητά ένα θέμα σχετικό με τη βία, μπορούμε να δούμε πως κάποια μέλη αποσύρονται στη σιωπή ενώ άλλα δείχνουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον προβάλλοντας ή αποκαλύπτοντας τις φαντασιώσεις τους.

Σε αυτά ο Foulkes (1948) προσέθεσε άλλα δύο που θεωρούσε ότι αφορούσαν την ομαδικοαναλυτική κατάσταση ειδικά:

Η ομάδα ως στήριγμα

Σε κάθε θεραπεία η ανάλυση και οι ερμηνείες μπορεί να προκαλέσουν αμυντικές αντιδράσεις από την πλευρά του θεραπευόμενου. Στην ομαδική κατάσταση, όταν ένα μέλος δέχεται μία ερμηνεία μπορεί να διαχειριστεί καλύτερα την ντροπή που αισθάνεται, γνωρίζοντας ότι και τα άλλα μέλη έχουν βρεθεί σε ανάλογη θέση. Επιπλέον, τα μέλη υποστηρίζουν και βοηθούν ενεργητικά το ένα το άλλο προκειμένου να επεξεργαστούν τις συγκρούσεις που τα χαρακτηρίζουν. Επίσης, παρατηρείται συχνά, τα μέλη να αποδέχονται ερμηνείες και σχόλια από τα άλλα μέλη της ομάδας ενώ θα ήταν απίθανο να τις δεχτούν από τον θεραπευτή. Αυτό συμβαίνει γιατί το μέλος που κάνει την ερμηνεία, συνήθως προσφέρεται ως ένα πρόσωπο με το οποίο το άλλο μέλος μπορεί να ταυτιστεί όταν για παράδειγμα λέει: «σου το λέω γιατί αυτά που περνάς μου θυμίζουν τα δικά μου, γι' αυτό άλλωστε νομίζω ότι σε καταλαβαίνω τόσο καλά». Αυτή βέβαια είναι η εξιδανίκευση των ομάδων από τον Foulkes, δεδομένου ότι κάποιες φορές η ομάδα μπορεί να επιτεθεί σε ένα μέλος που πάσχει και να το περιθωριοποιήσει, και τότε έχουμε το φαινόμενο του «αποδιοπομπαίου τράγου». Γι' αυτό είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη μας και να επεξεργαζόμαστε τις καταστροφικές ώσεις και κινήσεις στην ομάδα για να προλαμβάνουμε όσο το δυνατό τέτοιου είδους φαινόμενα, όπως και αυτά του Anti-Group.

Η επικοινωνία

Σύμφωνα με τον Foulkes η επικοινωνία στην ομάδα ισοδυναμεί με τη θεραπευτική διαδικασία αυτή καθαυτή (Foulkes, Therapeutic Group Analysis, 1964). Στη σκέψη του η νευρωτική και η ψυχωτική διαταραχή συνδέεται πάντα με έναν αποκλεισμό από το σύστημα επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης του ασθενούς. Ο σκοπός της ανάλυσης είναι να μεταφράσει τα συμπτώματα σε προβλήματα που μπορούν να συζητηθούν. Κατά συνέπεια κάθε μέλος ωφελείται όταν προσπαθεί να μιλήσει ελεύθερα στην ομάδα για τις συγκρούσεις του, όπως και για αυτές των συν-θεραπευομένων του. Όσο διευρύνεται η επικοινωνία στην ομάδα και βαθιάει η κατανόηση τόσο τα μέλη αποκτούν πρόσβαση στο ασυνείδητο νόημα όσων εκφράζουν. Πρόκειται για μία διαδικασία παρόμοια με αυτήν μιας εκπαίδευσης (Pines) κατά την οποία η ομάδα βαθιάει την κατανόησή της διευρύνοντας το λεξιλόγιό της ούτως ώστε κάθε μέλος στην ομάδα να έχει πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα επικοινωνίας, από το επιφανειακό στο περισσότερο βαθύ-ασυνείδητο (Foulkes and Anthony, Group Psychotherapy: The Psychoanalytic Process, 1957).

Μία ομάδα που αναπτύσσει το δίκτυο επικοινωνίας της και δημιουργεί τη matrix της, δίνει τη δυνατότητα στα μέλη της να «διορθώσουν» τις αλλοιώσεις που έχουν συμβεί κατά την πορεία της εξέλιξής τους, να επαναπροσδιορίσουν τους εαυτούς τους και να συμφιλιώσουν την ατομική με την κοινωνική τους πλευρά. Σχετικά με την ατομική και την κοινωνική διάσταση κάθε προσώπου ο G. Klein έγραψε: «θα πρέπει να αναγνωρίσουμε δύο τάσεις στον εαυτό, μία φυγόκεντρο που οδηγεί στην αυτονομία και μία κεντρομόλο που εκφράζει την ανάγκη ενός ατόμου να είναι μέρος ενός ευρύτερου συνόλου, μιας κοινωνικής οντότητας. Η συνδιαλλαγή αυτών των τάσεων ενώ αποτελεί την προϋπόθεση για έναν περισσότερο ολοκληρωμένο εαυτό είναι ταυτόχρονα πηγή ενδεχόμενων συγκρούσεων» (σ. 33, 1976 Psychoanalytic Theory στον Brown, 2015 σ. 105)). Ο Foulkes αντιλήφθηκε την ανάγκη του ατόμου να ισορροπήσει αυτή την παρά-

δοξη πάλη τόσο για μία ατομικότητα όσο και για ένα αίσθημα ανήκειν (Brown, 2015).

Σε μία αναλυτική ομάδα τα μέλη χρειάζεται να συνεργαστούν για να ανακαλύψουν την ατομικότητά τους. Με άλλα λόγια η ομάδα και το άτομο ανακαλύπτουν τη συμπληρωματικότητά τους. Σε τελική ανάλυση, όπως έχουμε ήδη προαναφέρει, ο Foulkes πάντα επικεντρωνόταν στη θεραπεία του ατόμου: «το άτομο θεραπεύεται στο πλαίσιο μιας ομάδας με την ενεργή συμμετοχή της ομάδας» (Foulkes and Anthony, 1975).

Ο ρόλος του συντονιστή-θεραπευτή

Ο συντονιστής είναι ο γεννήτορας της ομάδας, αυτός που της δίνει υπόσταση: Επιλέγει τα μέλη ορίζει το συμβόλαιο της ομάδας και διαμορφώνει το πλαίσιο. Είναι ο θεματοφύλακας του πλαισίου. Η ομαδικοαναλυτική του εκπαίδευση, η εσωτερική ομαδική του matrix δηλαδή, του δίνει θεωρητικά τουλάχιστον, τη δυνατότητα να συνδυάζει τη βιωμένη εμπειρία με τη θεωρία, και να διευκολύνει την ανάπτυξη της επικοινωνίας και της εμπιστοσύνης στην ομαδική διαδικασία. Αποφεύγει να είναι παρεμβατικός όταν δεν είναι απολύτως απαραίτητο και η στάση του, αν και παθητική εξωτερικά τις περισσότερες φορές, είναι πολύ ενεργή εσωτερικά: παρατηρεί την ομαδική επικοινωνία, επεξεργάζεται την αντιμεταβίβασή του, και προσπαθεί να τα νοηματοδοτήσει μέσα στην Matrix της ομάδας. Σε ένα ιδεώδες γκρουπ παρεμβαίνει μόνον όταν η ελευθέρως ρέουσα συζήτηση ή ο ελεύθερος ομαδικός συνειρμός, έχει φτάσει σε αδιέξοδο, με ερμηνεία. Βεβαίως οι ομάδες δεν εξελίσσονται πάντα γραμμικώς ανοδικά και στην πράξη πολλές φορές, καλείται να ενισχύσει την περιεκτική και υποστηρικτική λειτουργία του πλαισίου όντας παρεμβατικός.

Πώς θεραπεύει η Ομάδα;

Η κοινωνική δομή της ομάδας είναι για τον Foulkes το πεδίο όπου μέσω της ασυνείδητης επικοινωνίας, δίνεται η δυνατότητα να εκφραστούν επικοινωνηθούν οι παθολογικές διαταραχές, της και να τροποποιηθούν. Στην ομάδα

αναπόφευκτα αναπαράγονται τα θεμελιώδη πρώιμα τραύματα και ελλείψεις και δίνεται η δυνατότητα μέσω της επανάληψης, να εμπλουτισθούν, να τροποποιηθούν με νέες υγιέστερες εσωτερικές αρκετά καλών σχέσεων αντικειμένου ή εσωτερικών ρυθμιστών του άγχους και της επικοινωνίας.

Τα συμπτώματα κατά τον Foulkes, ενέχουν έναν εγωκεντρικό, αυτιστικό χαρακτήρα, είναι ρήγματα στην επικοινωνία. Η αναπλαισίωση και η νοηματοδότησή τους στην ομαδική κατάσταση τα τροποποιεί και τα εξαλείφει.

Η εργασία του Winnicott για τον ψευδή εαυτό και την επίδραση του πρώιμου αποδιοργανωτικού περιβάλλοντος στο βρέφος, καθώς και μεταγενέστερα η εργασία του Kohut για τον ναρκισσισμό και η θεωρία του για την μεταλλακτική εσωτερική μέσω ενδοβολής και ταύτισης, διεύρυναν το νέο ορίζοντα για την κατανόηση της θεραπευτικής διεργασίας. Κάτω από τον όρο εσωτερική, κατανοούμε μια διαδικασία αλλαγής του εαυτού μέσω πρόσληψης και εντύπωσης του Άλλου. Αυτές οι αλλαγές είναι δομικές αλλαγές στο εγώ και σχετίζονται με τον πυρήνα του (Meissner 1971). Ο Winnicott στην εργασία του "για την χρήση του αντικειμένου και την ταύτιση", περιγράφει πως τα γνωρίσματα των αντικειμένων, μετασχηματίζονται σε εσωτερικές ρυθμίσεις, μέσω ταύτισεων. Για ασθενείς με πρώιμες τραυματικές εμπειρίες, υποθέτουμε ότι δεν έχουν εσωτερικεύσει αρκετούς τέτοιους ρυθμιστές που να τους προστατεύσουν από το άγχος (καλά εσωτερικά αντικείμενα) και πως η θεραπεία δίνει μια δυνατότητα εσωτερικής.

Νέες εσωτερικεύσεις, νέες ταύτισεις, διορθωτική εμπειρία

Η έννοια της αλλαγής, μέσω νέων εσωτερικεύσεων αναδύθηκε τη δεκαετία του 1940, όπου το ενδιαφέρον για τη σημασία των σχέσεων αντικειμένου στην ανάπτυξη του ψυχισμού γινόταν ολοένα και ζωηρότερο. Όσο η ψυχική ανάλυση ασχολιόταν με την άμεση παρατήρηση των βρεφών, τις προοιδιοποδικές παθο-

λογίες και τα ναρκισσιστικά ελλείμματα, τόσο η θεωρία της "διορθωτικής συναισθηματικής εμπειρίας" όπως ορίστηκε από τον Alexander το 1946, ερχόταν στο προσκήνιο. Παράλληλα με την επίδραση των απόψεων για την συνειδητοποίηση του απωθημένου, την ανάλυση της μεταβίβασης και της αντιμεταβίβασης, της αντίστασης και του insight, στο κέντρο του ενδιαφέροντος, βρίσκεται η ανάλυση των διαπροσωπικών σχέσεων και η κατανόηση των αλλαγών της προσωπικότητας μέσω νέων εσωτερικεύσεων και διορθωτικών συναισθηματικών εμπειριών.

Ήδη από το 1932, ο Balint μίλησε για την θεραπεία, σαν την δημιουργία και τη βίωση από τον θεραπευόμενο ίσως για πρώτη φορά στη ζωή του, μιας σχέσης καλοήθους εμπιστοσύνης όπου θα του δινόταν η ευκαιρία να απαλλαγεί από τον τρόπο της πλήρους παράδοσης («νέα αρχή»).

Ο Alexander, που όπως είπαμε το 1946 καθιέρωσε τον όρο της διορθωτικής συναισθηματικής εμπειρίας, λέει πως βασική αρχή της θεραπείας, είναι «η δημιουργία στη θεραπεία συναισθηματικών καταστάσεων, στις οποίες ο θεραπευόμενος δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει συναισθηματικά στο παρελθόν, με σκοπό τη διόρθωση της τραυματικής επίδρασης των παρελθόντων τραυματικών γεγονότων».

Η συμμετοχή στην αναλυτική ομάδα ενεργοποιεί σε ασυνείδητο επίπεδο, τραυματικές εμπειρίες και φόβους και διαδικασίες προστασίας από αυτά. Οι φόβοι, τα άγχη και οι συνακόλουθες άμυνες, διαδραματίζονται στο εδώ και τώρα της ομάδας και προσφέρονται για επεξεργασία insight και διορθωτική συναισθηματική εμπειρία.

Η αναλυτική ομάδα μεταβιβαστικά - ασυνείδητα μπορεί να βιωθεί σαν τις πρωταρχικές σχέσεις αντικειμένου. Παράλληλα με την ανάγκη για ασφάλεια εμπιστοσύνη και αποδοχή, η συμμετοχή στην ομάδα ενεργοποιεί σε ένα ασυνείδητο επίπεδο, τραυματικές εμπειρίες και πρωτόγονους φόβους και τους συνακόλουθους

αμυντικούς μηχανισμούς που διαδραματίζονται στο εδώ και τώρα της ομάδας και δίνουν την ευκαιρία, με την επανάληψη, για κατανόηση επεξεργασία και εσωτερίκευση νέων καλών ρυθμιστών - σχέσεων αντικειμένου.

Η επανάληψη δηλαδή, είναι μήτηρ πάσης μαθήσεως και στην ομαδική ανάλυση και μπορούμε να τη νοηματοδοτήσουμε διαφορετικά από τον Freud που την απέδιδε στο ένστικτο του θανάτου, ως μια ανθρώπινη εκδήλωση της φυσικής τάσης για αυτοθεραπεία και ανάπτυξη.

Κατά κανόνα τα πρώιμα τραύματα δεν είναι προσιτά στην συνειδητοποίηση και στην άμεση λεκτική επικοινωνία. Όμως, μια έμμεση επικοινωνία αυτών των τραυμάτων είναι που λαμβάνει χώρα σε συγκεκριμένες ομαδικές αλληλεπιδράσεις. Η ομαδικοαναλυτική κατάσταση κατά κάποιον τρόπο εξαναγκάζει την επανάληψη τραυματικών εμπειριών στο εδώ και τώρα της ομάδας και συγκεκριμένα μέλη επαναλαμβάνουν παθητικά ή ενεργητικά αυτές τις εμπειρίες που είχαν με σημαντικά πρόσωπα της ζωής τους. Από την άλλη πλευρά οι συμμετέχοντες, μέσω ασυνείδητων μηχανισμών, επαναλαμβάνοντας την εμπειρία τους, αποπειρώνται να ανασύρουν ευεπίφορους άλλους, να «παίξουν» τα εσωτερικά τους σενάρια στην ομαδική σκηνή και να αναλάβουν πολύ συγκεκριμένους ρόλους που εξυπηρετούν την επανάληψη του βιώματός τους, εκατέρωθεν (π.χ. το φαινόμενο του αποδιοπομπαίου τράγου).

Στη συγκεκριμένη περίπτωση μιλάμε για την προβλητική ταύτιση, μια ιδιαίτερη περίπτωση μεταβιβαστικών φαινομένων που το συνοδεύουν έντονα αισθήματα έντασης και συναισθηματικής πίεσης κατά κανόνα.

Στην θεραπευτική ομάδα, οι συμμετέχοντες αναλαμβάνουν ρόλους σημαντικούς για τα ψυχολογικά σενάρια καθενός. Στην ομάδα η ετοιμότητα να αναλάβει κανείς ρόλους (μέσω λήψης και αποδοχής υποσυνειδητών μηνυμάτων, κατά Sandler) είναι πολύ υψηλή και γίνεται μέσω προβολών και ενδοβολών. Η κοινή εμπειρία που αναδύεται σε μια ομαδικο-

αναλυτική ομάδα αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία συγκροτείται συλλογικά ένας «κοινός νους», μία «κοινή λογική» (Foulkes: «η δύναμη της κοινότητας»), η οποία έχει ως συνέπεια τα μέλη να προσπαθήσουν να μοιραστούν, να «βάλουν σε λόγια» και να κατανοήσουν αυτό που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν «ακατανόητο», π.χ. συμπτώματα, νευρωτικές συμπεριφορές, «παράλογες» εμπειρίες. Η ενεργητική συνδιαλλαγή και η συνεχής εργασία προσαρμογής στην ομάδα από την πλευρά κάθε μέλους προσωπικά, είναι η διαδικασία που ο Foulkes ορίζει ως "ego training in action".

Συνοψίζοντας

Στην ομαδική ανάλυση ο διάλογος συνδιαμορφώνεται από τις ιδιαιτερότητες του πλαισίου και σε αυτό φυσικά παίζει καθοριστικό ρόλο η στάση-θέση του συντονιστή. Η επικοινωνία γίνεται κατανοητή σαν μια σπειροειδής διαδικασία εναλλαγής ασυνείδητου και συνειδητού, ενδοψυχικών και διαπροσωπικών φαινομένων, που επιτρέπει τη διερεύνηση της ψυχολογικής εμπειρίας και την κατανόησή της με έναν νέο τρόπο. Οι θεραπευτικοί παράγοντες της διορθωτικής συναισθηματικής εμπειρίας και των νέων εσωτερικεύσεων καλών σχέσεων αντικειμένου, ιδανικά γίνονται προσιτοί για τους ασθενείς στα ασφαλή και περιεκτικά πλαίσια της θεραπευτικής ομάδας

Η ομαδικο-αναλυτική κατάσταση είναι μια διαλεκτική συνθήκη, όπου η δομή και η διαδικασία αλληλεπιδρούν, διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από το αναδυόμενο περιεχόμενο.

Το ζητούμενο, το θεραπευτικό ιδεώδες ως πούμε της ομαδικής ανάλυσης, είναι μια ολοένα αναπτυσσόμενη και ελεύθερη επικοινωνία σε βάθος και εύρος που θα μπορεί να συμπεριλαμβάνει ποικίλα και βαθύτερα, πιο πρωτόγονα στοιχεία, με έναν τέτοιο τρόπο ώστε κάθε μέλος να είναι κοινωνός αυτής της εμπειρίας και να μπορεί να κινηθεί σε όλο το εύρος και βάθος της επικοινωνιακής κλίμακας.

Η επικοινωνία σε αυτή την θεώρηση, διαφέρει από την λεκτική διανοητικοποίηση, γιατί δεν "είναι στον αέρα", αλλά ριζώνει στην ομαδική εμπειρία και τροφοδοτείται από αυτήν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Behr, H. Hearst, L.(2005).** Group-Analytic Psychotherapy: A Meeting of Minds. London. Whurr Publications.
- Bion, W. R. (1974).**Experiences in Groups and Other Papers. Oxford, England. Ballantine.
- Brown, D. (1979).**Some Reflections on Bion's Basic Assumptions from a Group-Analytic Viewpoint. *Group Analysis*, 12: 204-210.
- Burrow, T. (1927).**The Social Basis of Consciousness. London. Kegan Paul.
- Dalai, F., (1998).** Taking the Group Seriously. Towards a post -Foulkesian Group Analytic Theory. London. Jessica Kingsley.
- De Mare, P., (1991).** Koinonia. London. Karnac.
- Elias, N., (1994).**The Civilizing Process. Oxford. Blackwell.
- Foulkes, S.H., (1975).** Group Analytic Psychotherapy: Method and Principles, London. Gordon and Breach.
- Foulkes, S. H. (1973).**The Group as Matrix of the Individual's Mental Life in Group Therapy.In "Group Therapy-An overview" (ed. L. R. Ed. Wolberg & E. K. Schwartz), Stratton. New York.
- Foulkes, S. H. & Anthony, E. (1968).** Group Psychotherapy: The Psychoanalytic Approach, London: Pelican.
- Foulkes, S. H. (1964).** Therapeutic Group Analysis, London. George, Allen and Unwin.
- Freud, S. (1913).** Totem and Taboo: Some Points of agreements between the mental Lives of Savages and Neurotics. S.E,Vol. XIII.
- Freud,S. (1921).** Group Psychology and the Analysis of the Ego. S. E, Vol .XVIII.
- Freud, S. (1930).**Civilization and its Discontents. S. E, Vol.XXI.
- Hopper, E. & Weinberg, H., (2010).** (editors) The Social Unconscious in Persons, Groups and Societies. London: Karnac.
- Maratos, J.(ed).(2015).**Foundations of Group Analysis for the Twenty-first Century, London. Karnac.
- Pines, M., (1983).**The Evolution of Group Analysis. London. Routledge & Kegan Paul.
- Stacey, R. D. (2001).**Complexity and the Group Matrix. *Group Analysis*, 34: 221-239.
- Stiles, W. B., (1999).** Signs and Voices in Psychotherapy. *PSYCHOTHERAPY RESEARCH* Vol 9 p.1-21.
- Winnicott, W. D. (1965).** The Maturational Process and the Facilitating Environment. TheHogarthPress. London.

Αμαλία Σταματάκη, Λένα Τελειώνη, Κώστας Κωνσταντόπουλος
Εισήγηση στο Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Αναλυτική Ψυχοθεραπεία 2020-2021

Νουάρ, Ψυχανάλυση και Ομαδική Ανάλυση: Η περίπτωση του Ντάσιελ Χάμετ

Τον Ιανουάριο του 1981 εκδόθηκαν από τις Εκδόσεις Μπογιάτη, σε μετάφραση NicVestergard και επιμέλεια του Θωμά Γκόρπα οι *Τρεις Νουβέλες* του ΝτάσιελΧάμετ (Dashiel Hammett). Οι ίδιες νουβέλες επανεκδόθηκαν, με την ίδια μετάφραση και με τον τίτλο *Το Μυστικό του Χρηματοκιβωτίου και άλλες νουβέλες* (Ταξιδευτής, 2019).

Η πρώτη και μεγαλύτερη, *Το Μυστικό του Χρηματοκιβωτίου*, γράφτηκε το 1929, τη χρονιά του οικονομικού κραχ, για το περιοδικό *Black Mask* (Μαύρη Μάσκα). Το τελευταίο ήταν έκδοση μαζικής κατανάλωσης (pulpr fiction [λογοτεχνία χαρτοπολτού], σύμφωνα με τους αφ' υψηλού όρους της εποχής). Το 1930 το περιοδικό αυτό έφτασε στο απόγειο της κυκλοφορίας του. Αλλά μπροστά στον ανταγωνισμό από το ραδιόφωνο, το σινεμά και την οικονομική κρίση, οι πωλήσεις του άρχισαν να μειώνονται και τελικά έκλεισε μέσα στην δεκαετία του '30.

Στο *Μυστικό του Χρηματοκιβωτίου* του Χάμετ θεωρώ ότι κρύβονται ορισμένα από τα μυστικά της συνάφειας της λογοτεχνίας νουάρ με την ψυχανάλυση και την ομαδική ανάλυση. Θα προσπαθήσω να τα αποκαλύψω.

Εάν, ακόμη και σήμερα, επισκεφθεί κανείς για πρώτη φορά τη Βόρεια Αμερική, θα αισθανθεί δέος μπροστά στην ιλιγγιώδη κλίμακα των πολεοδομικών διαστάσεων, που είναι, αντιστοίχως, και γιγαντισμός του δημοσίου χώρου. Απέραντες λεωφόροι, τεράστια κτήρια, αχανή πάρκα υποδέχονται τον επισκέπτη που φτάνει στη Νέα Υόρκη, στο Σικάγο ή στο Μόντρεαλ, που μαζί με το Μπουένος Άιρες, υπήρξαν οι κατεχορήν πόλεις υποδοχής των εκατομμυρίων Ευρωπαίων μεταναστών της τελευταίας τριακονταετίας του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα.

Μόνον ως αγωνία εκμηδένισης (annihilation) θα μπορούσε να περιγραφεί η αβεβαιότητα του νεοαφιχθέντα μετανάστη, ασύγκριτα πιο συντριπτική από την αντίστοιχη σημερινή συνθήκη. Ο αστικός πολεοδομικός χώρος, που δεν έχει καμία σχέση με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις του Λονδίνου, των Παρισίων, της Βιέννης και της Αγίας Πετρούπολης, είναι ιλιγγιώδης, αλλά και, παραδόξως, ασφυκτικός. Εξ ου και είναι συντριπτικός.

Η μοντερνιστική γεωμετρία και οι σκοτεινοί όγκοι των αναπαραστάσεων της *Γκόθαμ Σίτι* (Gotham City) που φτάνουν μέχρι τις μέρες μας χάρη στις εικόνες των ταινιών του *Μπάτμαν* (Batman), ανακτούν πλήρως το νόημα της προέλευσής τους.

Οι εθνο-τοπικές κοινότητες, οι εκκλησίες, οι μαφίες, οι γεωγραφικές περιοχές και οι γειτονίες, οι χώροι εργασίας συνδέονται με τα δίκτυα προέλευσης του κάθε μετανάστη. Έτσι οι μεταναστευτικές κοινότητες προσπαθούσαν να συγκρατήσουν, να εμπεριέξουν (contain), να ανακουφίσουν την αφόρητη αγωνία αλλά και τους εξωτερικούς κινδύνους που απειλούσαν τους φτωχούς κουρελήδες που ξεφόρτωναν τα υπερωκεάνια και περίμεναν κατά χιλιάδες να υποστούν τον εξευτελιστικό, μαζικό υγειονομικό έλεγχο (όπως στην περίφημη νήσο Έλις (Ellis Island), στα ανοιχτά της Νέας Υόρκης).

Αυτοί ήταν οι αναγκαίοι εργάτες των αστικών βιομηχανικών ζωνών – οι Έλληνες θα πήγαιναν στην Astoria, οι Γερμανοί στην Minnesota, οι Πολωνοί στην Pennsylvania κλπ. (δηλαδή σε στοχευμένους προορισμούς, όπως συμβαίνει από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα στις μεταναστευτικές ροές). Αυτοί θα επάνδρωναν τις ανερχόμενες βιομηχανίες, τα γιγαντιαία ανθρακωρυχεία, τις χαλυβουργίες, τις υφαντουργίες, τα ναυπηγεία και, σύντομα, τις αυτοκινητοβιομηχανίες. Μια ιλιγγιωδώς αναπτυσσόμενη Αμερικανική οικονομία, που μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο και την κατάργηση της δουλείας, είχε απεγνωσμένη ανάγκη εργατικών χεριών, στην ανατολική

Αμερικάνικη ακτή από την Ευρώπη και στη δυτική ακτή από την Ασία.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ανεξέλεγκτων κοινωνικών ταχυτήτων, το αφόρητο (και συχνά ψυχοτραυματικό) αίσθημα της συντριβής του εαυτού είναι δύσκολο να μην πυροδοτηθεί. Ναι μεν η υπόσχεση της οικονομικής ευμάρειας έδινε τεράστιο κίνητρο στους πάμφτωχους μετανάστες, αλλά η ανάμνηση και νοσταλγία των παλιών, τοπικών κοινωνικών δικτύων δεν ήταν δυνατόν να σβήσει σε λιγότερο από δύο γενιές.

Αυτή όμως η κοινωνική ματιά – στην Ομαδική Ανάλυση ενδιαφερόμαστε πολύ για την διαγενεακή σχέση μας με τις λεγόμενες πρωτογενείς ομάδες ανήκειν (primary groups of belonging), η προοπτική των δύο γενεών, δεν παρηγορούσε κανένα. Το πένθος για κάτι που χάθηκε τελειωτικά δεν ήταν ποτέ λιγότερο από αφόρητο.

Σε αυτές τις συνθήκες η μαζική, λαϊκή κουλτούρα (με την έννοια της Kulturarbeit, όπως υπογράμμισε ο Freud) πρωτοεμφανίζεται και αναλαμβάνει το ρόλο της, μεταξύ άλλων και κάτω από την περιφρονητική ονομασία pulpfiction, μία «φτηνή λογοτεχνία» που ήταν ακατανόητη για τον Adorno και τους λοιπούς της Σχολής της Φρανκφούρτης (αλλά ήταν πλήρως αντιληπτό από τον Bertolt Brecht). Η ανακουφιστική, αντιτραυματική και, ενίοτε, απελευθερωτική επίδραση των αστυνομικών ιστοριών (δίπλα στη τζαζ και τα γουέστερν), με τους ήρωες του δρόμου, και με γλώσσα και θεματολογία αδιανόητες για τα μέχρι τότε «υψηλά λογοτεχνικά ήθη».

Κεντρικό περιεχόμενο των αστυνομικών ιστοριών; Η βίαιη αρπαγή και η γοητεία· ο («κλεμμένος», ή γρήγορα, και αμφίβολα, αποκτημένος) πλούτος και οι απρόσιτες γυναίκες· τα μυστικά των insider και εφευρετικοί outsiders· και, επιτέλους, εκείνος ο (ιδιωτικός, όχι κρατικός) ντετέκτιβ που βρίσκει τον ένοχο και αποκαθιστά τη δικαιοσύνη και την αλήθεια· αλλά ψύχραιμα και χαλαρά· και πάντοτε μέχρι ενός σημείου.

Οι θεματολογίες αυτές βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της ομαδικής-αναλυτικής προβληματικής, έρχονται στις αναλυτικές ομάδες ξανά και ξανά. Η απεριόριστη περιέργεια του αναγνώστη να βρεθεί ο δράστης, είναι ανάλογη με την περιέργεια του Σοφόκλειου Οιδίποδα Τυράννου (για πολλούς του πρώτου «αστυνομικού» έργου όλων των εποχών). Η περιέργεια αυτή, σε συνέργεια με την «ενοχή» του ίδιου του «δράστη», συνιστούν το επαναλαμβανόμενο, αλλά μηδέποτε εξαντλούμενο περίγραμμα κάθε νουάρ. Άλλωστε ένοχοι είναι όλοι όσοι άφησαν τα χωριά και τις πατρίδες τους για μία καλύτερη μοίρα. Εξ ου και ο ένοχος ναι μεν μπορεί να πιαστεί, αλλά δεν έχει και τόση διαφορά από τον αθώο· ούτε το κακό τόση απόσταση από το καλό.

Πρόκειται για λογοτεχνία αρνητικότητας: δεν ξεχωρίζει μαύρο-άσπρο, δεν έχει απαραίτητως καλό τέλος, πονηρεύει τον αναγνώστη, δεν προορίζεται για να «πλάθει τα ήθη». Είναι φτιαγμένη για να παρηγορεί, για να κρατάει ανθεκτικό και «ετοιμοπόλεμο» τον ευάλωτο, λαϊκό αναγνώστη· του μαθαίνει κάτι – ίσως κάποια κόλπα, αλλά όχι αφελείς χαζομάρες για μικρά παιδιά. Και επίσης: η λογοτεχνία νουάρ δεν δείχνει κανένα ενδιαφέρον για την τόσο πολύτιμη, για την αστική διάνοηση, υστεροφημία. Η πρώτη νουβέλα του Χάμετ, με τον τίτλο *Immortality* (sic), χάθηκε, χωρίς να αφήσει ίχνη, δεδομένου ότι κανένα τεύχος της παλιοφυλλάδας *Mystery Stories*, όπου ο συγγραφέας πούλησε το έργο, και δημοσιεύτηκε, δεν έχει βρεθεί.

Η ζωή ενός λογοτεχνικού έργου, όπως και η ζωή ενός μετανάστη, κρέμεται από μία κλωστή. Σαν ένα έργο-μετανάστης: όπου σταθεί κι όπου βρεθεί. Ο Χάμετ είχε την παροϊμιώδη ικανότητα να γράφει 5000 λέξεις τη μέρα. Για να μπορεί να πουλήσει, για να ζήσει. Θυμίζει την «προχειρογραφή» του Ντοστογιέφσκι, που επίσης έγραφε τα μυθιστορήματά του σε σειρές, για έντυπα ευρείας κυκλοφορίας. Ότι διαβάζεται στη φυλλάδα συζητιέται στα στέκια όλη την εβδομάδα. Είναι αυτή η νουάρ λογοτεχνία ένα είδος αόρατου, συλλογικού, πολιτισμικού «ψυχαναλυτή» ή «ομαδικού αναλυτή» των λαϊκών, αστικών στρωμάτων προερχόμενων από τις καρβιές μεταναστών; Πιθανόν.

Αλλά ας ξαναγυρίσουμε στα (φροϋδικά) μυστικά του *Μυστικού του Χρηματοκιβωτίου*. Η νουβέλα του Χάμετ

αρχίζει με μία απολύτως ανατρεπτική βεβαιότητα:

– Σχεδιάζουν λες, να μας κλέψουν;

– Είμαι βέβαιος γι' αυτό, κύριε διευθυντά.

Πώς μπορεί η φαντασία να εισβάλλει με τέτοια βεβαιότητα στον πραγματικό κόσμο; Πώς μπορεί το μέλλον να έχει τόσο ευθύγραμμη σχέση με το παρόν; Πώς μπορεί η ψυχολογική διαίσθηση να έχει τόση εγκυρότητα όση και η πραγματική εξακρίβωση; Εδώ υπεισέρχεται η ψυχαναλυτική έννοια της επιθυμίας, που, εκτός από την μέχρι τούδε θεϊκή βούληση, συνδέει με ολότελα υποκειμενικό τρόπο το παρόν με το μέλλον· με την έννοια ότι δείχνει την κατεύθυνση και το ενδεχόμενο, ακόμη και το πεπρωμένο (vicissitude · Schicksale κατά τον Freud) των μελλούμενων.

Ο κόσμος έχασε το πραγματολογικό του περίγραμμα. Δεν υπάρχουν τα οικεία συμφραζόμενα του χωριού, του σογιού, της κοινότητας, της κοινωνίας, της γλώσσας, της εκκλησίας. Πώς να ξέρω τι είναι καλό και τι κακό; Τι είναι φιλικό και τι επικίνδυνο; Τι είναι τρελό και τι λογικό; Μόνον ένας τρόπος υπάρχει για να απαντηθούν τα νέα αυτά ερωτήματα –που μόνον στο Νέο Κόσμο θα μπορούσαν να τεθούν. Ο παλιός κόσμος και οι παλιές κοινότητες πέθαναν! Ζήτω η νέα επιστήμη της (επιστημονικής!) ψυχολογίας!

Οι άνθρωποι, επί πολλούς αιώνες, πήγαιναν στον ιερέα για να βοηθηθούν. Αλλά τώρα όλα αυτά τελείωσαν. Ο νέος μεσολαβητής ανάμεσα στο καθημερινό και το υπερβατικό δεν είναι πλέον κάποια θρησκευτική μορφή. Είναι ο ιδιωτικός ντετέκτιβ Λούθερ Τραντ. Που είναι, φυσικά, και πρακτικός ψυχολόγος.

Το νουάρ διαμεσολαβεί, ειρωνικά, ανάμεσα στο «εδώ» και το «πέραν», ανάμεσα στο δύσκολο παρόν και στο φευγαλέο «εκεί και τότε», με τον ίδιο τρόπο που η ψυχανάλυση (ο ψυχαναλυτής) ή η ομαδική ανάλυση (η αναλυτική ομάδα), ανάμεσα στο συνειδητό και στο ασυνείδητο.

Η αστυνομική λογοτεχνία επιλύει τα μυστήρια της ζωής, χωρίς να καταφεύγει σε ιερά μυστήρια. Και τα επιλύει με τρόπους που είναι ιδιαιτέρως ανάλογοι με την μεθοδολογία της σημερινής (επιστημονικής) ψυχανάλυσης. Αλλά χωρίς φυσικά να είναι εντελώς απαλλαγμένη από την παλιά υποβλητικότητα της θρησκείας και της μαγείας.

Δεν γνωρίζω αν ο Χάμετ είχε διαβάσει Freud. Έστω και αν υπάρχουν σήμερα ορισμένες δημοσιεύσεις για τη σχέση της ψυχανάλυσης με τη λογοτεχνία νουάρ. Αλλά είναι πολύ ενδιαφέρων ο τρόπος που ο ήρωας της νουβέλας, ο Λούθερ Τραντ, προσεγγίζει για πρώτη φορά το «αίτημα» του μελλοντικού του πελάτη, του τραπεζίτη Χόουελ, που φοβάται μήπως ο ταμίας, που φαίνεται να έχει «έμμονες ιδέες» περί ενδεχόμενης κλοπής, δεν είναι απλώς ένας «παλαβωμένος», που «χρειάζεται ξεκούραση», αλλά κάτι «βλέπει»...

– Ποια είναι τα περίεργα και ασήμαντα πράγματα που έλαβαν χώρα στην τράπεζά σας κατά τους δύο τελευταίους μήνες κύριε Χόουελ;

– Είναι τόσο ασήμαντα που σχεδόν ντρέπομαι να σας τα πω.

Ο πελάτης αντιστέκεται αρχικά (όπως και στην ψυχανάλυση και σε κάθε αναλυτική θεραπεία) και μετά αρχίζει, διστακτικά, την εξιστόρηση. Με τον τρόπο αυτό ο Χάμετ μοιάζει να κάνει μία εξαιρετική εισαγωγή στη μεθοδολογία των ελεύθερων συνειρμών. «Πες μου τι συμβαίνει μέσα (στην τράπεζά σου, στο νου σου), όσο ασήμαντο και ακατανόητο και αν σου φαίνεται. Και όσο και να δυσκολεύεσαι να το πεις... ».

Η αλήθεια, που αναζητά το εκάστοτε υποκείμενο της έρευνας, θα βρεθεί μόνον εάν ο ερευνητής δείξει αδιάσειστη προσήλωση στην αναζήτηση. Πάλι ο Οιδίποδας.

Αλλά η ομοιότητα με την φροϋδική μεθοδολογία δεν σταματά εκεί. Συνεχίζει με τις μεταφορικές και τις μετωνυμικές συνδέσεις του «ερευνητή»-ντετέκτιβ-πρακτικού ψυχολόγου, που διαλευκαίνει πώς η περίπτωση των ιδεοληψιών του Γκόρντον μετασχηματίζεται σε εγκληματικό συμβάν.

Ο Foulkes έγραψε για το πώς το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα συνιστά κόμβο παλινδρόμησης για όλη την οικογένεια,

για όλο το κοινωνικό περίγραμμα. Πώς θα μπορούσε λοιπόν ο εν λόγω επιστήμων-ερευνητής να ασχοληθεί με τα ερωτήματα του πελάτη του αν δεν αισθανθεί, ο ίδιος, μέσα του, ένα επιστημοφιλικό (epistimophilic) ενδιαφέρον για την περίπτωση, ανεξαρτήτως του οικονομικού οφέλους.

Και εδώ το ιατρικό/ερευνητικό μοντέλο του Φρόιντ, περιγραμμένο από την ειρωνική και ανατρεπτική ματιά και λόγο του Χάμετ, βρίσκεται πάλι στο προσκήνιο. Μια ειρωνεία, φυσικά, με πολύ σύνθετες, βαθιές και ασυνείδητες συνεπαγωγές, που λοξοκοιτάζουν και πάλι προς την κοινωνική σφαίρα.

Και ο ερευνητής μας, ο ντετέκτιβ/ψυχολόγος Τραντ, συνεχίζει ακάθεκτος: βρίσκει μισοσκισμένα χαρτάκια και κωδικοποιημένα σημειώματα, βρίσκεται μπροστά σε κρυπτογραφημένες επικοινωνίες, προσπαθεί να κατανοήσει την αλλόκοτη συμπεριφορά του Γκόρντον. Δεν εξιχνιάζει μόνον ευρήματα, αλλά και συμπτώματα (με την φρουδική έννοια)· όλα συνυφασμένα σε ένα απέραντο δίκτυο διαπλεκόμενων σημασιών (όπως το ασυνείδητο, σύμφωνα με τον Freud· όπως η ομαδική μήτρα, σύμφωνα με τον Foulkes). Κάθε λέξη, κάθε λόγος, κάθε τι που αναφέρεται, μπορεί να έχει νόημα. Όλα τα φαινόμενα, παρά την επιφανειακή διασπορά και χαοτικότητά τους, μπορεί τελικά να συνδέονται.

Ο κόσμος (και μάλιστα ο νέος κόσμος, στα μάτια του μετανάστη), όσο τρελός και να φαίνεται, μήπως, τελικά, στο βάθος έχει έλλογη υπόσταση; Όπως στον Άμλετ: τρελός, αλλά με μέθοδο. Μήπως, τελικά, τα πράγματα τριγύρω, που μοιάζουν τόσο παράλογα, έχουν την εξήγησή τους;

Αυτή η ακάματη προσήλωση στην νεωτερική ορθολογικότητα χαρακτηρίζει τον πρώην αστυνομικό της ιδιωτικής εταιρείας Πίνκερτον [Pinkerton], και μετέπειτα επαγγελματία συγγραφέα Χάμετ. Μαζί με τους μεγάλους νεωτερικούς θεωρητικούς, τον Freud, τον Marx, τον Weber, τον Keynes, τον Einstein κλπ. ο Χάμετ μοιράζεται την ακατάβλητη βεβαιότητα ότι ακόμη και όταν ο κόσμος γίνεται χαοτικός, ακολουθεί πάντοτε κάποιο έλλογο υπόδειγμα· ακόμη και αν δεν το γνωρίζουμε – ακόμη κι αν δεν το γνωρίσουμε ποτέ.

Ο Χάμετ μπορεί να δανειζεται ορισμένα στοιχεία από το μοντέλο του urban αστυνομικού αφηγήματος, που έρχεται από το πολυπολιτισμικό Λονδίνο του 19ου αιώνα (π.χ. Arthur Conan Doyle). Αλλά είναι ένα Λονδίνο με τη συγκεκριμένη κοινωνικο-πολιτισμική δομή: την αδιαμφισβήτητη ισχύ και την υπεροχή της στρατιωτικο-οικονομικής ιθύνουσας τάξης των sirs, όπου το insiding, μαζί με την καταγωγή, καθορίζουν τα κοινωνικά πράγματα. Αλλά ο Χάμετ μεταφέρει (μεταβιβάζει, λέμε στην ψυχανάλυση) τα πράγματα στη Βόρεια Αμερική του ιλιγγιώδους, νεωτερικού, προτεσταντικού καπιταλισμού των millionaires, όπου οι ειδικές ικανότητες, τα χρήματα, αλλά και η τύχη (η Θεία Χάρις των Λουθηρανών), καθορίζουν την ανθεκτικότητα του καθενός στις άκρως τραυματικές συνθήκες των ασταμάτητων κυκλικών εναλλαγών και του roller coaster.

Η επίμονη υποκειμενικότητα του ήρωα, έστω και με τη μορφή του ακατάβλητου αρσενικού (κάτι για το οποίο τα έργα του Χάμετ έχουν δεχτεί έντονη κριτική από τον φεμινιστικό λόγο) μας αφήνει στο τέλος με την πικρή, αλλά και απελευθερωτική αίσθηση ενός κόσμου που δεν είναι τόσο απρόσιτος όσο αρχικά έδειχνε.

Τα «μυστικά» του χρηματοκιβωτίου, μαζί με όλα τα άλλα μυστικά του κόσμου μας, σαν το Σοφόκλειο αίνιγμα της Σφίγγας, είναι που προσδίδουν διαρκώς νόημα στον ανθρώπινο βίο. Η λύση των αινιγμάτων της νεωτερικότητας μπορεί να είναι το κοινό ζητούμενο τόσο της λογοτεχνίας νουάρ όσο και της ψυχανάλυσης και της ομαδικής ανάλυσης.

Νίκος Λαμνίδης

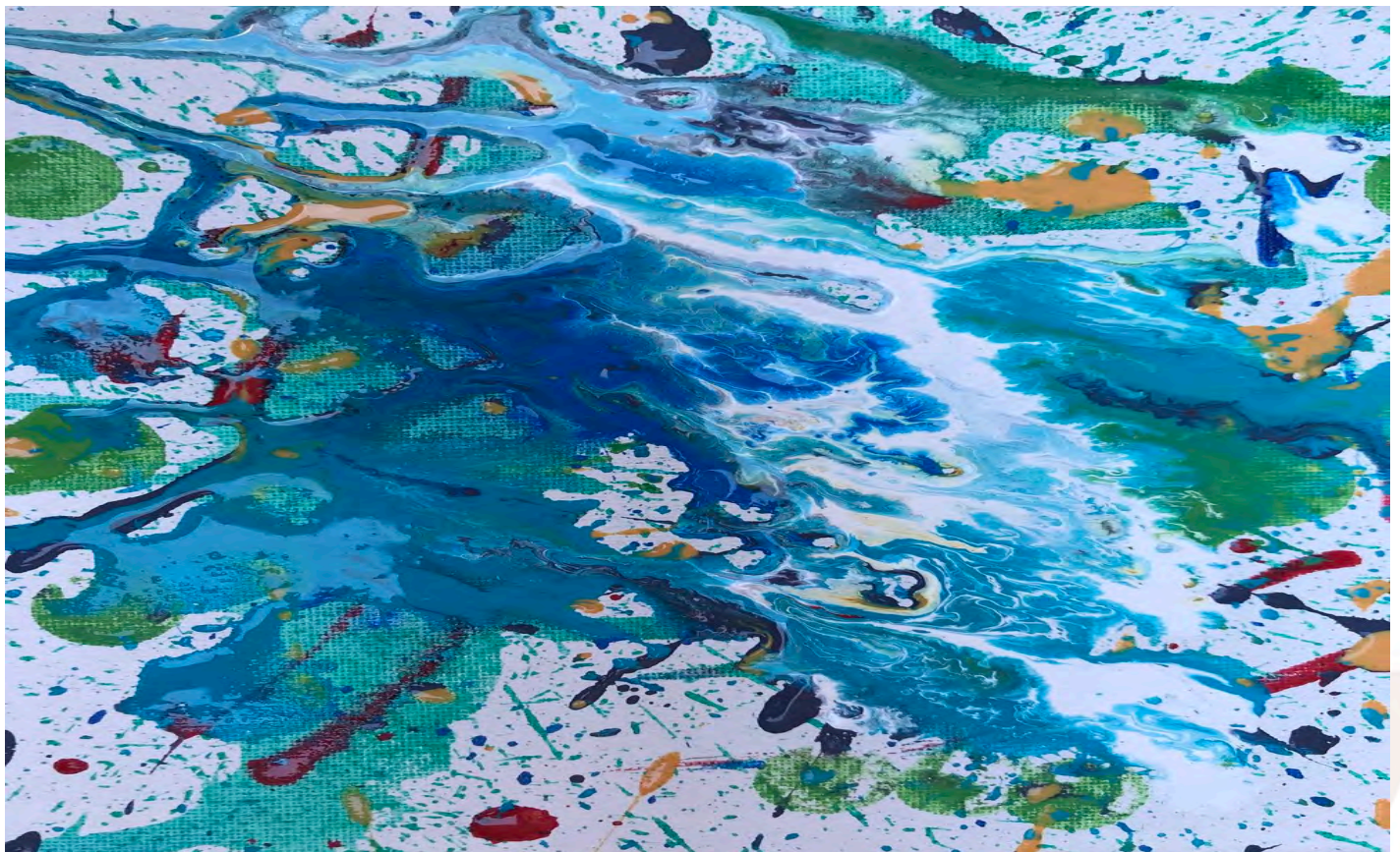
Ελαφρά τροποποιημένη εκδοχή ενός κειμένου που δημοσιεύτηκε στο *Marginalia*, τ. 10

Ανοικτές εισηγήσεις στο Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική – Αναλυτική Ψυχοθεραπεία 2020 – 2021

13 Φεβρουαρίου 2021. **Κατερίνα Μάτσα**, ψυχίατρος, τ. διευθύντρια του 18άνω, Μονάδα Απεξάρτησης του Ψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής. Το πλαίσιο της απεξάρτησης. Οι ομάδες του 18άνω

14 Απριλίου 2021. **Ειρηναίος Γιαρμενίτης**, ομαδικός αναλυτής. Η ονειρική σκηνή στην Ομαδική Ανάλυση

Για το 2^ο Δελτίο του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» (ΙΟΑΦ), συνεργάστηκαν:

Κώστας Κωνσταντόπουλος, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Ομαδικός Αναλυτής, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Νίκος Λαμνίδης, Ψυχίατρος, Διδάσκων Ψυχαναλυτής ΕΨΕ & IPA, Ομαδικός Αναλυτής, GASI, EGATIN, Ιδρυτικό μέλος και Πρόεδρος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Κατερίνα Μήλιου, Κλινική Ψυχολόγος, MSc, Ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, Ιδρυτικό πρόεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ και επιμελήτρια έκδοσης του Δελτίου.

Μαρτίνα Μπρίτσα, Ψυχίατρος, Ομαδική Αναλύτρια, GASI, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Σοφία Μαρία Μωραΐτου, Κοινωνιολόγος, Ψυχαναλυτική Ψυχοθεραπεύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Μαριάννα Σπηλιωτάκη, Ψυχολόγος, MSc, εκπαιδευόμενη Ομαδική Αναλύτρια στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Αμαλία Σταματάκη, Ψυχίατρος, Ομαδική Αναλύτρια, GASI, IGA (ass. Member), Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Λένα Τελειώνη, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, ΕΨΕ, IPA, Ομαδική Αναλύτρια, GASI, IGA, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.